

Voortgangrapport Nederland 2009

In het kader van de Lissabonstrategie

Inhoudsopgave

Deel I Algemeen

Hoofdstuk 1 Sterker, slimmer, schoner

Annex: maatregelen kabinet om de negatieve gevolgen van de crisis te beperken

Deel II Achtergrond

Hoofdstuk 2 Macro-economisch beleid

Hoofdstuk 3 Micro-economisch beleid

Hoofdstuk 4 Werkgelegenheidsbeleid

Bijlagen

Structurele indicatoren

De totstandkoming van het Lissabonrapport

Formeel kent de Lissabonstrategie cycli van drie jaar met eens in de drie jaar een Nationaal Hervormingsprogramma met nieuw beleid en in de twee jaar daarna een Voortgangsrapport dat ingaat op de voortgang. Omdat de Lissaboncyclus niet gelijk loopt met nationale politieke cycli en beleidsplanning is in de praktijk het onderscheid tussen een Hervormingsprogramma en een Voortgangsrapport grotendeels verdwenen. Elk jaar stellen de lidstaten van de Europese Unie een rapport op om de Europese Commissie te informeren over de meest relevante beleidsontwikkelingen op het terrein van de strategie. Dit jaar was het verzoek van de Europese Commissie aan de lidstaten om in het bijzonder aandacht te besteden aan maatregelen gericht op het tegengaan van de negatieve effecten van de economische crisis en aan maatregelen gericht op landenspecifieke aanbevelingen en aandachtspunten.

In 2010 zal worden besloten over een vervolg van de strategie, waaronder over de vorm van de Lissabonrapporten. Er is bewust voor gekozen dit laatste jaar van de huidige Lissabonstrategie niet vooruit te lopen op beslissingen die in de Voorjaarsraad 2010 zullen worden genomen. Het rapport volgt daarom dezelfde indeling als voorgaande jaren, met een overkoepelend, politiek hoofdstuk en vervolgens een macro-economisch, een micro-economisch- en een werkgelegenheidshoofdstuk waarin het beleid gestructureerd is langs de Europese richtsnoeren.

In Nederland draagt het kabinet de verantwoordelijkheid voor de inhoud en het opstellen van de jaarlijkse rapporten. De ministerraad heeft het voorliggende rapport definitief vastgesteld. Het betreft een selectie van beleid gebaseerd op de departementale begrotingen zoals die in september 2009 aan de Tweede Kamer zijn aangeboden.

Regionale en lokale overheden en sociale partners spelen een belangrijke rol bij de Lissabonstrategie en zijn geconsulteerd bij het opstellen van het rapport. Daarnaast hebben sociale partners en decentrale overheden beide eigen documenten opgesteld ten behoeve van de strategie welke tezamen met dit Lissabonrapport naar de Europese Commissie worden gezonden – een unicum in Europa.

Het rapport van de sociale partners is te vinden op:

www.ser.nl en www.stvda.nl

Het rapport van de decentrale overheden is te vinden op:

<http://www.vng.nl/smartsite.dws?ch=,DEF\&id=22349> en

<http://www.ipo.nl/31-Economie.html?dossier=5>

1 Sterker, slimmer, schoner

1.1 Inleiding

Voortgangsrapport 2009

In 2007 is het kabinet van CDA, PvdA en ChristenUnie aangetreden. In het beleidsprogramma "Samen werken, samen leven" werden de contouren van de ambities en beleidsvoornemens geschetst. Dit beleidsprogramma en de uitwerking en implementatie daarvan vormden de basis voor het Voortgangsrapport in 2007 en het Nationaal Hervormingsprogramma in 2008. In aanvulling op het beleidsprogramma presenteerde het kabinet in maart 2009 het beleidsakkoord "Werken aan toekomst" met maatregelen naar aanleiding van de economische crisis.

Het voorliggende Voortgangsrapport 2009 gaat, op verzoek van de Europese Commissie, in op zowel de door Nederland geïmplementeerde maatregelen als reactie op de crisis als op de lange termijn structurele agenda. Wat de structurele agenda betreft ligt de nadruk, net als in voorgaande jaren, wederom op verzoek van de Europese Commissie, op de landenspecifieke aanbeveling met betrekking tot het vergroten van het arbeidsaanbod en het landenspecifieke aandachtspunt met betrekking tot het verhogen van de R&D-uitgaven.

Dit eerste hoofdstuk start met een korte weergave van de macro-economische situatie. Vervolgens wordt ingegaan op de wijze waarop het kabinet de negatieve gevolgen van de crisis tegen probeert te gaan. Er wordt ingegaan op de hoofdlijnen en de filosofie achter de herstelmaatregelen en hoe deze zich verhouden tot de langetermijndoelen van de Lissabonstrategie, en er wordt een overzicht gegeven van de specifieke herstelmaatregelen. Volgende paragrafen in dit eerste hoofdstuk gaan in op de voornaamste beleidsontwikkelingen op de vier prioritaire Lissabonthema's zoals vastgesteld door de Europese Voorjaarsraad 2006: arbeidsparticipatie, kennis en innovatie, ondernemersklimaat, en energie en klimaatverandering. De nadruk ligt op de door de Europese Raad vastgestelde aanbeveling op het terrein van arbeidsaanbod in de paragraaf over arbeidsparticipatie en op het door de Europese Commissie geïdentificeerde aandachtspunt op het terrein van R&D uitgaven in de paragraaf over kennis en innovatie. In de achterliggende hoofdstukken worden de voornaamste beleidsontwikkelingen op macro-economisch, micro-economisch en werkgelegenheidsterrein in meer detail geschetst.

Samenwerking met sociale partners en decentrale overheden

Met het oog op het realiseren van de Lissabondoelstellingen is niet alleen inzet nodig van de Rijksoverheid. Sociale partners, gemeenten, steden, provincies en regio's spelen een belangrijke rol in het terugdringen van de regeldruk, het stimuleren van innovatie, het aanpakken van klimaatverandering en het bevorderen van de arbeidsparticipatie. Op regionaal en lokaal niveau werken voor de Lissabonagenda relevante partijen – zoals werkgevers, werknemers en scholen en universiteiten – samen en worden gezamenlijke resultaten bereikt.

De Lissabonstrategie in Nederlandse regio's en gemeenten

In opdracht van koepelorganisaties IPO en VNG is in beeld gebracht welke bijdrage lokale en regionale initiatieven leveren aan de realisatie van de Lissabondoelstellingen. Dit beeld heeft vorm gekregen in het rapport 'De Lissabonstrategie in Nederlandse regio's en gemeenten'. Het

rapport maakt duidelijk dat de Lissabonstrategie leeft in de regio. Er is een rijkheid aan programma's en initiatieven, die ervoor zorgen dat op lokaal en regionaal niveau innovatie, werkgelegenheid en het ondernemerschap versterkt worden. Een inventarisatie onder tien willekeurig gekozen programma's leert dat er geen uniforme aanpak bestaat, maar in veel gevallen maatwerk plaatsvindt. Iedere regio en/of gemeente heeft zijn eigen context en schaal waarop partijen bewegen en netwerken worden gevormd.

Op basis van de inventarisatie definieert het rapport een serie sleutelfactoren, die bepalen of regio's in staat zijn succes te boeken: de mate van (financiële) betrokkenheid van ondernemers, overheden en kennisinstellingen in alle stadia van ontwikkeling; de mate waarin lokale, regionale en nationale overheden erin slagen hun ondersteuning op elkaar af te stemmen (is er een multi-level governance?); de doorlooptijd van programma's: hoe langer de geschiedenis hoe groter het resultaat; de mate van focus en gerichtheid op de markt; de mate van betrokkenheid van het MKB, met name bij de toepasbaarheid van innovaties; en de mate waarin de regio in staat is talent aan te trekken, te behouden of te activeren in de eigen regio.

Op verschillende plaatsen in dit Voortgangsrapport 2009 zijn in boxen voorbeelden te vinden van succesvolle decentrale initiatieven in het kader van de Lissabonstrategie.

1.2 Macro-economische ontwikkelingen in Nederland

De wereldwijde crisis heeft een grote impact op de open Nederlandse economie. In het eerste kwartaal van 2009 is de Nederlandse economie met 2,7% gekrompen ten opzichte van het laatste kwartaal van 2008. In het tweede kwartaal kromp het bbp verder, met 0,9% ten opzichte van het eerste kwartaal. In totaal ligt het bbp in het tweede kwartaal 5,1% lager dan in vergelijking met een jaar eerder. In de meest recente ramingen van het CPB wordt voor 2009 een krimp verwacht van 4¾%. Voor 2010 gaat het Planbureau uit van een nulgroei. Hiermee presteert de Nederlandse economie ver onder haar potentie.

Tabel 1.1 Groei van het BBP, in %

	2006	2007	2008	2009	2010
Nederland	3,4	3,5	2,1	- 4 ¾ (f)	0 (f)
Eurogebied	2,9	2,7	0,7	- 4 ½ (f)	0 (f)
EU 27	3,4	3,0	1,0	- 4 ½ (f)	0 (f)

Bron: CPB (MEV 2010)

Als gevolg van de wereldwijde financiële crisis bevindt de Nederlandse economie zich sinds het tweede kwartaal van 2008 in een recessie. De krimp dit jaar wordt met name veroorzaakt door de forse daling van de export en de bedrijfsinvesteringen. Het niveau van de wereldhandel lag in mei ruim 30% lager dan in mei 2008 en de bedrijfsinvesteringen nemen naar verwachting dit jaar met 14% af. De Nederlandse economie wordt in internationaal opzicht relatief hard geraakt vanwege onze relatief grote financiële sector en de grote openheid van onze economie. De binnenlandse bestedingen hebben zich nog lang staande gehouden, maar ondanks de vergroting van de publieke investeringen draagt ook deze bestedingscategorie door de grote val van de private investeringen nu bij aan de krimp van de economie. Het dieptepunt van de crisis, in termen van economische groei, lijkt vooralsnog te liggen in de eerste helft van 2009. De verwachting is dat de economie wereldwijd vanaf begin 2010 weer licht aantrekt.

Dit herstel is relatief. De gevolgen van de crisis op de reële economie zijn pas met enige vertraging merkbaar en zullen zich nog in hun volle omvang manifesteren. Zo zal het aantal bedrijven in moeilijkheden naar verwachting verder toenemen. Mede daardoor loopt de werkloosheid naar verwachting op tot 8 procent van de beroepsbevolking in 2010 (nationale definitie waarbij banen van minder dan 12 uur niet meetellen) volgens de laatste cijfers van het CPB. Het dempen van de effecten van de crisis op de arbeidsmarkt heeft dan ook de hoogste prioriteit van het kabinet. Het is zaak om er voor te zorgen dat de conjuncturele werkloosheid niet omslaat in structurele werkloosheid. Dit risico is met name aanwezig bij oudere werknemers en langdurige werklozen. Hiervoor richt het kabinet zich met name op het behoud van human capital en het onverkort inzetten op actief arbeidsmarktbeleid.

Ook de beschikbaarheid van voldoende kapitaal voor gezonde ondernemingen die kunnen en willen investeren is een belangrijk aandachtspunt. Omdat deze crisis is begonnen in de financiële sector, zijn juist de consequenties op de kredietverlening aan bedrijven groot. Hierdoor kan ook het voortbestaan van in de kern gezonde bedrijven in gevaar komen, wat een eventueel herstel in de kiem kan smoren. Daarbij komt dat het omvallen van een bedrijf grote consequenties kan hebben voor andere bedrijven en activiteiten. Daarom blijft het kabinet de kredietverlening nauwlettend in de gaten houden.

De uitgangspositie van de Nederlandse economie voor de crisis – aan het einde van de vorige hoogconjunctuur – was goed. Het werkloosheidspercentage was het laagste van de EU-27, de inflatie was relatief laag en de overheidsfinanciën waren gezond. Inmiddels zijn de Nederlandse overheidsfinanciën net als in de meeste andere lidstaten flink verslechterd, met name door het volledig laten werken van de automatische stabilisatoren om de economie een impuls te geven en de noodzakelijke ingrepen om stabiliteit te brengen in de financiële sector. Daarbij is ook duidelijk dat onze economie ook op de langere termijn de gevolgen van de crisis zal ondervinden. Dit komt bovenop het feit dat onze bevolking vergrijsd, wat de houdbaarheidsuitdaging voor de overheidsfinanciën alleen maar groter maakt. Deze uitdaging wordt onderkend door het kabinet. Nederland is dan ook een van de weinige landen waar de overheid een stimuleringspakket heeft gepresenteerd waarvan ook houdbaarheidsmaatregelen deel uitmaken. De uitdaging om het houdbaarheidstekort in de toekomst verder te dichten blijft echter groot.

1.3 Crisisaanpak

In reactie op de financieel-economische crisis heeft het kabinet op verschillende momenten maatregelen genomen. Hieronder komen de verschillende anticrisispakketten allereerst in chronologische volgorde aan bod. Vervolgens worden de maatregelen uit de pakketten op hoofdlijnen besproken, geordend naar het primaire doel van een maatregel. Op hoofdlijnen houdt de crisisaanpak van het kabinet namelijk in: het waarborgen van de stabiliteit van de financiële sector, het stimuleren en op gang brengen van de kredietverlening aan bedrijven, maatregelen om de doorwerking van de crisis op de arbeidsmarkt te beperken en tenslotte de introductie van een omvangrijk pakket met specifieke maatregelen ter directe ondersteuning van de economische activiteit. Uiteindelijk komen de afspraken met betrekking tot de houdbaarheid van de overheidsfinanciën aan bod en wordt stilgestaan bij het gebruik van de Europese structuurfondsen en de maatregelen die door decentrale overheden worden genomen. In de annex aan het einde van hoofdstuk 1 kan bovendien een volledig overzicht worden gevonden van alle crisismaatregelen die het kabinet neemt.

Op 28 september 2008 hebben Nederland, België en Luxemburg afgesproken om gezamenlijk voor 49% een belang te nemen in Fortis. Van Nederlandse zijde is deze afspraak uiteindelijk niet geëffectueerd. In oktober en november volgden meer maatregelen in de financiële sector, waaronder de overname van de Nederlandse delen van Fortis (incl. Fortis deel van ABN AMRO), verhoging van de garantie op spaartegoeden naar 100.000 euro, kapitaalverstrekking aan verschillende financiële instellingen, het verlenen van garanties op kapitaaleningen die door banken worden geplaatst en de back-up faciliteit voor ING.

Op 21 november 2008 nam het kabinet het eerste pakket aan met maatregelen ter ondersteuning van de economie. Dit eerste (vertrouwens)pakket ondersteunt het bedrijfsleven door tijdelijk willekeurige en vervroegde afschrijvingen toe te staan, door de betalingstermijnen van de overheid waar mogelijk te vervroegen en door verlaging van het MKB-tarief in de vennootschapsbelasting. Dit eerste pakket bevat ook de eerste maatregelen op het terrein van de arbeidsmarkt. Zo moeten mobiliteitscentra de aansluiting tussen vraag en aanbod op de arbeidsmarkt verbeteren en kunnen bedrijven tijdelijk gebruik maken van werktijdverkorting. Daarnaast is met het eerste pakket besloten de geplande Btw-verhoging niet door te voeren en het tot nul reduceren van de WW-premies voor werknemers te handhaven. Met deze laatste twee besluiten wordt een lastenondersteuning van 1,5 miljard euro gerealiseerd, waarbij tevens afspraken gemaakt zijn tussen en met de sociale partners over het belang van een verantwoorde loonontwikkeling.

Op 16 januari 2009 heeft het kabinet een tweede (vertrouwens)pakket met maatregelen aangekondigd. Ter ondersteuning van het functioneren van de kredietmarkt worden de exportkredietverzekering (EKV), de borgstellingsregeling voor het MKB (BMKB) en de Groeifaciliteit uitgebreid. Daarnaast wordt het Waarborgfonds Sociale Woningbouw verruimd en wordt vertraging bij bouwplannen van zorginstellingen voorkomen door de rentenorm aan te passen.

Op 25 maart 2009 heeft het kabinet een aanvullend beleidsakkoord gepresenteerd bij het coalitieakkoord 'samen werken, samen leven'. In dit aanvullend beleidsakkoord heeft het kabinet haar reactie op de mondiale economische crisis gepresenteerd. Met deze maatregelen tracht het kabinet niet alleen de economie op korte termijn te stimuleren, maar tevens schade aan de economische structuur op de lange termijn te voorkomen en de structuur juist te versterken. Het kabinet handelt hiermee in lijn met het Europees Economisch Herstelplan, zoals vastgesteld door de Europese Raad van december 2008 en met de doelen van de Lissabonstrategie. Door deze insteek kan Nederland sterker, slimmer en schoner uit de crisis komen. Dit derde pakket bevat liquiditeitsverruiming voor het bedrijfsleven, maatregelen op het gebied van arbeid, onderwijs en kennis, stimulering van een duurzame economische ontwikkeling en bevordering van infrastructuur en (woning)bouw. Het betreffen voornamelijk tijdelijke stimuleringen in 2009 en 2010 met een waarde van ongeveer 6,5 miljard euro.

De omvang van de hierboven beschreven pakketten is 1,6% van het bbp. In aanvulling hierop zijn op Prinsjesdag 2009 enkele additionele anti-crisismaatregelen gepresenteerd. Het gaat hier om zaken als het uitsmeren van de verwachte WW-premiestijging in 2010, het opzetten van een Innovatiebox, het verlengen van de willekeurige afschrijvingen en carry back maatregelen, het

verruimen van de afdrachtvermindering in het onderwijs en de WBSO en uitbreiding en/of verlenging van de GO, BMKB en Groeifaciliteit.

Daarnaast krijgt de Nederlandse economie een sterke impuls vanwege het bestaan van de automatische stabilisatoren. Dit houdt in dat de werking van de overheidsfinanciën contracyclisch is en een dempend effect heeft. In een economische neergang dalen de inkomsten van de overheid, terwijl de uitgaven juist stijgen. Wanneer deze verslechtering van het overheidssaldo niet (volledig) gecompenseerd wordt, wordt een deel van de negatieve gevolgen van de crisis opgevangen door de overheid. Het kabinet doet dit bijvoorbeeld door de extra werkloosheidsuitgaven (€ 1,6 miljard in 2009, € 4,2 miljard in 2010, € 4,7 miljard in 2011) niet om te buigen. De geschatte omvang van de impuls uit de automatische stabilisatoren in Nederland is circa 10% van het bbp, oftewel zo'n 60 miljard euro.

De korte termijn strategie van het kabinet is effectief om de negatieve gevolgen van de crisis zoveel mogelijk te ondervangen. Echter om snel ontsporende overheidsfinanciën te voorkomen dient zo snel mogelijk daarna de weg naar budgettaire consolidatie in termen van tekort en schuld te worden gevonden, tevens in het licht van de onvermijdelijke vergrijzing. Zo is op de middellange termijn afgesproken dat het kabinet, op voorwaarde dat de economie zich in voldoende mate zal herstellen, in 2011 een begin zal maken met het herstel van gezonde overheidsfinanciën en het terugdringen van het begrotingstekort. Naast het doen van een serieuze inspanning op de middellange termijn heeft het kabinet het ook van groot belang geacht om een aantal ingrijpende en ambitieuze lange termijn houdbaarheidsmaatregelen te nemen. Het voornemen om de AOW-leeftijd naar 67 jaar te verhogen, rekening houdend met zware beroepen, levert hieraan de grootste bijdrage. Zie 1.3.2 voor een uitgebreide uiteenzetting van het pad dat het Nederlandse kabinet heeft uitgezet om terug te gaan naar gezonde overheidsfinanciën.

1.3.1 Toelichting herstelmaatregelen

De opeenvolgende pakketten kunnen geordend worden naar het primaire doel van de maatregelen: waarborgen van de stabiliteit van de financiële sector, ondersteuning kredietverlening aan bedrijven, maatregelen om de doorwerking van de crisis op de arbeidsmarkt te beperken en specifieke maatregelen gericht op directe stimulering van de economische activiteit. In de volgende paragrafen worden aan de hand van deze indeling de genomen maatregelen uiteengezet.

Waarborgen stabiliteit financiële sector

In het najaar van 2008 heeft het kabinet een aantal maatregelen moeten nemen om de ontstane problemen in de financiële sector in Nederland op te lossen en het vertrouwen te helpen herstellen. Voorbeelden hiervan zijn de overname van de Nederlandse delen van Fortis (incl. het deel van Fortis in ABN AMRO), verhoging van de garantie voor spaartegoeden tot 100.000 euro en twee voorzieningen ter ondersteuning van de financiële sector. Het ging dan om kapitaalverstrekking aan financiële instellingen voor een bedrag van maximaal 20 miljard euro en het verlenen van garanties op kapitaalleningen die door banken worden geplaatst t.w.v. maximaal 200 miljard euro. Dit om te voorkomen dat de gezonde financiële instellingen het slachtoffer worden van opdrogende interbancaire kredietverlening, waarmee de kredietverstrekking aan bedrijven en particulieren in gevaar kon komen. Verder is in januari een

overeenkomst met ING afgesloten over een specifiek deel van de hypotheekportefeuille, waarbij de overheid een groot deel van het risico heeft overgenomen.

Stimuleren en op gang brengen van bedrijfsinvesteringen en kredietverstrekking

Het kabinet heeft specifieke maatregelen genomen om de kredietverlening aan bedrijven zeker te stellen en bedrijfsinvesteringen te ondersteunen. Het scherp volgen en functioneel houden van de kredietmarkt kunnen gezien worden als een logische tweede stap in het proces om de doorwerking van de financiële crisis te beperken. Het gaat hierbij om maatregelen die aangrijpen bij de kredietverlening aan bedrijven, woningbouwcorporaties en zorginstellingen. Creatie van de Garantie Ondernemers financiering (GO), uitbreiding van de exportkredietverzekering, verruiming van borgstellingsregeling voor het MKB (BMKB) en van de Groeifaciliteit naar grotere bedrijfsleningen zijn hier voorbeelden van. Verder wordt de liquiditeitspositie van bedrijven ondersteund zodat deze kunnen blijven investeren, door verlaging van het MKB-tarief van de vennootschapsbelasting, btw-afdracht per kwartaal i.p.v. per maand, versoepeling van de verliesrekening (*carry back*) en introductie van de mogelijkheid om investeringen uit 2009 en 2010 vervroegd af te schrijven.

Maatregelen arbeidsmarkt

Om de doorwerking van de crisis op de arbeidsmarkt te beperken worden er enerzijds maatregelen genomen om te voorkomen dat arbeidskrachten verloren gaan voor het economische proces. Anderzijds wordt er ingezet op verbetering van de aansluiting tussen vraag en aanbod, om zodoende de negatieve gevolgen van werkloosheid zoveel mogelijk te beperken. Voor de problematiek op de arbeidsmarkt trekt het kabinet in totaal ruim € 1,2 miljard uit over de periode 2009-2011 (zie tabel 1.2).

Tabel 1.2 investeringsmaatregelen (x € 1 mln)

	2009	2010	2011
Arbeidsmarkt	252	291	301
Jeugdwerkloosheid	100	120	30
Schuldhelpverlening	34	50	50
Totaal	386	461	381

Om bedrijven de mogelijkheid te bieden arbeidskrachten te behouden die zij na de crisis weer verwachten nodig te hebben, heeft het kabinet de deeltijd-WW geïntroduceerd (als opvolger op de regeling werktijdverkorting). De regeling is niet bedoeld om noodzakelijk herstructureringen uit te stellen. De regeling is tijdelijk. Door het intensieve gebruik van de regeling in de eerste paar maanden na invoering werd het budgettaire plafond bereikt en heeft het kabinet besloten om de regeling tijdelijk op te schorten en vervolgens aan te passen. Het budgettaire plafond is opgehoogd tot €950 miljoen om meer bedrijven de mogelijkheid te bieden van de regeling gebruik te maken. Daarnaast zijn de voorwaarden aangepast om bedrijven te stimuleren een scherpe afweging te maken over de inzet van de deeltijd-WW in het licht van hun toekomstperspectief. Indien bedrijven kiezen voor het onderbrengen van een groot deel van hun personeelsbestand in de deeltijd-WW betekent dat er minder lang van de regeling gebruikt gemaakt kan worden. Indien er een kleiner deel van het personeel bestand ondergebracht wordt, kan er langer een beroep op de regeling gedaan worden.

In tijden van crises als de huidige zijn jongeren extra kwetsbaar, zo leert de geschiedenis ons. Jongeren komen nieuw op een arbeidsmarkt met weinig vacatures, hebben minder werkervaring en dikwijls ook tijdelijke contracten. Daarom komen zij wanneer er minder banen zijn vaak als eerste aan bod voor ontslag of slagen ze er sowieso niet in een baan te bemachtigen. Vanuit het actieplan Jeugdwerkloosheid worden daarom verschillende maatregelen genomen die zich richten op het aansporen van jongeren om door te studeren, als er in de sector waarin zij afstuderen geen baan te vinden is, te stimuleren dat jongeren een studierichting kiezen die betere kansen op de arbeidsmarkt biedt en de regionale netwerkstructuur versterken. Voor de bestrijding van jeugdwerkloosheid is in totaal € 500 miljoen extra uitgetrokken voor de periode 2009-2011, waarvan €250 miljoen voor het langer op school houden van jongeren en €250 miljoen voor het actieplan jeugdwerkloosheid.

Om de aansluiting tussen vraag en aanbod op de arbeidsmarkt te verbeteren heeft het kabinet een landelijk dekkend stelsel van mobiliteitscentra gecreëerd. Deze centra hebben de taak om het regionale netwerk van werk, scholing en inkomen bijeen te brengen. Daarnaast zal het beter gebruiken van de regionale arbeidsmarktinformatie de matching tussen vraag en aanbod verbeteren. Om de aansluiting tussen onderwijs en de arbeidsmarkt te verbeteren zijn bij de 30 Locaties Werk en Inkomen (LWI-plus) leerwerkloketten gecreëerd. Om mobiliteit te bevorderen en de inzetbaarheid te vergroten introduceert het kabinet een omscholingsbonus voor met ontslag bedreigde werknemers. Werkgevers kunnen in aanmerking komen voor een subsidie van 50% van scholingskosten (tot max. € 2500) indien zij een met ontslag bedreigde werknemer omscholen. Het kabinet wil werknemers zonder startkwalificatie bij ontslag stimuleren om een EVC-certificaat (Erkenning van Verworven Competenties) te behalen. In eerste instantie vergoedt de overheid 50% van de werkelijke kosten. In overleg met het UWV kan een groter deel van de kosten door het UWV gedragen worden, daarnaast kan er een beroep gedaan worden op Opleidings- en Ontwikkelingsfondsen (O&O fondsen). Om de extra werklozen zo goed mogelijk te ondersteunen bij het vinden van werk heeft het kabinet tenslotte extra middelen ter beschikking gesteld voor re-integratie.

In het sociaal akkoord hebben het kabinet en sociale partners een beleidsinzet afgesproken die gericht was op het tegengaan van (langdurige) werkloosheid en op het bevorderen van een verantwoorde loonontwikkeling. In aanvulling op het sociaal akkoord dat het kabinet en sociale partners eind maart sloten, hebben de gemeenten en de sociale partners in de vorm van een landelijk arrangement afgesproken dat zij gezamenlijk en vanuit een gemeenschappelijk belang zullen optrekken om de economische crisis aan te pakken op regionaal niveau.

Directe stimuleringsmaatregelen

Het kabinet heeft bovendien in het aanvullend beleidsakkoord van maart 2009 directe stimuleringsmaatregelen aangekondigd ter versterking van de economische activiteit. Hierbij kiest het kabinet uitdrukkelijk voor maatregelen die, naast een directe korte termijn impuls aan de economie, ook bijdragen aan lange termijn structuurversterking van de economie. Allereerst wordt daarom ingezet op versterking van de kennisinfrastructuur en innovativiteit van het Nederlandse bedrijfsleven. Er moet immers voorkomen worden dat met de crisis op enigerlei wijze afbreuk wordt gedaan aan het innovatieve vermogen van de Nederlandse economie. De gerichte stimuleringen van het kabinet om de negatieve gevolgen van de crisis op de economische activiteit en concurrentiekracht van Nederland tegen te gaan omvatten een samenhangend pakket: € 180 miljoen voor het behoud van kenniswerkers, € 100 miljoen extra

ondersteuning voor *high tech systems*, een verdere uitbreiding van de Wet Bevordering Speuren en Ontwikkelingswerk (WBSO) met € 360 miljoen en het vervangen van de Octoobox door de Innovatiebox die ruimer en breder is opgezet met € 300 miljoen extra. Door tegelijk in te zetten op behoud van – voor de toekomst noodzakelijk – R&D-personeel en te bouwen aan de innovatieve kracht van Nederland is het mogelijk om de gevolgen van de crisis zo op te vangen dat Nederland sterk uit de crisis komt.

Het kabinet kiest daarnaast in het aanvullend beleidsakkoord expliciet voor het stimuleren van de economie via investeringen in duurzaamheid. Hiermee komt het tegemoet aan zijn eigen ambitieuze doelen op dit gebied. Het kabinet investeert in het energiezuiniger maken van woningen en investeert extra in windenergie op zee door in 2009 extra budget toe te kennen aan de tender van de Stimuleringsregeling Duurzame Energie (SDE). Een deel van de gereserveerde middelen voor Duurzaam Ondernemen wordt geïnvesteerd in het stimuleren van elektrisch rijden in Nederland. Maar ook in de fiscale sfeer zorgen de tijdelijke openstelling van de energie-investeringsaftrek (EIA) voor bedrijfsmatige verhuurders van woningen, de verruiming van het budget voor de milieu-investeringsaftrek (MIA) en die van de willekeurige afschrijving milieu-investeringen (VAMIL) voor een positieve impuls.

Ook met gerichte investeringen in infrastructuur en bouw maakt het kabinet een combinatie van economische kracht en duurzaamheid. Wat betreft infrastructuur gaat het om investeringen in het Deltaprogramma (w.o. zandsuppleties), het hoofdvaarwegennet (vaarwegen, sluisen en binnenhavens) en het hoofdwegennet (versnelling bruggen en renovatie wegen). Bij de bouw betreffen het investeringen in het onderhoud en de bouw van zorg- en AWBZ-instellingen, jeugdzorginstellingen, scholen en monumenten. Dit alles draagt bij aan het structureel verbeteren van de bereikbaarheid en de leefbaarheid en ondersteunt tevens de bouwnijverheid. De investeringen zijn tijdelijk en vinden voornamelijk in 2009 en 2010 plaats. Voor ongeveer een derde gaat het om het versneld uitvoeren en het naar voren halen van al geplande projecten.

Als aanvulling op de directe stimuleringsmaatregelen die worden ingezet voor (ruimtelijke) structuurversterking, zorgt het kabinet er met de crisis- en herstelwet voor dat projecten ook daadwerkelijk snel van start kunnen gaan. De maatregelen uit de wet hebben tot doel om een spoedig verloop van het besluitvormingsproces rond de start van projecten te bevorderen. Het wetsvoorstel treedt in werking op 1 januari 2010 en vervalt per 1 januari 2014. In de crisis- en herstelwet is ook sprake van een aantal gewone wetswijzigingen, die niet alleen gelden voor de projectenlijst, maar voor alle projecten in het ruimtelijk domein. Laatstgenoemde wetten behouden hun werking ook na 1 januari 2014.

1.3.2 Bouwen aan gezonde overheidsfinanciën

Naast de gerichte stimuleringspakketten, maatregelen ter ondersteuning van de arbeidsmarkt en van bedrijven is het van belang snel weer te beginnen met een herstel van de overheidsfinanciën. In verband met de ondersteuning van het financiële systeem en het oplopende begrotingstekort in verband met gerichte stimuleringsmaatregelen zal immers de staatsschuld in korte tijd snel oplopen. De fors hogere schuld als gevolg van de kredietcrisis betekent een substantiële uitdaging voor de overheidsfinanciën. Ook via andere kanalen verslechtert de crisis de vooruitzichten voor de begroting. Daarbij gaat het bijvoorbeeld om vermogensverliezen van gezinnen en pensioenfondsen, maar ook de 'mislagen' economische

groei en de onzekerheid van de effecten voor het structurele groeipad hebben gevolgen voor de overheidsfinanciën op (middel)lange termijn. Ook zonder de crisis stonden de overheidsfinanciën bovendien al onder druk vanwege de groeiende last van de vergrijzing. Daarom heeft het kabinet afspraken gemaakt met het oog op de kosten van de crisis en de lange termijn houdbaarheid van de collectieve voorzieningen. Het kabinet start in dit kader op korte termijn met een serie van brede heroverwegingen (zie paragraaf 2.2.2).

Op de middellange termijn zal het kabinet, op voorwaarde dat de economie zich in voldoende mate zal herstellen, in 2011 een begin maken met het herstel van gezonde overheidsfinanciën en het terugdringen van het tekort. Het terugdringen van het tekort wordt onder andere bereikt door een taakstellende ombuiging in 2011 met een omvang van € 1,8 miljard. Bovenstaande afspraken worden nu gemaakt en genoemde invulling wordt thans, in Voorjaarsnota 2009 en ontwerp-begroting 2010, belegd, onder de veronderstelling dat het jaar 2011 weer economische groei vertoont. Het kabinet heeft in het voorjaar 2010 een weegmoment. Is de economische krimp groter dan -0,5% dan zal het kabinet het tijdelijke stimuleringspakket van € 3 miljard in 2010 naar 2011 doortrekken, onderdeel hiervan is dat de hierboven bedoelde maatregelen ingaan en worden teruggedrukt voor € 1,8 miljard. Is de groei tussen -0,5% en +0,5% dan gaan de bedoelde maatregelen in en worden teruggedrukt in een tijdelijk stimuleringspakket van dezelfde omvang (€ 1,8 miljard.). Is de groei +0,5% of hoger, dan wordt het tijdelijke stimuleringspakket 2010 niet naar 2011 doorgetrokken en gaan de bedoelde maatregelen in 2011 in. Hiermee wordt invulling gegeven aan het principe 'economisch herstel niet in de kiem smoren'.

Naast het doen van een serieuze inspanning om op de middellange termijn tot herstel te komen heeft het kabinet het ook van groot belang geacht op de lange termijn maatregelen te nemen. Zoals in het aanvullend beleidsakkoord is verwoord wordt in totaal 1,3% houdbaarheidsverbetering nagestreefd hetgeen overeenkomt met een bedrag van circa € 8 miljard. De gekozen maatregelen zijn in essentie structuurversterkend, zij brengen door een relatief lange ingroeietermijn op dit moment geen schade toe aan de economie, en maken het burgers mogelijk te anticiperen hetgeen de maatschappelijke acceptatie bevordert. Zodanig zal, rekening houdend met zware beroepen, op termijn de AOW-leeftijd naar 67 jaar worden gebracht. De sociale partners hebben daarbij wel de mogelijkheid gekregen met een alternatief voorstel te komen dat structureel evenveel opbrengt als verhoging van de AOW-leeftijd van 65 naar 67. Verder blijft de begrotingsdiscipline gehandhaafd; uitvoeringstegenvallers worden opgevangen. Daarnaast worden de kosten van de rente van de hogere EMU-tekorten in 2009 en 2010 vanaf 2011 gedekt. Zo zal er bezuinigd worden op de zorg en zal de grens van € 1 miljoen voor de bepaling van het percentage eigenwoning-forfait niet worden geïndexeerd.

1.3.3 Europese structuurfondsen

In het kader van het Europees Economisch Herstelplan keert de Commissie € 6,25 miljard aan voorschotten voor structuurfondsen (EFRO, ESF en Cohesiefonds) eerder uit, in 2009 in plaats van in 2010. Het Nederlandse aandeel hierin is circa € 40 miljoen (voor EFRO en ESF). Het Ministerie van Economische Zaken is in overleg met de betrokken decentrale autoriteiten - de structuurfondsprogramma's worden decentraal uitgevoerd - over de aanwending van dit bedrag. Naar verwachting zullen deze middelen vooral worden ingezet om de uitvoering van bestaande projecten te versnellen en worden de bestaande programma's niet gewijzigd ten gevolge van de economische crisis. De, op basis van het Nationaal Strategisch Referentiekader, gekozen

prioriteiten zijn ook in deze tijden nog steeds de juiste om de regionale concurrentiekracht te versterken.

Stimuleringsmaatregelen decentrale overheden

Decentrale overheden hebben een belangrijke medeverantwoordelijkheid bij het opstellen van plannen om negatieve gevolgen van de crisis tegen te gaan. Het kabinet heeft in het formuleren van een antwoord op de uitdagingen van de crisis nadrukkelijk de samenwerking opgezocht met alle actoren in de samenleving: burgers, bedrijven, sociale partners, maatschappelijke organisaties en medeoverheden. Dit belang benadrukt het kabinet nogmaals expliciet in het aanvullend beleidsakkoord.

Met medeoverheden is afstemming gezocht over de stimuleringsmaatregelen die dit en volgend jaar worden genomen. Gemeenten en provincies hebben bovendien eigen plannen ontwikkeld ter stimulering van de economie; gemeenten en provincies zullen in 2009 en 2010 voor miljarden euro's aan investeringen naar voren halen en nieuwe investeringen doen. Ook op decentraal niveau ligt de nadruk van de maatregelen niet enkel op het op korte termijn dempen van de negatieve gevolgen van de crisis, maar is oog voor het versterken van de structuur op de lange termijn. Gemeenten en provincies pakken infrastructurele knelpunten aan, zetten in op duurzaamheid en innovatie, herinrichting van openbare ruimte en versnelde aanpak van achterstallig onderhoud. Hierdoor wordt gewerkt aan de versterking van de economische kracht, de leefbaarheid en bereikbaarheid voor bewoners en bedrijven.

1.4 Structureel beleid op prioritaire thema's

Naast de herstelmaatregelen zet het kabinet onverminderd in op versterking van het duurzame groeivermogen van de Nederlandse economie, in lijn met de Lissabonstrategie. In deze paragraaf wordt ingegaan op de belangrijkste beleidsmaatregelen die worden genomen om het duurzame groeivermogen van de economie te versterken, langs de lijnen van de vier prioritaire Lissabonthema's zoals vastgesteld door de Europese Voorjaarsraad 2006. Een aantal van de stimuleringsmaatregelen gericht op het tegengaan van de negatieve effecten van de crisis komt in deze paragraaf opnieuw terug, wanneer deze tijdelijke maatregelen een bijdrage leveren aan versterking van het structurele groeivermogen van de Nederlandse economie. In de crisisaanpak heeft het kabinet immers expliciet gekozen voor intensivering van de lange termijn agenda op het gebied van duurzaamheid, kennis en innovatie en lange termijn houdbaarheid van de collectieve voorzieningen.

1.4.1 Arbeidsparticipatie

Aan de vooravond van de crisis waren alle drie de Lissabon participatiedoelstellingen behaald (netto participatie volgens de Europese definitie dus inclusief banen kleiner dan 12 uur: 70% algemeen, 60% vrouwen, 50% ouderen). Ook de bruto-participatiegraad is flink gestegen. Vooral onder ouderen en vrouwen is de participatie de afgelopen jaren gestegen. De uitgangssituatie was dus gunstig te noemen.

Nederland kent een hoge arbeidsparticipatie in personen, maar het totaal aantal gewerkte uren is relatief laag vanwege het grote aantal mensen dat in deeltijd werkt. Tevens participeren bepaalde groepen relatief weinig. Met het oog op de grote uitdagingen waar de Nederlandse arbeidsmarkt voor staat (vergrijzing, ontgroening, globalisering, technologische ontwikkeling), heeft het kabinet zich, mede naar aanleiding van een advies van de SER, gecommitteerd aan

een participatiedoelstelling van 80% in 2016 en stimuleert het mensen meer uren te werken en ouderen om langer door te werken. Het betreft hier de bruto participatiegraad volgens nationale definitie waarin enkel banen van 12 uur of meer worden meegeteld.

De Europese Commissie ziet het arbeidsaanbod als een belangrijke uitdaging voor Nederland. Sinds de invoering van de landenspecifieke aanbevelingen, krijgt Nederland elk jaar slechts één aanbeveling en wel op dit terrein. De aanbeveling, zoals aangenomen door de Europese Raad in maart 2009, werd dit jaar als volgt geformuleerd: het ontwikkelen van maatregelen, waaronder het bevorderen van arbeidsmarkttransities binnen een geïntegreerde flexicurity aanpak, om de participatie van vrouwen, ouderen en kwetsbare groepen te verbeteren met als doel het algehele aantal gewerkte uren te vergroten.

Ondanks de huidige economische crisis zijn de structurele onderliggende uitdagingen niet wezenlijk veranderd; eerder verscherpt. Het verhogen van de participatiegraad is daarmee onverminderd van belang. Het crisispakket aan arbeidsmarktmaatregelen (o.a. deeltijd WW, omscholingsbonus, Erkenning van Verworven Competenties (EVC), mobiliteitscentra) richt zich op het voorkomen van verlies van talent en op het verbeteren van de aansluiting van vraag en aanbod.

Om de arbeidsparticipatie te verhogen zijn vanaf 1 januari 2009 verschillende fiscale instrumenten in werking getreden (o.a. doorwerkbonus, inkomensafhankelijke arbeidskorting, IACK, afbouwen overdraagbaarheid van de heffingskorting) om (meer) werken lonender te maken. Het kabinet heeft in het aanvullend beleidsakkoord aangegeven voornemens te zijn om de AOW-gerechtigde leeftijd te verhogen van 65 naar 67 jaar. Dit is niet alleen belangrijk voor het versterken van de overheidsfinanciën maar vergroot ook het arbeidsaanbod van ouderen.

Om het arbeidsaanbod van kwetsbare groepen te stimuleren introduceert het kabinet verschillende maatregelen. De Wet Investeren in Jongeren (WIJ) is geïntroduceerd en heeft tot doel het bevorderen van duurzame participatie van jongeren in regulier werk. De WIJ verplicht gemeenten om werkloze jongeren tot 27 jaar, die zich melden bij de gemeente voor een uitkering, binnen twee maanden een leerwerkeraanbod te doen. Gemeenten kunnen bij jongeren scholing (leeraanbod, stages of ervaringsplaatsen) inzetten om beroepsvaardigheden op peil te houden of om nieuwe vaardigheden te verwerven. Per 1 januari 2010 zal de gewijzigde wet Wajong inwerking treden. De gewijzigde Wajong heeft als doel om jongeren die wel perspectief op het verrichten van arbeid hebben, maximaal te ondersteunen bij het vinden en behouden van werk. Doel is om zodoende de uitstroom uit de WAJONG te verhogen en jonggehandicapten niet al af te schrijven voordat ze de arbeidsmarkt hebben betreed.

Tabel 1.3 Beleidsreactie aanbeveling verbeteren aantal gewerkte uren

Beleidsreactie	Inwerkingtreding
<i>Algemeen</i>	
- Verlaging AWF-premie voor werknemers naar 0%	2009
<i>Vrouwen</i>	
- Verhogen aanvullende combinatiekorting (ACK)	2008
- Instellen Taskforce DeeltijdPlus	2008
- Omzetten aanvullende combinatiekorting in inkomensafhankelijke aanvullende combinatiekorting (IACK)	2009

- Afbouwen overdraagbaarheid algemene heffingskorting in 15 jaar	2009
<i>Ouderen</i>	
- Omzetten premievrijstelling in gerichte tijdelijke premiekorting oudere werklozen	2009
- Invoeren doorwerkbonus vanaf 62 jaar	2009
- Verhogen AOW-leeftijd van 65 naar 67 jaar	
<i>Kwetsbare groepen</i>	
- Invoeren participatieplaatsen	2008
- Sluiten convenanten met de 39 RMC-regio's m.b.t. aanpak schooluitval	2008
- Aanscherpen definitie "passende arbeid" in de WW	2009
- Invoeren inkomensafhankelijke arbeidskorting (IAK)	2009
- Invoeren tijdelijke loonkostensubsidie langdurig werklozen jonger dan 50 jaar (STAP)	2009
- Invoeren geïntegreerde dienstverlening op de regionale Locaties Werk en Inkomen	2009
- Invoeren participatiebudget voor gemeenten	2009
- Invoeren Wet Investeren in Jongeren (WIJ)	2009
- Aanpassing inkomensvoorziening jonggehandicapten (Wajong)	2010

1.4.2 Kennis en Innovatie

Net zoals voorgaande jaren zet het kabinet in 2009 in op versterking van innovatiekracht en kennisintensiviteit vanwege het cruciale belang hiervan voor het groeivermogen van de Nederlandse economie.

Nederland scoort gemiddeld of goed op de meeste aan de kenniseconomie gerelateerde indicatoren. Nederland heeft in vergelijking met het EU15-gemiddelde een achterstand (0,2%) op private R&D-uitgaven als percentage van het BBP; dit is de reden dat de Europese Commissie hier voor Nederland de afgelopen jaren een aandachtspunt heeft geïdentificeerd. Het is echter belangrijk te onderstrepen dat R&D-uitgaven een inputindicator is voor innovatie, geen maatstaf voor output (innovativiteit), en dat deze indicator niet meet wat er gebeurt in - de voor Nederland belangrijke - dienstensector. In tabel 1.4 staan enkele belangrijke beleidsmaatregelen ter verhoging van de private R&D-uitgaven.

In het aanvullend beleidsakkoord wordt bovendien aangegeven dat het kabinet ernaar streeft om de ontwikkeling van onderwijs, innovatie en kennis in een nader af te spreken lange termijnpad op tenminste het niveau van het OESO-gemiddelde te brengen.

Beleidsinzet versterking van de innovatiekracht Nederlands bedrijfsleven

Ter versterking van de innovatiekracht van het Nederlandse bedrijfsleven worden ook dit jaar weer verschillende intensiveringen en beleidsaanpassingen ondernomen. Het basispakket voor innovatie is verder uitgebreid en op onderdelen aangepast om zo goed mogelijk aan te sluiten bij de behoeften van de bedrijven die er gebruik van maken. De succesvolle innovatievoucherregeling wordt bijvoorbeeld voortgezet (in 2009 zijn weer 8.000 vouchers beschikbaar voor MKB-ondernemers) en vergemakkelijkt door digitalisering van de regeling. Als reactie op de crisis heeft het kabinet in aanvulling op de reguliere beleidsinzet tijdelijk een extra budget van 300 miljoen euro voor de WBSO beschikbaar gesteld (150 miljoen in 2009 en 2010) om concurrentiekracht van het Nederlandse bedrijfsleven te behouden. Naast het basispakket dat voor alle ondernemers toegankelijk is, zet het kabinet via de sleutelgebiedenaanpak in op

ontwikkeling van sterke en internationaal toonaangevende clusters. In 2009 zijn bestaande innovatieprogramma's versterkt en verbreed; daarnaast is een nieuw innovatieprogramma Logistics&Supply gestart en zijn verschillende partijen bezig met de voorbereiding van andere programma's op het gebied van diensten.

Om de negatieve gevolgen van de mondiale recessie voor de kennispositie van Nederlandse bedrijven te dempen en tegelijk kansen te benutten voor versterking van duurzaamheid en innovatiekracht, heeft het kabinet in aanvulling hierop tijdelijk (voor 2009 en 2010) 280 miljoen euro extra beschikbaar gesteld voor versterking van de kennisinfrastructuur en behoud van werkgelegenheid van onderzoekers bij het Nederlandse bedrijfsleven en kennisinstellingen.

Tabel 1.4 Beleidsreactie verhogen private R&D-uitgaven

Beleidsreactie	Budget	Tijdpad
<i>Cohesie en coherente strategie</i>		
- Programmadirectie Kennis en Innovatie	n.v.t.	Start 2007
- Lange termijn strategie Nederland ondernemend Innovatieland	n.v.t.	Gepubliceerd in 2008
- In 2008 zijn 4 Maatschappelijke innovatieagenda's opgesteld voor de onderwerpen: Gezondheid; veiligheid; water; en energie In 2009 zijn twee MIA's tot stand gekomen voor Onderwijs en Duurzame Agro- en Visserijketens	Budgetten MIA's voor 2008 t/m 2012 € 100 mln. € 54 mln. € 40 mln. € 64 mln. (alleen pijler 2) Budget nog niet bekend	In 2009 zijn voor de eerste vier MIA's uitvoeringsprogramma's opgesteld, van waaruit projecten worden uitgevoerd. Uitvoering van alle agenda's loopt tot 2012
- Stroomlijning rijksbreed innovatie-instrumentarium	n.v.t.	Start 2007
- Verlenging van aflopende innovatieprogramma's vanuit het FES, op de domeinen kennis, innovatie en onderwijs	€ 500 mln. voor de periode 2009 t/m 2014	
<i>Intensivering innovatie beleid</i>		
- Intensivering en uitbreiding bestaande innovatie-instrumentarium: - WBSO intensivering - Innovatiekrediet - Uitbreiding innovatievoucherregeling; budget voor regeling van € 30 mln. met oploop naar € 42 mln. - Innovatie Prestatie Contracten	€ 29 mln. in 2009 oplopend tot € 115 mln. (€ 202 mln. voor de periode 2009 t/m 2011) € 40 mln. in 2009 € 30 mln. in 2009 € 35 mln. in 2009	2009 - 2011 Start 2008 Start 2006 Start 2007

(IPC's) 2009	€ 15 mln. in 2009	
- Nieuw instrument prepare2start		Start 2009
- Zes gebiedsgerichte Pieken in de Delta-programma's	€ 296 mln. voor de periode 2006 - 2010	
- Netherlands Foreign Investment Agency (NFIA) gericht op aantrekken kennisintensieve buitenlandse investeringen	n.v.t.	Vanaf 2007
<i>Randvoorwaarden (kennisbasis en ondernemerschap)</i>		
- Investerings in hoger onderwijs waaronder verhogen studiesucces en kwaliteit	Oplopend tot €271 mln.	2007 - 2011
- Verbeteren van de toegankelijkheid van de kapitaalmarkt voor ondernemers		2008 - 2011
- Merkbare verlaging regeldruk		2007 - 2011
- Lancering www.antwoordvoorbedrijven.nl (het vroegere Bedrijvenloket)		Start in 2008
- Stimuleren ondernemerschap in onderwijs		2007 - 2011

Ook neemt het kabinet zijn verantwoordelijkheid door de publieke R&D-investeringen wederom te intensiveren. Het stelt tot en met 2014 een bedrag van maximaal € 500 miljoen uit het Fonds Economische Structuurversterking beschikbaar om een aantal lopende FES-projecten binnen het domein kennis, innovatie en onderwijs te continueren die tijdens deze kabinetsperiode ten einde zouden lopen. In maart 2009 zijn hiervoor voorstellen ingediend.

Daarnaast zet het kabinet in op maatschappelijke innovatie. In dit kader speelt de interdepartementale programmadirectie Kennis en Innovatie (KenI), die zich inzet om de samenhang in het overheidsbeleid op het gebied van kennis, innovatie en ondernemerschap te verbeteren, een belangrijke rol. De visie op deze samenhang is in 2008 neergelegd in de "langetermijnstrategie Nederland Ondernemend Innovatieland: Naar een Agenda voor Duurzame Productiviteitsgroei". In 2010 zal bovendien de Meerjaren Investeringsagenda voor Kennis en Innovatie (MIKI) worden opgeleverd die focus en massa geeft aan publieke en private thematische onderzoeksgelden. Onder coördinatie van KenI zijn in 2008 de eerste vier Maatschappelijke Innovatieprogramma's (MIA's) opgesteld (gezondheid, veiligheid, water en energie) die als doel hebben het verbinden van economische sterktes met maatschappelijke uitdagingen. In 2009 zijn uitvoeringsprogramma's voor de MIA's opgesteld. Ook zijn in 2009 twee nieuwe MIA's tot stand gekomen op de thema's Onderwijs en Duurzame Agro- en Visserijketens.

Om te komen tot een duurzame samenleving waar economische groei samengaat met een schoon milieu is bovendien *eco-efficiënte innovatie* van belang. Zo is er in opdracht van het kabinet in 2009 een knelpuntenanalyse door onderzoeksbureau EIM gedaan op basis van gesprekken met het bedrijven die zich richten op innovatie voor duurzaamheid. Het kabinet zet op verschillende manieren in om eco-efficiënte innovatie verder te stimuleren en knelpunten zoveel mogelijk op te lossen. Via fiscale instrumenten zoals de Milieu-investeringsaftrek (MIA) en de willekeurige afschrijving milieu-investeringen (Vamil) worden fiscale voordelen gegeven aan

marktverbreding van duurzame processen. Het kabinet heeft deze regelingen tijdelijk geïntensiveerd om ervoor te zorgen dat milieuvriendelijke investeringen niet vanwege de crisis in het geding komen. Daarnaast wordt via het pilotproject "Doe Mee" duurzaam innoveren binnen het MKB verder gestimuleerd. In het najaar van 2009 zal de Milieu-Agenda voor de Industrie uitkomen waarin het kabinet aangeeft op welke manier zij milieu-innovaties in de industrie wil stimuleren in het kader van de milieupgaven. In het kader van het duurzaam inkoopbeleid van de Rijksoverheid en medeoverheden zijn in 2009 duurzaamheidscriteria opgesteld voor de belangrijkste productgroepen die door overheden worden ingekocht die steeds meer door inkoopende partijen zullen worden toegepast.

Versterking van de kennispositie van de Nederlandse beroepsbevolking door onderwijs en onderzoek is tenslotte, naast innovatiekracht van het bedrijfsleven, van groot belang voor de concurrentiekracht van de Nederlandse economie. Het kabinet zet daarom onder andere in op versterking van het Nederlandse stelsel voor hoger onderwijs, een selectief uitnodigend arbeidsmigratiebeleid voor hoogopgeleide kenniswerkers en uitbreiding van de Europese Onderzoeksruimte (ERA).

1.4.3 Ondernemingsklimaat

De Europese Voorjaarsraad van 2006 onderstreepte het belang van een goed ondernemingsklimaat voor economische groei en dynamiek. Het kabinet onderschrijft deze visie en zet zich ook – juist – in deze tijden van crisis voor ondernemers onverminderd in voor het creëren van goede randvoorwaarden voor een goed vestigingsklimaat.

In 2009 is ingezet op het verder vereenvoudigen van het opstarten van een bedrijf. Het is inmiddels mogelijk om een bedrijf binnen drie dagen te starten en de verplichting tot een minimumkapitaal wordt in 2009 geschrapt. In 2010 zal het mogelijk zijn om via de website antwoordvoorbedrijven.nl direct subsidies en vergunningen aan te vragen.

Merkbare verlaging van de regeldruk (zowel lasten uit toezicht, nalevingskosten en kosten voortvloeiend uit vergunningverlening en subsidies) voor ondernemingen wordt ook in 2009 verder voortgezet. De huidige economische crisis legt extra nadruk op het belang van het terugdringen van de regeldruk. Stimuleren van ondernemerschap in het onderwijs, onder andere door het actieprogramma onderwijs en ondernemen, blijft bovendien een belangrijk speerpunt.

Het kabinet zet in op het verder vergroten van de toegankelijkheid en beschikbaarheid van kapitaal voor bedrijven ten behoeve van innovatieve investeringen. Omdat de crisis in de financiële sector heeft geleid tot knelpunten bij de toegang tot de kapitaalmarkt is besloten tot een aantal aanvullende maatregelen. Zo is de BMKB verruimd, is de exportkredietverzekeringfaciliteit (EKV) geïntensiveerd en is Groeifaciliteit tijdelijk opgeschaald tot de regeling Garantie Ondernemingsfinanciering (GO). Hiermee verleent de overheid aan banken een staatsgarantie op uit te geven kredieten.

1.4.4 Energie en duurzaamheid

Het kabinet ziet kansen in de combinatie van milieu- en economische doelstellingen en zet dan ook in op het bereiken van duurzame economische groei, juist tijdens de crisis. Er wordt

vastgehouden aan de ambitieuze nationale doelstellingen voor 2020 van 30% minder broeikasgassen, 20% duurzame energie en 2% energiebesparing per jaar.

Om deze doelen te bereiken heeft het kabinet in 2007 het werkprogramma Schoon en Zuinig opgesteld. De acties van het werkprogramma zijn inmiddels in gang gezet. In 2010 zal in een eerste tussenevaluatie bekeken worden of met de ingezette koers de 2020-doelen van Schoon en Zuinig in zicht blijven en of het nodig is om bij te sturen via beleidsintensivering. De komende periode zal het kabinet hard werken aan de uitvoering en het verder invullen van het werkprogramma en wordt aanvullend en/of alternatief beleid voorbereid zodat, indien het kabinet daartoe besluit, bij de evaluatie in voorjaar 2010 direct deze maatregelen kunnen worden genomen.

In het kader van de crisisaanpak versterkt het kabinet met directe stimuleringsmaatregelen haar inzet voor een duurzame energievoorziening. Zo wordt een extra impuls van € 160 miljoen per jaar vanaf 2014 gegeven aan de inzet van windenergie op zee, zijn er extra middelen vrijgemaakt om energiebesparing in de gebouwde omgeving te stimuleren en wordt ingezet op ontwikkeling van het innovatieve concept van de elektrische auto. De Stimuleringsregeling Duurzame Energie zal bovendien gefinancierd worden via een tarief op de elektriciteitsrekening van eindverbruikers, waardoor langjarige zekerheid wordt geboden over de beschikbaarheid van voldoende middelen om de ambitie van 20% duurzame energie in 2020 te realiseren.

1.5 Lissabon als wegwijzer naar structureel herstel

Het kabinet kiest in zijn aanpak van de financieel-economische crisis uitdrukkelijk voor een aanpak die, naast een directe korte termijn impuls aan de economie, een bijdrage levert aan lange termijn structuurversterking van de economie. De Lissabondoelen vormen een belangrijke leidraad om sterker, slimmer en schoner uit de crisis te komen.

Om sterker uit de crisis te komen is het allereerst van belang om hysteresis op de arbeidsmarkt zo veel mogelijk te beperken. Hiermee wordt bedoeld dat voorkomen moet worden dat de hogere conjuncturele werkloosheid als gevolg van de crisis omslaat in een hoger niveau van structurele werkloosheid. Belangrijke uitdagingen voor Nederland hierbij zijn het verbeteren van de werking voor de arbeidsmarkt voor oudere werknemers en het voorkomen van massale jeugdwerkloosheid. Ten tweede is het van belang om de openbare financiën weer op orde te brengen zonder het groeivermogen van de economie te schaden. Een derde punt is te voorkomen dat investeringen in kennis en innovatie, zowel publiek als privaat, teruglopen. Immers, juist deze investeringen zijn van cruciaal belang om sterker uit de crisis te komen. In het licht van dit laatste punt heeft het kabinet de ambitie geformuleerd om de ontwikkeling van onderwijs, innovatie en kennis op tenminste het niveau van het OESO-gemiddelde te brengen. Dit past bij versterking van het groeivermogen van de Nederlandse economie via het moderne industriebeleid: naast het scheppen van randvoorwaarden voor een excellent vestigingsklimaat voor ondernemingen wordt ingezet op het versterken van sterke clusters. Daarbij moet niet toegegeven worden aan protectionistische emoties, maar zal Nederland zich in blijven zetten om de voorwaarden te creëren om optimaal te kunnen blijven profiteren van toenemende openheid in een steeds meer geïntegreerde wereldeconomie.

Tijdens de Europese Voorjaarsraad in maart 2010 zal worden besloten over een vervolg van de Lissabonstrategie. Het kabinet zal zich de komende tijd buigen over een visie op Lissabon post-

2010, met als belangrijke basis het advies van de Sociaal Economische Raad dat het in juni ontving. Het kabinet hecht er aan de Lissabonstrategie gefocust te houden op duurzame groei en banen. Het kabinet ziet binnen de strategie na 2010 een belangrijke rol weggelegd voor zogenaamde win-win maatregelen waar milieu- en sociaal beleid hand in hand gaan met duurzame economische groei en werkgelegenheid.

Een post-2010 strategie zal in het licht moeten staan van de nasleep van de economische crisis en moeten dienen als wegwijzer voor structureel herstel. Een groot deel van de negatieve reële gevolgen van de crisis zal nog komen: de werkloosheid zal volgend jaar sterk oplopen en ook het aantal bedrijven in problemen zal toenemen. Eerdere financiële crises illustreren dat het gevoerde beleid een belangrijke impact heeft op de economie, niet enkel gedurende de recessiejaren zelf, maar voor de werkgelegenheid en groei in de decennia daarna. Een adequate beleidsreactie waarbij structuurversterking van de economie voorop blijft staan, kan helpen voorkomen dat de financiële crisis een langdurig negatief effect heeft op de Nederlandse en Europese economie.

Annex Maatregelen kabinet om de negatieve gevolgen van de crisis te beperken¹

Waarborgen stabiliteit financiële sector			
Maatregel	Betreft	Budget (mln. €)²	Inwerkingtreding
Overname Nederlandse delen Fortis (incl. ABN AMRO deel)	De Nederlandse Staat heeft een 97,8%-belang verworven in Fortis Bank Nederland Holding NV, een 33,8%-aandelenbelang in RFS Holding BV (ABN AMRO), een 100% belang in Fortis Verzekeringen Nederland NV (nu ASR) en een 100%-belang in Fortis Corporate Insurance NV (dit is inmiddels verkocht).	16.800 kapitaal	3 okt 2008
Verhoging garantie spaartegoeden	Naar 100.000 euro	Nvt	7 okt 2008
Voorschieten garantiebedrag spaartegoeden Icesave	Dit betreft de uitkeringen aan de gedupeerde Icesave-spaarders uit hoofde van de depositogarantieregeling. Een groot deel van deze betalingen zal bij IJsland en de Nederlandse banken teruggevorderd worden.	1.428	9 okt 2008
Kapitaalversterking banken en verzekeraars	Een initieel bedrag van 20 mld. kapitaalverstrekking wordt beschikbaar gesteld voor banken en verzekeraars (inmiddels gebruikt door ING, AEGON en SNS REAAL t.w.v. 13.750)	Max 20.000 kapitaal	20 okt 2008
Garantieregeling voor bancaire leningen	Uitvoering staatsgaranties banken t.w.v. 200 mld (waarvan momenteel 43,4 mld is geëffectueerd).	Max 200.000 garantie	23 okt 2008 tot 31 dec 2009
Back-up faciliteit ING	Deze specifieke garantie dekt voor 80% de risico's af van de Alt-A hypotheekportefeuille van ING. De bank blijft eigenaar van de hypotheek. De Staat en ING delen in de winsten en verliezen in de verhouding 80 % (Staat) - 20 % (ING) en de bank betaalt een garantiefee aan de Staat ter compensatie van het risico. De Staat betaalt ING een management en funding fee voor het beheer en de financiering van de portefeuille. Verder is hierbij de afspraak gemaakt dat ING 25 miljard euro extra krediet zal verlenen aan particulieren en bedrijven.	Uitgaven 2009: Funding Fee: 3.476; Management Fee: 54; Ontvangsten 2009: Portefeuille- ontvangsten: 3.620; Garantie Fee: 118	26 jan 2009
Herkapitalisatie ABN AMRO	De herkapitalisatie bestaat enerzijds uit een verplicht converteerbare lening (MCN) met	MCN: 800 lening	1 aug 2009

¹ De annex bevat alle maatregelen uit de anticrisispakketten, inclusief de losse maatregelen die tussen of na de pakketten zijn genomen.

² Betreft budgettaire effect maatregel tijdens looptijd, tenzij anders aangegeven.

	een verplichte betaling van een vaste coupon tot aan conversie en anderzijds uit een capital relief instrument (CRI). Als vergoeding voor het CRI ontvangt de Staat premiebetalingen en betaalt de Staat schade-uitkeringen aan ABN AMRO in het geval zich verliezen voordoen op de hypotheekportefeuille die het eigen risico van ABN AMRO te boven gaan.	CRI: 32.822 garantie voor hypotheeken	
Ondersteunen bedrijfsinvesteringen en kredietverstrekking			
Maatregel	Betreft	Budget (mln. €)	Inwerkingtreding
Vervroegde en willekeurige afschrijving voor investeringen in 2009 en 2010	Van investeringen in 2009 mag max. 50% in 2009 en max. 50% in 2010 worden afgeschreven. Voor de investeringen in 2010 is de resp. max. 50% in 2010 en max. 50% in 2011.	440	Tijdelijk, 2009-2011
Verlaging Vpb-tarief MKB van 23 naar 20%	Tot een bedrag van 200.000 euro.	528	Tijdelijk, voor 2009 (vanaf 1 jan) en 2010
Sneller betalen door overheden	Van 45 naar 30 dagen.	Nvt	Per 1 maart 2009
Uitbreiding borgstellingsregeling MKB (BMKB)	Overheidsborgstelling gericht op vreemd vermogen voor het MKB tot €3 mln. Uitgebreid van max 100 naar max 250 werknemers, max garantie van 1 naar 1,5 mln. Voor starters van 100.000 naar 200.000.	Nvt	Vanaf 20 okt 2008 tot in ieder geval 2010.
Uitbreiding Garantie Ondernemingsfinanciering (GO)	Staatsgarantie aan banken voor leningen aan groot- en middelgrote bedrijven (max garantiplafond van 1,5 mld.). In het kader van de crisis is de Groeifaciliteit tijdelijk opgeschaald tot de Garantie Ondernemingsfinanciering (GO) om zo met name de grotere kredietverlening op peil te houden. Met de GO kan een borgstelling van 50% worden verkregen op leningen tot €50 mln. In september 2009 is de GO ook opengesteld voor medisch specialistische zorg (VWS). Op Prinsjesdag 2009 is in het kader van motie Ten Hoopen/Gesthuizen aangegeven dat het plafond verhoogd wordt tot €150 mln. en dat de uitbreidingen tot tenminste eind 2010 gelden. Tevens onderzoekt het Kabinet of bankgaranties onder de GO gebracht kunnen worden.	Nvt	Tijdelijk, voor in ieder geval 2009 (vanaf maart) en 2010

Verhoging plafond Groeifaciliteit	Het plafond voor de Groeifaciliteit voor aandelen en achtergestelde leningen wordt verhoogd van €5 mln. naar €25 mln.	Nvt	Tijdelijk
Uitbreiding exportkredietverzekering (EKV)	Verzekering voor betalingsrisico's verbonden aan export en investeringen in het buitenland. Uitbreiding dekkingsmogelijkheden naar een aantal landen en uitbreiding met overheidsgarantie voor uitbetaling.	0	Tijdelijk
Tijdelijke verhoging WSW-borgingsgrens	Verhoging borgingsgrens Waarborgfonds Sociale Woningbouw (WSV) voor woningbouwcorporaties.	nog niet bekend	Tijdelijk vanaf 1 jul 2009
Rentecompensatie voor leningen zorginstellingen voor nieuwbouw	Aanpassing van de rentevergoeding die zorginstellingen krijgen van de NZa i.v.m. hogere liquiditeitsopslag banken. Maatregel om vertraging te voorkomen bij voorgenomen bouwprojecten van zorginstellingen.	0	Tijdelijk in 2009 (vanaf 1 jan) en 2010
Versoepeling verliesrekening 2008 en 2009 (carry back)	Snellere uitvoering van de fiscale achterwaartse verliescompensatie voor verliezen uit 2008 en 2009, namelijk 3 jaar verliesverrekening i.p.v. 1 jaar.	130	Tijdelijk in 2009 en 2010 (vanaf 1 jan)
Fiscus soepeler met belastingschuld bedrijf	1. de aangifte over het verliesjaar (aangifte 2008) hoeft nog niet ingediend te zijn en 2. de aanslag over het jaar waarmee verrekend wordt hoeft nog niet vast te staan.	20	meerdere jaren
Btw afdracht per kwartaal i.p.v. per maand	Huidige maandaangevers kunnen kiezen voor kwartaalaangifte en betaling.	36	Tijdelijk in 2009 (vanaf 1 juli) en 2010
Tijdelijke verhoging WBSO	Tijdelijke verhoging van innovatiesubsidie WBSO voor R&D-personeel (afdrachtvermindering).	360	Tijdelijk in 2009 (vanaf 1 jan) en 2010
Afschaffen vliegtax	Het tarief van de vliegtax is per 1 juli 2009 op nul gezet. Per 1 januari 2010 wordt de vliegtax geschrapt.	150 in 2009 305 structureel vanaf 2010	Structureel vanaf 1 juli 2009
MKB enveloppe	Nog niet bekend. Invulling vindt plaats in het Belastingplan 2010.	75	Nog niet bekend
Verruiming MIA en VAMIL	Verruiming voor de regeling van de milieu-investeringsaftrek (MIA) en die van de willekeurige afschrijving milieu-investeringen (VAMIL).	60	Tijdelijk in 2009 en 2010
Extra bijdrage decentrale overheden	Provincies en gemeenten ontvangen een extra incidentele bijdrage. Tevens is de gangbare vaststelling van bijdragen vanwege de crisis tijdelijk buiten werking gesteld.	100	Tijdelijk in 2009 en 2010
Heropening subsidieregeling	Heropening van regeling voor ondersteuning	4,5	Tijdelijk in 2009

haalbaarheidsstudies	van haalbaarheidsstudies in opkomende markten.		en 2010
Verhoging NHG	Verhoging van de Nationale Hypotheekgarantie (NHG) van 265.000 naar 350.000. Bij geschat gebruik NHG verhoging bij 20.000 woningen van gem. 305.000 euro een totaal borgingsbedrag van ongeveer 6 mld. euro.	9 budget en 6000 borgingsbedrag	Tijdelijk in 2009 (vanaf 1 juli) en 2010.
Tijdelijke aanvullende staats(krediet)verzekering (TASK)	Tijdelijke aanvullende staatsverzekering waarmee bedrijven de verzekeringslimiet van hun betalingsrisico's kunnen verdubbelen.	Max 1500 verzekeringsbedrag	1 jul 2009 t/m 31 dec 2009
Latere aanscherping koopzondag	De aanscherping van de koopzondagen via de wijziging van de Winkeltijdenwet gaat een jaar later in.	0	1 jan 2011 i.p.v. 1 jan 2010
Verhoging WW-premies uitsmeren	De stijging van de WW-wachtgeldpremies in 2010 a.g.v. de oplopende werkloosheid wordt uitgesmeerd over 5 jaar.	1000	Tijdelijk in 2010
Maatregelen arbeidsmarkt			
Maatregel	Betreft	Budget (mln. €)	Inwerkingtreding
Bijzondere regeling werktijdverkorting	Herinvoering bijzondere regeling werktijdverkorting (wtv) om acute vraaguitval op te vangen. Opgevolgd door de tijdelijke regeling deeltijd-WW.	200	30 nov 2008 tot 21 mrt 2009
Tijdelijke regeling deeltijd-WW	Mogelijkheid voor werkgevers om de werktijd van een werknemer met ten hoogste 50% van de werktijd te verkorten, werknemer ontvangt voor de niet gewerkte uren een WW-uitkering. • <30% personeelsbestand max duur 15 mnd • 30-60% van personeelsbestand max duur 12 maanden • >60% van personeelsbestand max duur 9 maanden	950	1 april 2009, opengesteld tot 1 januari 2010 of zoveel eerder als het plafond is bereikt
Actieplan jeugdwerkloosheid	• meer jongeren op school (school ex programma €16 mln.) • Meer banen voor jongeren en het matchings-offensief (matchings-offensief €10 mln., convenanten €153 mln., stage- en banenoffensief €25 mln.) • Versterken jongeren met zwakkere positie (ontwikkelen plusvoorzieningen voor overbelaste jongeren €30 mln., landelijke voorbeeld projecten €10 mln.)	250	Tijdelijk 2009 - 2011

	• Landelijke campagne (€6 mln.)		
Schuldhelpverlening	Additionele middelen voor schuldhelpverlening: 34 mln. in 2009, 50 mln. in 2010, 50 mln. in 2011.	134	Tijdelijk 2009 - 2011
Mobiliteitscentra	Werking arbeidsmarkt verbeteren door matchingsproces te verbeteren.	26	Tijdelijk 2008-2010
Versterken onderwijs en kennis			
Maatregel	Betreft	Budget (mln. €)	Inwerkingtreding
Versterking MBO	Vooraf voor opvang extra leerlingen MBO a.g.v. slecht perspectief arbeidsmarkt.	250	Tijdelijk in 2009 en 2010
Kenniswerkersregeling	Tijdelijke detachering (max. 1,5 jaar) van researchpersoneel bedrijven bij universiteiten en onderzoeksinstituten.	180	Tijdelijk in 2009 (vanaf 17 juni) en 2010
Versterking kennisinfrastructuur	Regeling High Tech Top Projecten	100	
Verlenging aflopende innovatieprogramma's	Gefinancierd uit het Fonds Economische Structuurversterking (FES): €10 mln. 2009, €100 mln. 2010 en €390 mln. 2011-2014.	500	Tijdelijk 2009 - 2014
Snelle uitvoering FES-projecten innovatie	FES-uitgaven voor de jaren 2009 en 2010 in het domein Kennis en Innovatie.	218	Tijdelijk in 2009 en 2010
Verruiming afdrachtvermindering onderwijs	Tijdelijke verruiming afdrachtvermindering onderwijs	60	Tijdelijk in 2010
Innovatiebox	Vervanging van de Octrooibox door de Innovatiebox die ruimer en breder is opgezet en waarvoor extra budget is uitgetrokken.	300	Structureel vanaf 2010
Duurzame economie			
Maatregel	Betreft	Budget (mln. €)	Inwerkingtreding
Stimulering duurzame investeringen bestaande woningbouw	Verlaagt btw-tarief van 6% voor isolatiewerkzaamheden bestaande woningen. Een subsidieregeling voor dubbel glas. Een kredietgarantie voor particuliere woningeigenaren die duurzame investeringen plegen aan de woning en een subsidie op maatwerkadvies energieprestatie eigen woning.	60 (2010 budget voor verlaging btw-tarief van 6% is nog niet bekend)	Tijdelijk in 2009 (vanaf 1 juli) en 2010 (behalve verlaging btw-tarief naar 6% is structureel)
Tijdelijke openstelling van de energie-investeringsaftrek (EIA) voor bedrijfsmatige verhuurders van woningen	Investeringen in bestaande huurwoningen die leiden tot een significante duurzaamheidsverbetering komen in aanmerking te voor de energie-investeringsaftrek (EIA).	320	Tijdelijk in 2009 (vanaf 1 juni) en 2010
Sloopregeling voor oude auto's	Voor benzineauto's van voor 1990 750 euro premie, voor auto's van 1990-1995 1000 euro premie. Dieselauto's van voor 2000 krijgen 1000 euro premie. Voor oude	65	Tijdelijk in 2009 en 2010

	bestelauto's is de premie 1000-1750 euro afhankelijk van het gewicht.		
Extra investeringen in windenergie op zee	- Extra middelen voor 'voorwaardenscheppende' zaken t.b.v. Wind op Zee, zoals haalbaarheidsstudie. - 500 MW extra in volgende tender Stimuleringsregeling Duurzame Energie (SDE).	15 vanaf 2014: 160	2010 structureel
Duurzaam ondernemen w.o. elektrisch vervoer	Subsidie voor praktijktesten; subsidie/fiscale faciliteiten op de aanschaf van elektrische auto's door bedrijven; fiscale faciliteiten op investeringen in laadinfrastructuur; financiële impuls voor investeringen van de Nederlandse producenten van auto's en toeleveranciers; vrijstelling van de BPM en wegenbelasting voor elektrische auto's; Rijk en andere overheden zetten zich in als 'launching customer' door haar eigen wagenparken waar en zodra mogelijk te elektrificeren; uitbreiding programma Milieu en Technologie.	60	Tijdelijk 2009 - 2011
Duurzame agrarische sector	O.a. duurzame stallen, luchtwassers voor de veehouderij, stimulering van het gebruik van groene grondstoffen en een internationaal onderzoekscentrum voor algen.	50	Tijdelijk in 2009 en 2010
Snelle uitvoering FES-projecten Milieu en Duurzaamheid	FES-uitgaven voor de jaren 2009 en 2010 in het domein Milieu en Duurzaamheid.	232	Tijdelijk in 2009 en 2010
Snelle uitvoering FES-projecten Ruimtelijk Economisch Beleid	FES-uitgaven voor de jaren 2009 en 2010 in het domein Ruimtelijke Ordening.	380	Tijdelijk in 2009 en 2010
Uitvoering Motie van Geel ruimtelijke economie	Extra (duurzaamheids)investeringen in regionale infrastructuur en gebiedsontwikkelingstrajecten.	165	Tijdelijk 2009 - 2011
Infrastructuur en (woning)bouw			
Maatregel	Betreft	Bedrag (mln. €)	Inwerkingtreding
Onderhoud en bouw zorg- en aw bz-instellingen	Het afbouwen van meerpersoonskamers in zorghuizen, het verbeteren van de kwaliteit van gehandicapteninstellingen en concrete ondersteuning van bouwplannen bij cure instellingen.	320	Tijdelijk in 2009 en 2010
Onderhoud en bouw jeugdzorginstellingen	Uitwerking heeft nog niet plaatsgevonden	80	Tijdelijk 2009 – 2011
Onderhoud en bouw scholen	Verbetering van de ventilatie en energiebesparende aanpassingen aan schoolgebouwen in primair, speciaal en voortgezet onderwijs.	165	Tijdelijk in 2009 en 2010

Tijdelijke stimuleringsregeling woningbouwprojecten	Stimulering belangrijke stilgevallen bouwprojecten en monumenten.	395	Tijdelijk in 2009 en 2010
Snelle uitvoering FES-projecten infra	FES-uitgaven voor de jaren 2009 en 2010 in het domein Verkeer en Vervoer.	168	Tijdelijk in 2009 en 2010
Deltaprogramma (w.o. zandsuppleties)	Extra zandsuppleties en dijkversterking (steenbestortingen)	130	Tijdelijk in 2009 en 2010
Versnelling bruggen en renovatie wegen	versnellen van onderhoud aan het hoofdwegennet (ZOAB/DAB en kunstwerken)	213	Tijdelijk in 2009 en 2010
Vaarwegen, sluizen en binnenhavens	Een extra tranche Quick Wins Binnenhavens, versnellen onderhoud- en baggerwerkzaamheden	200	Tijdelijk in 2009 en 2010
Structurele en niet budgettaire maatregelen			
Maatregel	Betreft	Bedrag (mln. €)	Inwerkingtreding
Annuleren geplande btw verhoging	Geplande btw verhoging van 19 naar 20% gaat niet door.	1400 (samen met WW-premies)	Vanaf 1 januari 2009
WW-premies werknemers naar 0	WW-premies voor werknemers gereduceerd tot nul.	1400 (samen met btw)	Vanaf 1 januari 2009
Verantwoorde loonontwikkeling	Afspraken gemaakt met en tussen de sociale partners over het belang van een verantwoorde loonontwikkeling.	Nvt	Nvt
Beloningsbeleid financiële sector	Afspraken met de financiële sector die zich committeert aan duurzaam en gematigd beloningsbeleid.	Nvt	Nvt
Verlaging administratieve lasten	Extra verlaging van de administratieve lasten voor ondernemers van 1 mld. euro.	Nvt	Structureel
Crisis- en herstelwet	Maatregelen gericht op versnelling en vereenvoudiging van planprocedures voor infrastructurele en andere grote bouwprojecten.	Nvt	Tijdelijk 2010 - 2013
Verlenging planperiode Infracfonds	Verlenging van planperiode Infraconds naar 2028 (reëel constant).	Nvt	2020
Verhoging AOW leeftijd	Op termijn verhoging van de AOW leeftijd van 65 naar 67 jaar, rekening houdend met zware beroepen (onderdeel houdbaarheidspakket, waarvan dit kabinet vormgeving en invoering wordt vastgelegd). Het kabinet heeft zich bereid verklaard, in het kader van het overleg met sociale partners over het sociaal akkoord, om de SER in de gelegenheid te stellen voor 1 oktober 2009 een alternatief voor de verhoging van de pensioenleeftijd aan te reiken. Dit zal een zwaarwegende rol hebben	Nvt	Structureel

	in de definitieve besluitvorming.		
Houdbaarheid zorg	Houdbaarheid zorg verbeteren door aanpassing zorgtoeslag en cure (onderdeel houdbaarheidspakket).	Nvt	Structureel
Niet indexeren eigenwoning-forfait	De grens van 1 mln. euro voor bepaling percentage eigenwoning-forfait (EWF) niet indexeren (onderdeel houdbaarheidspakket).	Nvt	Structureel
Handhaven begrotingsdiscipline en opvangen uitvoeringstegenvallers	In reactie op de economische crisis zijn de begrotingsregels aangepast. Zo zijn budgettaire gevolgen ingrepen in financiële sector buiten de kaders geplaatst. Daarbij zijn, ter versterking van de automatische stabilisatie, de conjunctuurgevoelige uitgaven buiten de kaders geplaatst. Concreet betekent dit dat de WW en WWB uitgaven en de ruilvoet buiten de kaders zijn geplaatst voor deze kabinetsperiode.	Nvt	Tijdelijk; huidige kabinetsperiode
Toename rente-uitgaven dekken	De kosten van de rente van de hogere EMU-tekorten in 2009 en 2010 worden vanaf 2011 gedekt.	Nvt	Vanaf 2011
Terugdringen structurele saldo	Bij intreden economisch herstel committeert Nederland zich aan verbetering van het structurele saldo van tenminste 0,5% punt BBP per jaar.	Nvt	Vanaf 2011, bij economisch herstel
Toekomstbestendige innovatieve, duurzame en concurrentiebestendige economie	Voorstellen om versnelling te realiseren op terreinen als duurzaamheid (incl. SDE en Deltafonds), kennis (onderwijs en innovatie) en stedelijke vernieuwing.	Nvt	Structureel

2. Macro-economisch beleid

2.1 Huidige situatie en belangrijkste uitdagingen

De Nederlandse economie krimpt dit jaar naar verwachting met 4¾%. Voor volgend jaar is nulgroei voorzien. Hiermee lijkt de bodem van de kredietcrisis in zicht, maar van volledig herstel is nog geen sprake; nulgroei ligt immers ver beneden de potentiële productiecapaciteit. Met name de uitvoer krijgt dit jaar rake klappen, omdat de relevante wereldhandel in de raming met een niet eerder vertoonde 14¾% terugvalt. Maar ook consumenten geven beduidend minder uit dan vorig jaar en ook investeringen van bedrijven dalen als gevolg van sterk teruglopende winsten fors. De scherp terugvallende productie gaat onherroepelijk gepaard met een fors oplopende werkloosheid. Deze komt volgens de huidige prognose uit op gemiddeld 5¾% in 2009 en stijgt volgend jaar snel verder tot 8%. De overheidsfinanciën staan als gevolg van de crisis onder zware druk. Nadat de overheid in 2008 nog een begrotingsoverschot boekte van 0,7% worden dit en volgend jaar begrotingstekorten van respectievelijk 4,8 en 6,3% bpb verwacht. Deze forse verslechtering van het EMU saldo en tengevolge ook van de staatsschuld vormen een substantiële uitdaging voor de overheidsfinanciën op (middel)lange termijn.

In navolging van de oprukkende economische crisis heeft het kabinet een aantal noodzakelijke maatregelen genomen op verschillende momenten. In het najaar van 2008 heeft het kabinet een aantal maatregelen genomen die zich concentreerden op de ontstane problemen in de financiële sector en daarmee het vertrouwen hebben helpen herstellen. Daarnaast zijn specifieke maatregelen genomen om de kredietverlening aan bedrijven te ondersteunen en bedrijfsinvesteringen te ondersteunen en is de tijdelijke werktijdverkorting regeling in het leven geroepen om bedrijven bij te staan in het behoud van human capital. Doel van de regeling is om vakkrachten te behouden voor bedrijven die voldoende gezond zijn om, ondanks tijdelijke vraaguitval, door de crisis heen te komen.

Op 25 maart 2009 heeft het kabinet in een aanvullend beleidsakkoord additionele stimuleringsmaatregelen gepresenteerd, waarbij de nadruk ligt op stimulering van de reële economie op de korte termijn en een herstel van de overheidsfinanciën op de middellange termijn. Het kabinet beoogt hiermee de negatieve gevolgen van de crisis zo goed mogelijk te ondervangen, maar tevens het belang van gezonde overheidsfinanciën niet uit het oog te verliezen, voornamelijk in het licht van de onvermijdelijke vergrijzing. Het aanvullend beleidsakkoord presenteert daartoe onder andere een aantal ingrijpende en ambitieuze houdbaarheidsmaatregelen om de begrotingstekorten alsmede de opgelopen staatsschuld. Het voornemen om de AOW-leeftijd naar 67 jaar te verhogen, rekening houdend met zware beroepen, levert hieraan de grootste bijdrage.

Het kabinet is er zich bij de crisisaanpak goed van bewust dat Nederland zich niet alleen uit de crisis kan werken. Internationale samenwerking en coördinatie zijn essentieel, bijvoorbeeld om gezamenlijk het vertrouwen te herstellen in het financiële systeem. Maar ook om te zorgen dat landen niet in de verleiding komen de eigen industrie en werkgelegenheid te bevoordelen. Inspanningen van regeringen om werkgelegenheid te bevorderen mogen niet uitmonden in een verstoring van de Europese interne markt en eerlijke wereldhandelsbetrekkingen.

De onzekerheden rondom de economische situatie blijven onverminderd groot. Het betreft hier met name de vraag wanneer en in hoeverre herstel zal optreden. De onrust op financiële

markten is verminderd, maar een volledige normalisering in de komende jaren is zeker niet gegarandeerd. Gezien de precaire situatie zijn nieuwe problemen in de financiële sector een reële mogelijkheid. Bovendien zijn veel bedrijven en gezinnen in moeilijkheden geraakt door de diepe recessie en de scherpere kredietvoorwaarden. De kredietcrisis en de wereldwijde recessie zouden dan ook langer kunnen aanhouden dan in de gepresenteerde projectie is voorzien. Ook bestaat het risico van dalende prijzen en lonen (deflatie) als gevolg van de zeer diepe recessie. Daar tegenover staat dat de forse overheidsmaatregelen effectiever kunnen zijn dan is voorzien, zodat het economisch herstel wat sterker kan zijn.

2.2 Beleid per richtlijn

Richtsnoer n°1 Zorgen voor de economische stabiliteit die nodig is voor duurzame groei.

2.2.1 Economische vooruitzichten

Sinds maart is de onrust op de financiële markten, ontstaan na het faillissement van de Amerikaanse investeringsbank *Lehman Brothers*, afgenomen dankzij de uitzonderlijke maatregelen van centrale banken en regeringen. Marktpartijen houden niet langer rekening met een totale ineenstorting van het financiële systeem. Van een normalisering is echter nog geen sprake, veel instellingen zijn nog steeds fragiel. Veel deelmarkten functioneren nog steeds nauwelijks en de daling van de huizenprijzen in de Verenigde Staten en veel eurolanden duurt voort.

Bekeken over het gehele jaar zal 2009 de sterkste productiedaling sinds de Grote Depressie van de jaren dertig laten zien. In het eurogebied daalt het bbp naar verwachting met maar liefst 4½%. Door het expansieve macro-economische beleid en de veronderstelde verbetering op de financiële markten is de bbp-daling in het eurogebied in 2010 veel beperkter - naar verwachting is er sprake van nulgroei. De recessie drukt de inflatie. Werkloosheid en overheidstekorten zullen volgend jaar nog tot recordniveaus stijgen. De wereldproductie en de wereldhandel zullen in 2010 weer groeien, maar gezien de forse daling van dit jaar kan ook deze verbetering niet als volledig herstel worden aangemerkt.

Al sinds het tweede kwartaal van 2008 krimpt de Nederlandse economie op kwartaalbasis. Naar verwachting ligt het dieptepunt, in termen van groei, in de eerste helft van 2009. Daarna trekt de economie geleidelijk weer aan, maar per saldo krimpt de economie zowel dit als volgend jaar. Dit jaar bedraagt de geraamde krimp 4¾%. Met 0% groei presteert de Nederlandse economie ook in 2010 nog ver beneden potentieel. Zonder kredietcrisis zou de Nederlandse economie na 2008 waarschijnlijk 'normaal' zijn doorgegroeid, zodat het bbp in 2010 ten opzichte van de oude trend ongeveer 9% lager is. Hoewel er grote variatie is tussen landen, is gemiddeld genomen een substantieel deel van deze misgelopen groei structureel, dat wil zeggen langdurig en misschien zelfs permanent. Dat is het geval wanneer bijvoorbeeld de werkloosheid blijvend hoger uitkomt en investeringen in kapitaal en innovatie zich minder gunstig ontwikkelen.

De relevante wereldhandel, van groot belang voor exportland Nederland, valt dit jaar terug met naar verwachting 14¾%. Sinds deze variabele wordt bijgehouden (1975) is nog nooit een negatieve groei gemeten. Het mag dan ook geen verrassing heten dat de uitvoer zeer scherp terugvalt. De totale goederenuitvoer (exclusief energie) neemt dit jaar met 13¾% af. De uitvoer van uit Nederland afkomstige producten doet het daarbij net wat slechter dan de wederuitvoer.

Volgend jaar herstelt de relevante wereldhandel zich naar verwachting enigszins, met een groei van 2½%, en dat leidt tot een vergelijkbaar patroon bij de uitvoer: die neemt naar verwachting met 3% toe.

Na de aanzienlijke vermogensverliezen in 2008 kiezen huishoudens ervoor zuiniger aan te doen. Ook de angst voor het verliezen van een baan, een scherpe afname van het uitgekeerd winstinkomen en enigszins dalende huizenprijzen remmen de consumptieve bestedingen. Voor heel 2009 bedraagt de private consumptiedaling in de prognose 2¾%, de grootste naoorlogse daling, waarbij vooral wordt bezuinigd op duurzame goederen. Het reëel beschikbaar loon- en uitkeringsinkomen neemt dit jaar echter nog toe doordat de verwachte gemiddelde contractloonstijging van 3% ruim boven het inflatiepeil uitgaat. Dit is het gevolg van het feit dat veel cao's voor dit jaar al in 2008 zijn afgesloten, toen de inflatie hoog en de werkloosheid laag was. Daardoor verbetert de koopkracht dit jaar in doorsnee met 1¾%. Per saldo resulteren deze ontwikkelingen in een ophoop van de individuele spaarquote tot 2½%, waardoor deze voor het eerst sinds 2002 weer substantieel positief is. Volgend jaar neemt de particuliere consumptie naar verwachting nog iets af, met ¾%.

De productie in de marktsector krimpt dit jaar naar het zich laat aanzien met 6¼%. De bezettingsgraad gaat hard onderuit. Voorlopig hebben bedrijven daarom weinig behoefte aan uitbreidingsinvesteringen. Bovendien daalt de arbeidsproductiviteit dit jaar fors, namelijk met 3¾%, omdat bedrijven pas met enige vertraging de omvang van hun personeelsbestand kunnen en willen aanpassen aan de productie. Dat betekent dat de winstgevendheid onder druk komt en ook deze ontwikkeling maakt investeren weinig aantrekkelijk. Ten slotte zijn de acceptatiecriteria voor kredietverlening momenteel scherper dan een jaar geleden. Dit alles resulteert in een sterke afname van de geraamde totale bedrijfsinvesteringen (exclusief woningen), van 14%. Ook volgend jaar dalen de investeringen naar verwachting fors, met 9½%.

Met al deze zeer slechte productiecijfers achter de rug en nog in het verschiet, krijgt ook de arbeidsmarkt het zwaar te verduren. Het aantal openstaande vacatures loopt sinds het laatste kwartaal van vorig jaar snel terug en de werkloosheid ligt inmiddels al duidelijk boven het niveau van 2008. De door het kabinet ingevoerde deeltijd-WW drukt de werkloosheid dit jaar enigszins, maar kan niet verhelpen dat in 2009 naar verwachting gemiddeld 5¼% van de beroepsbevolking werkloos is. Volgend jaar stijgt het werkloosheidspercentage in de projectie verder naar gemiddeld 8%.

De olieprijs is sinds juli vorig jaar snel gedaald. Deze daling komt vooral tot uiting in lagere brandstofprijzen en werkt daarmee in belangrijke mate door in de inflatie. Per juli 2009 zijn de gas- en elektriciteitsprijzen aanzienlijk verlaagd, waardoor de inflatie in de tweede helft van het jaar duidelijk onder het jaargemiddelde komt te liggen. Op jaarbasis bedraagt de stijging van het algemeen prijspeil naar verwachting 1% in zowel 2009 als 2010. De onderliggende inflatie, dat wil zeggen exclusief het effect van veranderingen in indirecte belastingen en energieprijzen, neemt naar verwachting geleidelijk af tot minder dan 1% eind dit jaar en begin volgend jaar. Producenten hebben namelijk slechts beperkte ruimte om hun prijzen te verlagen doordat de marges onder druk staan als gevolg van de oplopende arbeidskosten per eenheid product.

2.2.2 Begrotingsvooruitzichten

In 2008 vertoonde de begroting voor het derde jaar op rij een overschot. Dat was sinds 1961 niet meer voorgekomen. De omslag is abrupt. Dit jaar komt het begrotingstekort naar verwachting uit op 4,8% bbp. In 2010 loopt het tekort nog verder op, tot 6,3% bbp. Het leeuwendeel van de verslechtering in het EMU-saldo komt voor rekening van de automatische stabilisatoren die hun werk doen: opbrengsten uit belasting- en premieheffing lopen terug, terwijl de uitgaven aan werkloosheidsuitkeringen fors toenemen. Daar komen de kosten van het stimuleringspakket, sterk dalende aardgasbaten en oplopende tekorten van de lokale overheid nog eens bij. De EMU-schuld neemt toe tot 65,7% bbp in 2010 en ligt daarmee ongeveer 20%-punt hoger dan in 2007, al dient hierbij wel te worden aangetekend dat tegen een deel van deze toename financiële bezittingen staan als gevolg van de ingrepen in de financiële sector (onder andere nationalisatie van ABN-AMRO/Fortis).

De fors hogere schuld als gevolg van de kredietcrisis betekent een substantiële uitdaging voor de overheidsfinanciën. Ook via andere kanalen verslechtert de crisis de vooruitzichten voor de begroting. Daarbij gaat het bijvoorbeeld om vermogensverliezen van gezinnen en pensioenfondsen, maar ook de 'misgelopen' economische groei heeft gevolgen voor de overheidsfinanciën op (middel)lange termijn.

Tabel 2.1 Overheidsfinanciën

	2007	2008	2009	2010
<i>EMU saldo</i>				
NRP 2008	0.3	1.2	1.2	NA
Huidige stand	0.2	0.7	-4.8	-6.3
<i>Structureel saldo</i> ³				
NRP 2008	0.0	0.0	0.9	NA
Huidige stand	-1.2	-0.9	-3.4	-4.4

³ Structurele saldi zijn in de huidige tijden nog onzekerder door de abruptheid en de omvang van de bbp-daling en de onzekere gevolgen voor potentiële groei. Deze cijfers dienen derhalve met grote voorzichtigheid te worden gehanteerd.

Richtsnoer n°2 Een duurzame economische en budgettaire ontwikkeling in stand houden, hetgeen een voorwaarde is voor het scheppen van meer banen.

Richtsnoer n°6 Bijdragen aan de dynamiek en goede werking van de EMU.

Het tekort van 4,8% bbp in 2009 leidt ertoe dat Nederland terecht zal komen in een buitensporigtekortprocedure in het kader van het Stabiliteits- en Groeipact. Nederland hecht eraan dat de overheidsfinanciën na de crisis weer in een verantwoord tempo naar een houdbaar pad worden gebracht. Het kabinet heeft daarover dan ook afspraken gemaakt in het aanvullend beleidsakkoord. In 2010 zet het kabinet nog stevig in op de uitvoering van het stimuleringspakket met een toekomstgerichte structurele aanpak die is gericht op herstel van de economie en de arbeidsmarkt. Internationale samenwerking is hierbij van cruciaal belang. Voor het begrotingsjaar 2010 is 4,2 miljard euro beschikbaar voor stimuleringsmaatregelen. Na 2010 zal een start worden gemaakt met het weer terugbrengen van het tekort. In 2011 zal het tijdelijke stimuleringspakket alleen worden verlengd als de er nog sprake is van een economische krimp groter dan 0,5%. Wanneer de groei hoger is dan 0,5% zal daarbij een bezuinigingspakket ter waarde van € 1,8 miljard worden doorgevoerd. Voor de meer middellange termijn heeft het kabinet een pakket aan houdbaarheidsmaatregelen genomen.

Naast maatregelen in de zorg en ten aanzien van het eigenwoning-forfait, is de meest in het oog springende maatregel het voornemen te komen tot een verhoging van de AOW leeftijd naar 67 jaar. Het kabinet heeft op dit laatste punt de SER uitgenodigd tot een alternatief voorstel te komen. Ook heeft het kabinet besloten dat ook voor de jaren daarna het terugdringen van het structureel saldo met tenminste 0,5%-punt per jaar wettelijk zal worden verankerd.

De komende jaren zijn lastige keuzes onvermijdelijk om de balans tussen inkomsten en uitgaven te herstellen en tegelijk de ambities met Nederland te kunnen realiseren. Om zulke meer fundamentele beleidskeuzes mogelijk te maken, is meer inzicht nodig in mogelijke opties en de budgettaire en andere gevolgen daarvan. Om dat inzicht te krijgen, start het kabinet in het kader van Nederland 2020 een serie van brede heroverwegingen.

Doel van de brede heroverwegingen is om onderbouwde keuzes mogelijk te maken door inzicht te verschaffen in besparingsopties en mogelijke gevolgen, zonder oordeel over de wenselijkheid. Daarbij komt een breed palet van beleidsthema's aan de orde. De brede heroverwegingen moeten leiden tot een ruim aanbod van besparingsmogelijkheden zodat de politiek later kan kiezen. Deze operatie heeft een fundamenteel karakter. Om creatieve en kritische benaderingen te bevorderen dient voor elk beleidsveld ten minste één verplichte variant te worden ontwikkeld met een structurele omvang van 20 procent van de netto uitgaven (inclusief fiscale subsidies) in 2010.

De operatie start in oktober 2009 en wordt in het tweede kwartaal van 2010 afgerond. Dit schept ruimte de resultaten waar mogelijk te betrekken bij de voorbereiding van de Miljoenennota 2011. Afgesproken is dat bij voldoende economische groei in 2011 wordt gestart met herstel van gezonde overheidsfinanciën. Het totale keuzepalet voor het in balans brengen van inkomsten en uitgaven voor dit kabinet en voor volgende kabinetten zal, naast de uitkomsten van de brede heroverwegingen, bestaan uit generieke taakstellingen en lastenmaatregelen.

Met betrekking tot de collectieve lasten zal er tegelijkertijd een separaat onderzoek naar de inrichting van het belastingstelsel starten met als uitgangspunt dat ook naar de toekomst toe een stabiele belastingopbrengst met een zo klein mogelijke verstoring van de economie, en een zo rechtvaardig mogelijke lastenverdeling gerealiseerd kan worden.

Richtsnoer n°3 Een efficiënte, op groei en werkgelegenheid gerichte toewijzing van productiemiddelen bevorderen.

Richtsnoer n°5 De samenhang tussen macro-economisch beleid, structuurbeleid en werkgelegenheidsbeleid bevorderen.

Voor het begrotingsjaar 2010 is 4,2 miljard euro beschikbaar voor stimuleringsmaatregelen. Hiervan is 900 miljoen euro bestemd voor maatregelen die betrekking hebben op de arbeidsmarkt. Onder meer door gerichte bestrijding van (jeugd)werkloosheid, extra geld voor onderwijs en stageplaatsen en door de deeltijd-WW worden de maatschappelijke effecten van de crisis verkleind. Voor versterking van de duurzame economie is bijna 500 miljoen euro uitgetrokken. Ongeveer de helft hiervan wordt besteedt aan een versnelling van projecten op het gebied van duurzame ruimtelijke ontwikkeling gefinancierd uit het Fonds Economische

Structuurversterking (FES). Daarnaast wordt de duurzaamheid van de economie bevorderd door extra geld voor de Energie Investeringsaftrek en de VAMIL/MIA. Dit zijn fiscale regelingen voor ondernemers die investeren in milieuvriendelijke bedrijfsmiddelen. Deze regelingen zijn onderdeel van liquiditeitsverruiming van het bedrijfsleven waar 550 miljoen voor is uitgetrokken. Ook is 1,1 miljard euro beschikbaar voor infrastructurele projecten en de bouwsector. Hieruit worden de bouw en onderhoud van (jeugd)zorginstellingen, woningen en scholen gefinancierd, wordt de restauratie van monumenten versneld ter hand genomen en worden de aanleg en het onderhoud van vaarwegen, sluisen, wegen en bruggen betaald. Tenslotte stellen gemeenten en provincies ook 1 miljard euro beschikbaar voor eigen stimuleringsmaatregelen. Meer informatie rondom deze zaken zijn te vinden in hoofdstuk 3 en 4.

Richtsnoer n^o4 Erop toezien dat de loonontwikkeling bijdraagt tot macro-economische stabiliteit en groei.

2.2.3 Concurrentievoorzichten en koopkracht

De inflatie ligt in 2009 en 2010 flink lager dan in 2008. In 2009 daalt de inflatie naar 1% ten opzichte van 2,5% in 2008 en dit niveau is ook verwacht in 2010. Dit komt met name door de sterke daling van de energieprijzen sinds juli 2008. Die prijsdaling is per juli 2009 in de gas- en elektriciteitsprijzen verwerkt. Tegelijkertijd ligt de loonontwikkeling in 2009 nog wel relatief hoog. De contractlonen in de marktsector stijgen dit jaar nog met 3%. In 2010 valt de contractloonstijging terug naar 1,5%. Dit zorgt er wel voor dat de arbeidskosten per eenheid product flink schommelen. In 2009 stijgen deze met een sinds de jaren zeventig ongekende 9¼% als gevolg van een forse daling van de arbeidsproductiviteit. Marges van producenten blijven hierdoor onder druk staan. Volgend jaar zal de productie weer iets toenemen, terwijl de werkgelegenheid sterk daalt. Dit zorgt voor een flinke productiviteitsgroei. De loonstijging in 2010 is echter gering, waardoor de arbeidskosten per eenheid product naar verwachting zullen dalen met -3¼%. Een dergelijke schommeling in opeenvolgende jaren is zeer uitzonderlijk. Ondanks de relatief ongunstige ontwikkeling van de arbeidskosten per eenheid product verbetert de prijsconcurrentiepositie in 2009. Dit komt echter met name door een verslechtering van de winstmarge en is als zodanig derhalve niet als positief aan te merken. Volgend jaar dalen de prijzen van Nederlandse exportproducten naar verwachting evenveel als die van concurrerende producten.

De ontwikkeling van de lonen (en de daaraan gekoppelde uitkeringen) en prijzen heeft wel een positieve invloed op de koopkrachtontwikkeling. In 2009 verbetert de statische koopkracht in doorsnee naar verwachting dan ook met 1¼%. In 2010 is er wel sprake van een lichte daling van ¼%. Uit deze cijfers kan men concluderen dat de cumulatieve koopkracht in crisisjaren is gestegen. Dit is echter niet het hele verhaal, omdat dynamische effecten buiten beschouwing blijven. Zo wordt niet meegeteld dat veel mensen er in 2009 en 2010 op achteruitgaan door verandering in hun situatie, vooral door ontslag en werkloosheid. Daarom dient ook gekeken te worden naar de zogenoemde dynamische koopkrachteffecten. Mensen die hun baan verliezen en aangewezen zijn op een uitkering worden geconfronteerd met een duidelijke achteruitgang van hun inkomen. Koopkrachtmaatregelen in de belasting- en toeslagensfeer zijn niet voldoende om deze effecten te ondervangen. Daarom zijn de maatregelen van het kabinet ook gericht op het behoud van werk en het voorkomen van langdurige werkloosheid.

Tabel 2.2 Inflatie, arbeidskosten, concurrentiepositie, werkloosheid, lonen en koopkracht (% j.o.j.)

	2007	2008	2009	2010
	mutaties per jaar in %			
Consumentenprijsindex (CPI)	1,6	2,5	1	1
Arbeidskosten pep, verwerkende industrie	0.5	4.8	9¼	-3¾
Arbeidsproductiviteit marktsector	1.9	0.9	-3¾	5½
Prijsconcurrentiepositie ¹	-1.4	0.2	1¼	0
Werkloze beroepsbevolking (niveau in %)	4.5	3.9	5¼	8
Contractloonstijging	1.8	3.5	3	1½
Loonkosten marktsector	3.3	3.6	2¾	2¾
Koopkracht, mediaan alle huishoudens	1.8	-0.1	1¼	-¼

1: Concurrentieprijs minus uitvoerprijs binnenlands geproduceerde goederen.

Bron: CPB Macro Economische Verkenning 2009

3 Micro-economisch beleid

Dit hoofdstuk gaat in op de voornaamste beleidsontwikkelingen in het kader van de Lissabonstrategie op micro-economisch terrein. Onderwerpen die aan de orde komen zijn innovatie, kennis, ICT, ondernemersklimaat, concurrentievermogen, energie, en fysieke infrastructuur en ruimtegebruik. Een aantal van de stimuleringsmaatregelen die het kabinet neemt ter demping van de negatieve effecten van de economische crisis zoals beschreven in hoofdstuk 1, komt ook in dit hoofdstuk weer terug. Dit omdat het kabinet expliciet heeft gekozen voor het nemen van directe herstelmaatregelen die niet enkel een korte-termijneffect kennen maar die tevens een structurele bijdrage leveren aan versterking van het groeivermogen van de Nederlandse economie, op het gebied van duurzaamheid, kennis en innovatie en infrastructuur. Voor een volledig overzicht van alle maatregelen die het kabinet neemt om de negatieve gevolgen van de crisis te beperken, wordt verwezen naar hoofdstuk 1 van dit Voortgangsrapport.

3.1 Innovatie

Richtsnoer n°7 Investerings in R&D verhogen en verbeteren, in het bijzonder in de particuliere sector, met het oog op de totstandbrenging van een Europese kennisruimte.

Richtsnoer n°8 Alle vormen van innovatie vergemakkelijken.

Richtsnoer n°9 De verspreiding en het doelmatig gebruik van ICT vergemakkelijken en een volledig inclusieve informatiemaatschappij opbouwen.

Richtsnoer n°11 (deel eco-efficiënte innovatie) Duurzaam gebruik van hulpbronnen aanmoedigen en synergie tussen milieubescherming en groei versterken.

Het kabinet zet sterk in op innovatie. Het afgelopen jaar is het basispakket voor innovatie, dat voor alle ondernemers toegankelijk is, verder uitgebreid en op onderdelen aangepast om zo goed mogelijk aan te sluiten bij de behoeften van de bedrijven die er gebruik van maken. Daarnaast wordt gewerkt aan sterke en internationaal toonaangevende clusters door versterking en verbreding van bestaande innovatieprogramma's, en zijn er nieuwe innovatieprogramma's gestart. De werkzaamheden van de interdepartementale programmadirectie Kennis en Innovatie spelen een belangrijke rol in het verbeteren van de samenhang in het overheidsbeleid op het gebied van kennis, innovatie en ondernemerschap. Het kabinet heeft in het aanvullend beleidsakkoord aangegeven de ontwikkeling van onderwijs, kennis en innovatie in Nederland in een nader af te spreken lange termijnpad op ten minste het OESO-niveau te brengen. Bovendien wordt gericht beleid gevoerd om maatschappelijke, sociale en eco-efficiënte innovatie te simuleren en wordt ingezet op het aantrekken van kennisintensieve investeringen uit het buitenland. Na een beschouwing van de R&D-intensiteit, wordt in de komende alinea's ingegaan op de specifieke beleidsinzet op deze gebieden.

3.1.1 R&D intensiteit

In 2002 heeft de EU zich als doel gesteld om een R&D-intensiteit van 3% te bereiken in 2010 waarvan 1/3 publiek en 2/3 privaat. Voor zowel Nederland als de EU als geheel geldt dat de R&D-uitgaven nog niet in de buurt komen van deze ambitie. De meest recente cijfers uit 2007 laten een intensiteit zien van 1,7% voor Nederland en 1,93% voor de EU-15. Nederland presteert ongeveer op het gemiddelde EU-15 niveau wat publieke R&D uitgaven als percentage

van het BBP betreft. Bij de R&D uitgaven uit de private sector staat Nederland echter op een achterstand van 0,2 procentpunt ten opzichte van het EU-15 gemiddelde. Dat is de reden dat de Europese Commissie hier voor Nederland de afgelopen jaren een aandachtspunt heeft geïdentificeerd.

Het is belangrijk te onderstrepen dat R&D uitgaven een inputindicator betreft, geen maatstaf voor output, en dat er niet mee wordt gemeten wat er gebeurt in de - voor Nederland belangrijke - dienstensector. Het verschil bij de private R&D-uitgaven kan min of meer volledig worden toegeschreven aan de Nederlandse sectorstructuur. Na correctie voor het effect van de sectorstructuur bij de private R&D-uitgaven scoort Nederland in lijn met het gemiddelde van de EU15-landen. Vergeleken met het OESO-gemiddelde geven buitenlandse bedrijven in Nederland relatief weinig uit aan R&D ten opzichte van andere landen die net als Nederland een open economie hebben.³

3.1.2 Het basispakket

Het basispakket is verder uitgebreid en op onderdelen aangepast om aan te sluiten bij de behoeften en knelpunten die ondernemers ervaren.

- In het Nationaal Hervormingsprogramma 2008 werd al aangekondigd dat de *WBSO* (fiscale stimuleringsregeling R&D) stapsgewijs wordt geïntensiveerd met €39 miljoen in 2009 tot €115 miljoen in 2011. De *WBSO* is per 1 januari 2009 verruimd door de definitie voor speur en ontwikkelingswerk (S&O) uit te breiden met (ICT)-programmatuur voor diensteninnovatie, omdat dit één van de belangrijkste aanjagers is van innovatie en essentieel voor de ontwikkeling van innovatieve diensten. De verruiming zorgt overeenkomstig de verwachtingen dus voor een extra groei van de programmatuur binnen de *WBSO*: in het eerste kwartaal van 2009 heeft de definitieverruiming geleid tot 780 extra projecten ten bedrage van circa €6 miljoen. Als reactie op de crisis heeft het kabinet in aanvulling daarop besloten de *WBSO* tijdelijk te intensiveren met een extra budget van €150 miljoen voor zowel 2009 als 2010.
- Medio 2008 is het nieuwe *innovatiekrediet* ingevoerd waarmee in de behoefte van bedrijven aan een kredietfaciliteit voor risicovolle innovatieprojecten wordt voorzien. Het innovatiekrediet vervangt de Uitdagingsregeling en het eerder ingetrokken Besluit Technische Ontwikkelingskredieten/TOK. Het structurele budget is €50 miljoen vanaf 2009. De verwachting is dat hiermee 10 tot 20 ontwikkelingsprojecten per jaar kunnen worden ondersteund. Het budget voor 2008 is volledig benut en voorstellen moesten in december worden afgewezen vanwege uitputting van het budget. De animo vanuit het bedrijfsleven blijft ook in de huidige economische omstandigheden onverminderd hoog. In enkele regio's komen (vaak door provinciale en lokale overheden gefinancierde) instrumenten van de grond waarbij projecten gestimuleerd worden op basis van achtergestelde leningen, participaties en kredieten (voorbeeld: innovatiefonds versnellingsagenda Limburg).
- Het kabinet zet opnieuw in op intensivering van de succesvolle *innovatievoucherregeling*. Het doel van de innovatievoucherregeling is het innovatieve vermogen van het MKB te vergroten en wisselwerking tussen het MKB en kennisinstellingen te stimuleren. De kracht van het voucherinstrument is gelegen in de lage drempel en het brede bereik bij het MKB. Sinds de start van de regeling in 2008 zijn ruim 20.000 innovatievouchers verstrekt aan ondernemers, waarmee een eerste mijlpaal bereikt is. In 2009 zijn wederom in totaal 8000

³ H.P.G. Erken en M.L. Ruiter (2005), Determinanten van de private R&D-uitgaven in internationaal perspectief, Ministerie van Economische Zaken, Den Haag; E. Haveman en P. Donselaar, (2008), Analysis of the Netherlands' private R&D-position, Innovatieplatform, Den Haag.

vouchers ter beschikking gesteld aan het MKB-ondernemers. Ook is de regeling gedigitaliseerd waardoor de administratieve last nog verder wordt beperkt en het nog eenvoudiger is geworden om een voucher aan te vragen (dit kan al in 8 minuten). Tevens wordt een pilot uitgevoerd met 1000 innovatievouchers die bij private kennisleveranciers kunnen worden verzilverd. Hiermee worden de mogelijkheden van de voucherregeling en het MKB verbreed. Syntens, een uitvoerende organisatie van het Ministerie van Economische Zaken, wordt hierbij nadrukkelijk ingezet om ondernemers te begeleiden bij het formuleren van en vraag en het maken van een match met een geschikte kennisinstelling. Verder wordt via flankerend beleid aandacht besteed aan kennisdelen in de vorm van best-practices en voor de inzet van de vouchers op thema's als duurzaamheid en sociale innovatie. De innovatievoucherregeling krijgt veel navolging in het buitenland.

- De in 2007 geïntroduceerde subsidieregeling *Innovatieprestatiecontracten* (IPC's) stimuleert innovatie in het MKB door middel van samenwerken. In 2008 is een groot beroep gedaan door brancheorganisaties en de MKB-bedrijven. Als reactie hierop is het budget voor de regeling in 2008 geïntensiveerd tot € 40,5 miljoen. Vanwege het grote beroep dat ook in 2009 op de IPC-regeling wordt gedaan is het reguliere budget van de IPC-regeling voor 2009 al verhoogd naar € 20 miljoen en is de Minister van Economische Zaken voornemens om bij Miljoenennota een verdere verhoging van het budget in 2009 naar € 35 miljoen te realiseren.
- Met ingang van 1 januari 2009 is de nieuwe regeling *prepare2start* van start gegaan. Met deze regeling wordt beoogd om 600 MKB-bedrijven te laten internationaliseren. In het licht van de kredietcrisis is besloten om een regeling voor haalbaarheidsstudies voor investeringen in opkomende markten voor 2009 en 2010 in het leven te roepen, deze komt in plaats van het al beëindigde PESP programma (Programma Economische Samenwerking Projecten).
- Zoals aangekondigd in het Nationaal Hervormingsprogramma 2008 streven we met het oog op *verbeteren van intellectueel eigendom* naar een spoedige inwerkingtreding van het Verdrag van Lissabon, waarmee een belangrijke uitbreiding en vereenvoudiging van het Europese octrooibeleid wordt gerealiseerd.

Het kabinet heeft voor 2009 en 2010 €280 miljoen beschikbaar gesteld voor versterking van de kennisinfrastructuur en het behouden van werkgelegenheid voor kenniswerkers. Een regeling is geïntroduceerd om onderzoekers die hun baan dreigen te verliezen voor Nederland te behouden. Ondernemingen die kampen met acute omzetsdaling kunnen een deel van hun onderzoekers in de regio inzetten voor onderzoek en ontwikkeling op prioritaire thema's in de publieke kennisinfrastructuur. Dat kan door hen tijdelijk te detacheren bij Grote Technologische Instituten (GTI's), TNO, universiteiten, HBO's en andere kennisinstellingen (*maatregel detachering kenniswerkers*). De onderzoekers worden zo ingezet op de terreinen die van maatschappelijk belang zijn en de Nederlandse kennispositie versterken. Daarnaast vindt extra ondersteuning plaats van bedrijfs-R&D op het gebied van hightech-systems (*maatregel hightech topprojecten*). De onderzoekers worden ingezet op de terreinen die van maatschappelijk belang zijn en de Nederlandse kennispositie versterken. Samen met de intensivering van de WBSO vormt dit een samenhangend pakket van €580 miljoen om de gevolgen van de economische crisis voor de kennispositie en concurrentiekracht van Nederland tegen te gaan.

In verschillende regio's komen instrumenten van de grond, waarbij projecten veel meer gestimuleerd worden op basis van achtergestelde leningen, participaties en kredieten dan op basis van subsidies. Het gaat dan vooral om bedrijfsontwikkeling bij MKB-bedrijven, veelal in niches of groeiende markten. Het terugbetalen van het krediet staat voorop. Daarmee wordt de besteding flexibeler en kan goed worden aangesloten bij grillige innovatiepaden.

Het nano-technologisch instituut Mesa+ van de universiteit Twente werkt al vele jaren op deze basis samen met het MKB in Oost-Nederland. Voor de UT is het de ideale manier om kennis te valoriseren in technologische producten. In Twente zijn ruim 40 spin-offbedrijven toe aan het produceren van hun vindingen. Omdat het in eigen beheer en op grote schaal produceren veelal te kostbaar is voor deze kleine bedrijven biedt Mesa+ hen met High Tech Factory een gedeelde productieruimte. Hierdoor kunnen de bedrijven hun energie steken in hun bedrijfsvoering en groei. Naast het ministerie van EZ, provincie Overijssel en regio steken de participerende bedrijven ook eigen geld in het project. Hier kunnen bedrijfskredieten een rol spelen. Eerder werd High Tech Factory verkozen tot het beste ingediende project voor het regionale innovatieprogramma "Pieken in de Delta-Oost Nederland".

Voor meer informatie, zie het rapport de Lissabonstrategie in Nederlandse regio's en gemeenten

3.1.3 Innovatieprogramma's op sleutelgebieden

Zoals aangekondigd in het Nationaal Hervormingsprogramma 2008 zet het kabinet de innovatieprogramma's in om sterke en internationaal toonaangevende clusters verder te ontwikkelen, in lijn met de door het Innovatieplatform ontwikkelde sleutelgebiedenbenadering. Hiermee worden de private R&D-investeringen gestimuleerd, de interactie tussen kennisinstellingen en bedrijven verbeterd en de aantrekkingskracht op kennisinvesteringen van buitenlandse bedrijven versterkt. Ten tijde van het Nationaal Hervormingsprogramma 2008 liepen er acht innovatieprogramma's: *Point-One*, *Food & Nutrition Delta*, *Watertechnologie (waterzuivering)*, *Automotive*, *Maritiem*, *Materialen*, *Chemie /Polymeren* en *Life Sciences & Health*

Voor *Point-One* is in maart 2009 het startsein gegeven voor een nieuwe fase, Phase2. Daarbij is het programma verbreed met mechatronica en robotica, waar het oorspronkelijke programma zich beperkte tot nanoelektronica en embedded systems. Het nieuwe programma zet verder vooral in op een verdere intensivering van de internationale positionering en R&D-samenwerking, integratie tussen de genoemde werkterreinen en betrokken partijen in het veld, zoals MKB en kennisinfrastructuur. Voor de vervolgfase is €153,3 miljoen gereserveerd voor de periode 2009-2012.

Op 8 april 2009 is het startsein gegeven voor een nieuw Innovatieprogramma *Logistiek & Supply Chains* (reservering 24 maart 2009) gericht op de 3 speerpunten Cross Chain Control Center, Service Logistiek en Regierol van Knooppunten. Het budget van €25 miljoen voor 4 jaar wordt gezamenlijk door EZ en V&W opgebracht. Hiermee heeft het eerste Innovatieprogramma op het gebied van dienstverlening het licht gezien; alle eerdere innovatieprogramma's zijn gericht op industriële innovaties. Daarnaast zijn verschillende partijen bezig met de voorbereiding van andere innovatieprogramma's op het gebied van diensten, zoals op het gebied van diensteninnovatie en ICT en pensioenen.

Per innovatieprogramma is inmiddels een internationale strategie opgesteld waarmee samenwerking kan worden bevorderd met de beste partners in Europa en buitenlandse investeringen kunnen worden aangetrokken. Instrumenten of initiatieven voor Europese samenwerking tussen bedrijven en kennisinstellingen worden reeds benut, zoals de Europese Technologie Platforms en gezamenlijke technologie initiatieven Artemis en Eniac waar Nederland financieel in participeert.

Volgens de recente mid-term review van de programmatische aanpak lijkt het resultaat een verbetering en een succes. De verbetering van de concurrentiekracht en de oplossing van knelpunten zijn nog beperkt meetbaar, maar er is een toegenomen bundeling van krachten, er is een intensivering van private investeringen, en er zijn onderling goede lessen te leren. De grootste uitdaging voor de komende jaren ligt in het waarmaken van brede valorisatie en adoptie van de vernieuwingen, vooral ook bij (MKB) bedrijven die niet intensief betrokken zijn geweest. Dit gaat verder dan de programma's zelf maar is daarmee niet minder belangrijk voor het objectieve, publieke succes van de programmatische aanpak.

Daarnaast zijn in maart 2009 voorstellen ingediend in het kader van de FES-ronde van € 500 miljoen voor selectieve continuering van in deze kabinetsperiode aflopende FES-projecten. De voorstellen zijn ingediend op het terrein van acht thema's⁴, die goed aansluiten op de speerpunten van het kabinet op het gebied van innovatie zoals tot uiting komt in de sleutelgebiedenaanpak. Op 10 juli jl. heeft het kabinet besloten op basis van de adviezen van de Commissie van Wijzen en het CPB om voor deze FES-ronde van € 500 miljoen het voorstel ITER-NL 2 en het onderdeel Experiment de Netwerkschool van het voorstel Beroepsonderwijs in bedrijf van OCW te honoreren met een FES-bijdrage van respectievelijk €8 miljoen en €14 miljoen. Er zijn 6 voorstellen op het terrein van High Tech systemen en materialen, Food & flowers, Life sciences & health, Chemie en energie en Onderwijs krijgen op basis van de verbeterpunten van de beoordelende instanties de gelegenheid om een aangepast voorstel in te dienen. Hiervoor is max. €361,3 miljoen beschikbaar. Het resterende FES-budget is (minimaal) €116,7 miljoen. Hiervan heeft het kabinet €10 miljoen gereserveerd voor de twee projecten TTI Groene Genetica en TI Pharma. Voor het resterende FES-budget van (minimaal) €106,7 miljoen heeft het kabinet op basis van het advies van de beoordelende instanties besloten vanwege de urgentie vanuit maatschappelijk en economisch oogpunt op de thema's Water, klimaat en ruimte, Creatieve Industrie en ICT geheel nieuwe voorstellen te laten ontwikkelen.

Hoewel het (nog) niet valt onder een officieel innovatieprogramma, wordt ook specifiek beleid gevoerd met betrekking tot het Nederlands luchtvaart- en ruimtevaartcluster. In 2008 en 2009 is op een aantal gebieden wijzigingen aangebracht in het bestaand beleid met betrekking tot het Nederlandse luchtvaartcluster.⁵ Deze zijn in de voortgangsrapportage van juni 2009⁶ uitgebreid gemeld aan de Tweede Kamer. Deze wijzigingen houden onder andere in het verbreden van het Strategisch Research Programma met het onderwerp voortstuwing (motoren), de verbreding van de Kredietfaciliteit Civiele Vliegtuigontwikkeling (uitbreiden van het aantal internationale samenwerkingspartners met regionale partijen), het stimuleren van het innovatievermogen en de concurrentiekracht van de Nederlandse luchtvaartgerelateerde

⁴ High Tech Systems & Materialen, Water, Klimaat & Ruimte, Food & Flowers, Chemie & Energie, Life Sciences & Health, Creatieve industrie, ICT en Onderwijs.

⁵ Beleidsbrief van 2006 met looptijd 2006-2010.

⁶ Tweede Kamer, vergaderjaar 2007–2008, 25 820, nr. 18

industrie door participatie van met name het MKB in de Maintenance Valley-activiteiten - gericht op het aantrekken van buitenlands werk - die door overheid en bedrijfsleven in nauw overleg met belanghebbenden worden ontplooid in de regio Woensdrecht, en wijzigingen in de uitvoering van beleid. Op het beleidsterrein van de ruimtevaart is eind 2008 besloten tot de ontwikkeling en bouw van een nieuwe wetenschappelijk instrument – TROPOMI - voor metingen van gassen en vervuiling in de troposfeer. Nederland voert dit project gezamenlijk met ESA uit, waarbij de Nederlandse inbreng zeer substantieel (€78 miljoen) is.

Grensoverschrijdende samenwerking: ervaringen Brainport

In Nederland bestaat geen regio verder dan 100 kilometer verwijderd van de landsgrens. Dat maakt grensoverschrijdende samenwerking steeds meer de orde van de dag. Ook voor clusterprogramma's. Vooral de meer volgroeide programma's voelen de noodzaak tot het sluiten van (strategische) allianties met partners over de grens. Eindhoven, Aken en Leuven zijn daarvan een voorbeeld.

In de regio Eindhoven werken 21 lokale overheden, diverse bedrijven (oa Philips, ASML) en een aantal kennisinstellingen, waaronder de Universiteit Eindhoven, samen aan de versterking van het eigen innovatievermogen. Partijen hebben initiatieven samengebracht in een Stichting Brainport Eindhoven. Vanuit een strategische werkprogramma, *Navigator 2013: Lissabon voorbij*, worden innovatieve initiatieven uit de markt ondersteund door partijen bij elkaar te brengen in projecten en in netwerken. Op deze manier wordt de Europese doelstelling van 3% investeringen in R&D voor de regio gehaald. Brainport bundelt de krachten ook 'over grenzen heen'. Belangrijk in het netwerk van internationale contacten is het Europese samenwerkingsverband ELAt (Eindhoven – Leuven – Aachen – triangle): een kennisdriehoek waarbinnen Brainport nauwe contacten onderhoudt met innovatiecentra en sterk staat als toptechnologieregio. In deze internationale omgeving is Brainport bovendien een aantrekkelijke vestigingsplaats voor bedrijven en (kennis)werkers.

Voor meer informatie, zie het rapport de Lissabonstrategie in Nederlandse regio's en gemeenten

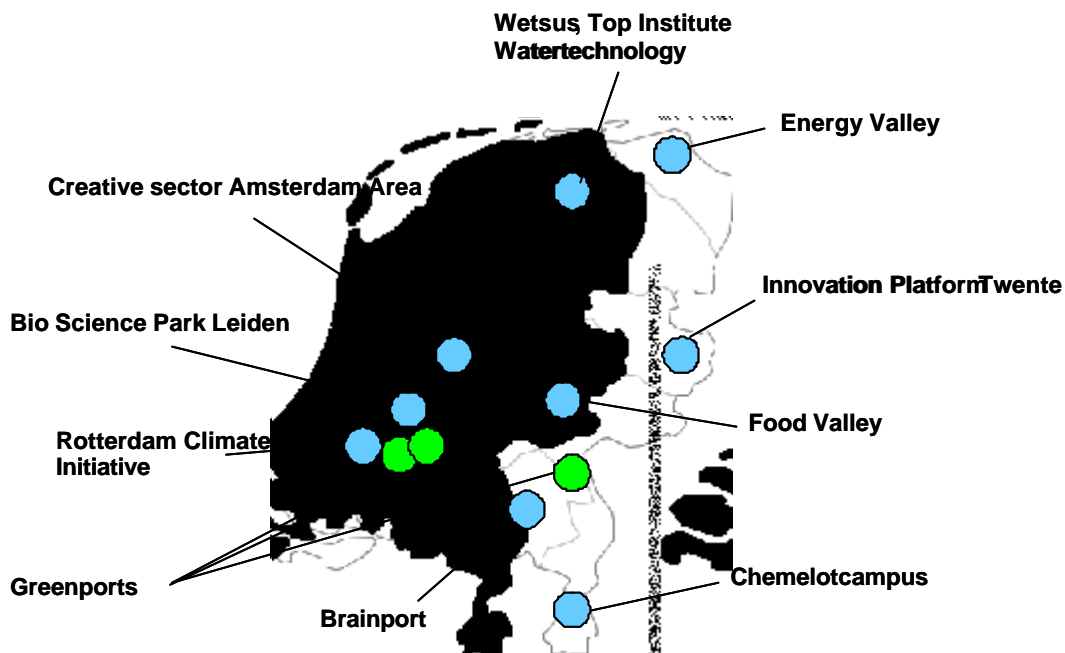
3.1.4 Regionaal economisch beleid

Stimulering van regionale netwerken en gebiedsgerichte clusters kan het innovatief vermogen versterken en bijdragen aan economische groei. De maatregelen die in dit kader worden genomen zijn al aangekondigd in het Nationaal Hervormingsprogramma 2008:

- De zes gebiedsgerichte Pieken in de Deltaprogramma's; inclusief cofinanciering door andere overheden gaat het om tenminste €542 miljoen in deze kabinetsperiode. Voor de twee tenders in 2008 zijn veelbelovende projecten ingediend. Ook in 2009 hebben bedrijfsleven en kennisinstellingen in 2009 opnieuw kans op overheidssubsidie binnen het programma Pieken in de Delta. Om de specifieke aandachtsgebieden in de programma's toe te lichten worden regionale bijeenkomsten georganiseerd.
- In deze kabinetsperiode is €125 miljoen extra beschikbaar uit de FES-enveloppe Sterke Regio's voor verbetering van het internationale vestigingsklimaat in de regio's Randstad (Programma Randstad Urgent), de Brainport Zuidoost-Nederland, Oost-Nederland (voedseltechnologie) en Noord-Nederland (energie). In 2009 is voor het programma Randstad Urgent het voorstel Project Werkstad A4 goedgekeurd. Voor de regio Oost-Nederland (voedseltechnologie) zijn projectvoorstellen ingediend gericht op de verdere ontwikkeling en toepassing (valorisatie) van kennis in de sfeer van micro- en nanotechnologie.

- Voor Noord-Nederland is vanuit het Zuiderzeelijnpakket € 300 miljoen extra beschikbaar, is waarvan 150 miljoen uit het Rijk en 150 miljoen uit het Provinciefonds. Daarnaast is er voor delen van Noord-Nederland en Limburg bedrijfsgerichte investeringssteun mogelijk. In samenhang met het Rijksbeleid leveren ook regionale en lokale partijen een belangrijke bijdrage aan het bereiken van de Lissabondoelstellingen via de vorming van clusters. Clusters ontstaan hetzij door een sterke kennispositie, hetzij door de aanwezigheid van sterke, ondernemende partijen in de regio. De integrale inzet van regionale instrumenten op het gebied van ruimtelijk, technostarters-, arbeidsmarkt-, innovatie- en MKB-beleid zorgt voor synergie. De verschillende Europese, Rijks-, regionale en lokale instrumenten worden in de clusters effectief met elkaar verbonden. Het organiserend vermogen van een regio is hiervoor cruciaal.

Figuur: voorbeelden van clusters in Nederland

Bron: IPO/VNG-studie, "De Lissabon strategie in Nederlandse Regio's en Gemeenten".

3.1.5 Maatschappelijke innovatie

Programmadirectie Kennis en Innovatie

Het Kabinet heeft in 2007 een *interdepartementale programmadirectie Kennis en Innovatie (KenI)* opgericht om de samenhang in het overheidsbeleid op het gebied van kennis, innovatie en ondernemerschap te verbeteren. In 2008 heeft deze directie de lange termijn strategie 'Nederland Ondernemend Innovatieland: Naar een agenda voor duurzame productiviteitsgroei' ontworpen met concrete ambities en doelstellingen die moeten leiden tot een versterking van de concurrentiekracht van de Nederlandse economie. In 2008 is gestart met het opstellen van een Meerjaren Investeringsagenda voor Kennis en Innovatie (MIKI) die focus en massa geeft aan publieke en private strategische onderzoeksgelden. De MIKI wordt in 2010 opgeleverd.

Twee belangrijke instrumenten die KenI inzet om zijn doelen te bereiken zijn Launching Customer (LC) en het Small Business Innovation Research-programma (SBIR). Kenmerkend is

dat dit aanbestedingsinstrumenten zijn en geen subsidie-instrumenten en dat deze beleidsinstrumenten invulling geven aan "demand-side innovation policy".

- In 2009 is een Launching Customer-expertisecentrum opgezet waar ervaringen van overheidsinkopers met innovatiestimulerend inkopen worden gebundeld en uitgedragen. Als pilot werkt het Ministerie van Economische Zaken aan een indicator voor innovatiebevorderend aanbesteden. De Rijksoverheid is gestart met categoriemanagement (departementen bundelen hun vraag per categorie), waarbij kansen worden opgespoord voor duurzaam en innovatiegericht inkopen. SBIR is een pre concurrentiële aanbestedingsmethode waarbij de overheid R&D opdrachten op maatschappelijke thema's uitbesteedt.
- SBIR is interessant voor alle innovatieve bedrijven in Nederland. Het blijkt dat veel MKB-ers aan SBIR meedoen. SBIR is in Nederland geen apart programma, maar maakt deel uit van bestaande en nieuwe programma's voor R&D, zoals de maatschappelijke innovatieprogramma's. De maatschappelijke innovatieagenda's blijken goede aanknopingspunten om nieuwe SBIR-projecten te starten. Het aantal departementen dat SBIR inzet neemt steeds verder toe. In 2010 zal het aantal SBIR projecten in de maatschappelijke innovatieprogramma's verder toenemen. Ook zal in 2010 nadrukkelijk worden ingezet om SBIR in enkele lopende innovatieprogramma's in te bedden.

Maatschappelijke Innovatieagenda's

Onder coördinatie van de programmadirectie Kennis en Innovatie zijn in 2008 maatschappelijke innovatieagenda's (MIA) opgesteld voor de onderwerpen gezondheid, veiligheid, water en energie. In MIA's wordt de verbinding gelegd tussen het benutten/uitbouwen van economische sterktes en het aanpakken van maatschappelijke uitdagingen. Kennisinstellingen, bedrijfsleven en overheid werken samen aan het (op innovatieve wijze) oplossen van maatschappelijke problemen. In 2009 zijn voor de eerste vier MIA's uitvoeringsprogramma's opgesteld van waaruit projecten worden uitgevoerd. Het financiële instrumentarium dat hiervoor wordt ingezet is medio 2009 grotendeels aangekondigd.

Vanuit de MIA Gezondheid is de komende 3 jaar € 100 miljoen beschikbaar om innovatie in de zorg een extra steun in de rug te geven. Organisaties en bedrijven in de zorg kunnen daarvoor gebruikmaken van vier nieuwe financiële instrumenten: zorginnovatievouchers, zorginnovatieprestatiecontracten, prijsvragen en een tenderregeling gebaseerd op de SBIR. Voor de MIA Veiligheid is de komende drie jaar via innovatiesubsidierегeling € 50 miljoen beschikbaar voor ondernemers die met technologische vernieuwingen komen die de veiligheid in Nederland vergroten. De vernieuwingen kunnen zich richten op samenwerken en informatie uitwisselen binnen een netwerk van organisaties, op het opleiden en trainen met behulp van stimulators en op de fysieke bescherming van hulpverleners. Ook wezenlijk nieuwe toepassingen van bestaande technologie komen voor subsidie in aanmerking.

Binnen de innovatieagenda Energie zijn op dit moment (medio 2009) op de verschillende transitiepaden ruim 20 programma's uitgewerkt, voor een bedrag van € 264 miljoen. De tenders hiervoor zijn of worden binnenkort gepubliceerd. Voorbeelden van projecten zijn "Rijden op Waterstof" en "Aardwarmtegarantie". Binnen de MIA Water lopen sinds eind 2007 twee grote projecten: Flood Control en Building with Nature. Eind 2009 zal vanuit deze MIA de tenderregeling transsectorale innovatiekansen worden aangekondigd. Voorts zijn in 2009 een MIA Onderwijs en een MIA Duurzame Agro- en Visserijketens tot stand gekomen. Hiervoor

zullen in de komende periode uitvoeringsprogramma's worden uitgewerkt. Uitvoering van alle agenda's loopt tot 2012.

Coherente strategieën: de ervaringen van Food Valley, provincie Gelderland

Het bouwen aan een economisch sterk cluster strekt zich op termijn uit voorbij het domein van de economie. Ook de woningmarkt, het ruimtelijk ordeningsbeleid, het zorgen voor kwaliteit van de leefomgeving en de onderwijs- en arbeidsmarkt, zijn op den duur van belang voor de doorgroei van het cluster. Dat betekent onvermijdelijk betrokkenheid van een toenemende aantal belanghebbende partijen om al die facetten met elkaar te verbinden. Dit leidt in veel regio's tot samenwerking tussen de dominante kennisinstellingen, overheden en bedrijven.

In de provincie Gelderland, in Wageningen is deze praktijk al vele jaren met succes toegepast rondom de ontwikkelketen van voedsel. De Universiteit van Wageningen is internationaal erkend als topuniversiteit in onderzoek naar voeding. Samen met private partijen werkt de universiteit aan een Europees onderscheidende onderzoeksinfrastructuur, gebundeld in de naam Food Valley. Gezamenlijk hebben de Food Valley een investeringsagenda voor de regio, Visie 2020 genaamd, opgesteld met 6 speerpunten: stimuleren van bedrijvigheid en onderzoek, de woningmarkt, arbeidsmarkt, infrastructuur, ruimtelijke ordening en landschappelijke waarden. Gezamenlijk wordt 4 miljard euro geïnvesteerd.

Voor meer informatie, zie het rapport de Lissabonstrategie in Nederlandse regio's en gemeenten

3.1.6 Sociale innovatie

Aan sociale innovatie wordt onder andere een impuls gegeven via het Nederlands Centrum voor Sociale Innovatie. Het NCSI is een netwerkorganisatie waarin kennisinstellingen, sociale partners en bedrijven zitten. De werkwijze bestaat uit actie en experimenten, kennis ontwikkelen, delen en verspreiden en samenwerken, allianties en netwerken bouwen.

Bij bedrijven die aan 'slimmer werken' doen ligt de productiviteitsgroei 9 procentpunt hoger dan bij bedrijven die het niet doen, zo blijkt uit recent onderzoek, uitgevoerd door EIM, in opdracht van het Innovatieplatform. Technologische en productinnovaties zijn effectiever als ze gecombineerd worden met 'slimmer werken'. Het blijkt dat veranderingen in werk- en taakverdeling en arbeidstijdmanagement een sterk effect hebben op de bedrijfsprestaties. Op advies van het Innovatieplatform start EZ eind 2009 met een pilot-programma van 1.000 bedrijven die zullen worden geadviseerd en gemonitord op het gebied van 'slimmer werken'. Het NCSI en Syntens gaan het programma vorm geven door o.a. de ontwikkeling van een toolbox slimmer werken, opleiden en informeren adviseurs, monitoring en evaluatie, ontwikkelen en onderhouden van website, samenwerking met branches.

3.1.7 Eco-efficiënte innovatie

Het kabinet zet verder in op ontwikkeling en toepassing van eco-efficiënte innovatie: het aanmoedigen van duurzaam gebruik van hulpbronnen en versterking van de synergie tussen milieubescherming en economische groei om te komen tot een duurzame samenleving waarin economische ontwikkeling samengaat met een schoon milieu. Ook dit jaar worden weer verschillende initiatieven genomen en worden knelpunten die zichtbaar zijn geworden opgelost. Bovendien worden op onderdelen eerste resultaten van beleidsmaatregelen zichtbaar.

In 2009 werd een studie door onderzoeksbureau EIM in opdracht van VROM en EZ afgerond naar de kansen binnen Nederland voor eco-efficiënte innovatie. Op basis van vraaggesprekken met ca 200 bedrijven die zich richten op innovatie voor duurzaamheid werd een knelpuntanalyse uitgevoerd. Onder de meest gemelde knelpunten zijn wet- en regelgeving die eco-efficiënte innovatie hinderen. Voor wat betreft de regelgeving streeft het kabinet naar het in Europees kader invoeren van zogenaamde “dynamische normstelling” waarmee de top-best presterende processen en producten de norm voor de toekomst stellen. Dit zal een sterke stimulans voor eco-efficiënte innovatie betekenen. Ook gaven ondernemers aan dat milieuproblemen vaak doorgeschoven worden binnen de keten. Het eerder in het kader van het Landelijk Afvalstoffenplan (LAP) aangekondigde integraal ketenbeleid beoogt hier mede een antwoord op te geven. In december 2009 gaat er een notitie “materiaalketen-beleid” (voorlopige titel) naar de Tweede Kamer. Ondernemers geven tenslotte de beschikbaarheid van financiële middelen voor eco-efficiënte innovatie aan als knelpunt.

Het kabinet zet op verschillende manieren in om eco-efficiënte innovatie door bedrijven te stimuleren en knelpunten op te lossen:

- De voornaamste financiële instrumenten die gericht zijn op eco-efficiënte innovatie zijn het bestaande *Programma Milieutechnologie (ProMT)* en de fiscale instrumenten *Groen Beleggen* en *MIA/Vamil*. Het subsidieprogramma Milieu & Technologie bevordert voorts de ontwikkeling en toepassing van nieuwe milieusparende technologie bij MKB-bedrijven. Jaarlijks wordt voor €5 miljoen subsidie verstrekt, waarmee circa €15 miljoen investeringen zijn gemoed. Het fiscale stimuleringsinstrument Groen Beleggen bevordert de marktintroductie van duurzame projecten. Met dit fiscaal gedreven instrument worden duurzame investeringen voor een totaal van €7 miljard gesteund. De MIA/Vamil geeft fiscale voordelen voor de marktverbreding van duurzame processen. Daarmee zijn investeringen van ruim €1,5 miljard gemoed.
- Het door VROM en Syntens gezamenlijk geïnitieerde *pilotproject ‘MKB Doe Mee’* beoogt duurzaam innoveren binnen het MKB te stimuleren. In de pilot worden 150 MKB-bedrijven doorgelicht om kansen op het gebied van duurzame innovaties te identificeren. Op basis van een dergelijke duurzaamheidsscan kunnen bedrijven stappen nemen om duurzame innovatie meer in hun bedrijfsactiviteiten te integreren. Syntens begeleidt hen daarbij en verwijst waar nodig door naar kennisinstellingen, andere bedrijven, SenterNovem en het Energiecentrum Nederland. De thema's die daarin aan de orde komen omvatten o.m. eco-design, Cradle to Cradle (C2C), Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen (MVO) en de regelingen van SenterNovem op het gebied van duurzame innovatie.
- In het najaar van 2009 zal de *Milieu-Agenda voor de Industrie* uitkomen, waarin een samenhangend overzicht wordt gegeven van het milieubeleid voor de industrie tot 2020. Daarin wordt ook aangegeven op welke manier het Kabinet milieu-innovaties in de industrie wil stimuleren in het licht van de milieupgaven.
- Samen met semioverheden stimuleert de Rijksoverheid de inkoop van duurzame producten om bedrijven zo aan te zetten tot duurzame innovatie. De Rijksoverheid zal in 2010 100% duurzaam inkopen; gemeenten streven naar 75% en provincies en waterschappen naar 50% duurzame inkoop in 2010. Door SenterNovem zijn duurzaamheidscriteria opgesteld voor de belangrijkste productgroepen die door de overheid worden ingekocht. De stellen minimale milieueisen aan producten, zoals energie- en materiaalgebruik. Ook stellen ze sociale eisen, zoals op het vlak van kinderarbeid en mensenrechten. In juni 2009 zijn de duurzaamheidscriteria als onderdeel van de voortgangsrapportage duurzaam inkopen door

de Minister van VROM naar de Tweede Kamer gestuurd.⁷ Inkopers passen steeds vaker de duurzaamheidscriteria toe en er zijn aantoonbare bewegingen in de markt. De criteria zullen, indien noodzakelijk, worden aangepast op grond van de opgedane ervaringen. Naast het hanteren van “eisen” wordt bezien hoe de overheid als stimulator kan optreden van innovatieve producten, diensten en werken. Daarbij zal experimenteerruimte worden gecreëerd bij een aantal belangrijke productgroepen waarbij aspecten als ketenbeheer, innovatie en marktvergroting optimaal worden benut. Er wordt momenteel nog een onderzoek verricht naar de administratieve lasten van het duurzaam inkoopbeleid van de overheid. Ook is is dit kader de Commissie Wientjes gevraagd een advies uit te brengen.

Op Europees niveau wordt de volgende fase van het Actieprogramma voor Milieu-Technologie (ETAP) voorbereid. Nederland streeft hierin naar onder meer actie voor het mobiliseren van meer financiële steun voor eco-efficiënte innovatie, het ontwikkelen van marktconform instrumentarium, het versterken van het eco-innovatief karakter van het MKB, en meer disseminatie van eco-innovatieve kennis en technologie. Het Europese lead market initiatief (LMI) voor 6 sectoren (eHealth, beschermende textielproducten, duurzame bouw, recycling, bio-based producten en hernieuwbare energie) wordt door Nederland verbonden met de nationale instrumenten SBIR en innovatiebevorderend inkopen door de overheid (launching customer). Het LMI heeft een aantal “aanjaag” en netwerkactiviteiten dat wordt gefinancierd vanuit het Competitiveness and Innovation Programme (CIP) van DG Enterprise and Industry en Regions of Knowledge in KP7. Op de call voor het ondersteunen van Europese Public Procurement Networks, ofwel het internationaal netwerken van overheidsinkopers om van elkaar te leren en praktische ervaring op te doen met innovatiebevorderend aanbesteden, is Nederlandse deelname in de consortia voor Duurzaam Bouwen en Beschermende Textiel. De evaluatie van de voorstellen is op dit moment in de afrondende fase, dus of Nederland hierin succesvol is geweest kan nog niet worden bevestigd.

Bio-based economy

Het kabinet stimuleert de transitie van fossiele energie naar duurzame vormen van energieopwekking, alsmede de ontwikkeling van de *biobased economy*. In het Nationaal Hervormingsprogramma 2008 is al gewezen op de overheidsvisie⁸ op de biobased economy, waarin verschillende maatregelen worden gepresenteerd waarmee om het proces op gang te brengen van vervanging van fossiele grondstoffen door hernieuwbare grondstoffen van biologische oorsprong in de chemie. In een omschakeling naar een situatie van minder afhankelijkheid van fossiele grondstoffen zoekt de Nederlandse overheid naar alternatieve grondstoffen voor de hoogwaardige industrie (chemie en farma). In het kader van de energietransitie stelde de Nederlandse overheid een visie op over het gebruik van biomassa als grondstof voor materialen en chemicaliën.

De Nederlandse overheid wil met stakeholders de waardeketen voor biomassa verder ontwikkelen. Een aantal ontwikkelingen heeft zich hierin het afgelopen jaar voorgedaan:

- € 30 miljoen is beschikbaar gekomen voor onder andere bioraffinage en projecten voor duurzame biomassa. Uitwerking van dit programma vindt nu plaats. Met bioraffinage komt biomassa beter beschikbaar voor de totale waardeketen.

⁷ Tweede Kamer 2008-2009, 30196, nr. 64 en bijlage.

⁸ Tweede Kamer 2007 – 2008, 29575, nr. 16

- SBIR-programma: MKB-bedrijven worden ook betrokken bij de ontwikkeling. Reeds is ruim € 5 miljoen beschikbaar gesteld voor ontwikkeling van producten op basis van biomassa/groene grondstoffen.
- Biobased Performance Materials: er wordt een onderzoeksprogramma opgesteld voor hoogwaardige biokunststoffen voor elektronica, consumenten- en andere hoogwaardige producten. De totale keten van producenten en verwerkers van biomassa, kunststofproducenten en eindgebruikers is aanwezig. Op die manier wordt de innovatieparadox doorbroken en worden ontwikkelingen ook doorgezet naar de markt.

Het kabinet zet ook in op versterking van de duurzaamheid van het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid. Najaar 2008 verscheen de Houtskoolschets Europees Landbouwbeleid 2020. Daarin geeft het kabinet aan dat het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid in de toekomst in dienst moet staan van versterking van de concurrentiekracht en marktoriëntatie van de agrarische sector, die duurzaam en veilig produceert en die tevens maatschappelijke waarden levert die niet via de markt beloond worden. De implementatie van de besluiten van de zogeheten 'health check' van het GLB (2008) dragen daar al toe bij.

De innovatieprogramma's als gevolg van Schoon en Zuinig (zie ook beleidsinzet duurzaamheid) zijn in het najaar van 2008 met de landbouwsector vastgesteld. Die innovaties zijn gericht op verduurzaming van de landbouwproductie onder andere door alternatieve energiewaarde.

3.1.8 Aantrekken kennisintensieve investeringen

De inzet op het aantrekken van buitenlandse R&D investeringen door het Netherlands Foreign Investment Agency (NFIA) heeft de afgelopen jaren zijn vruchten afgeworpen. In 2008 was het aantal R&D projecten (13 projecten) nog altijd aanzienlijk hoger dan vijf jaar geleden (4 projecten), maar is wel teruggelopen in vergelijking met 2007 (20 projecten).

3.2 Kennis

Opbouw van de kennispositie van de Nederlandse beroepsbevolking door onderwijs en onderzoek is, naast innovatiekracht van het bedrijfsleven, van cruciaal belang voor versterking van de concurrentiekracht van de Nederlandse economie. Het kabinet zet daarom in op versterking van het Nederlandse stelsel voor hoge onderwijs, onderzoek en wetenschap, een selectief uitnodigend arbeidsmigratiebeleid voor hoogopgeleide kenniswerkers en verdere ontwikkeling van de Europese Onderzoeksruimte.

3.2.1 Hoger onderwijs

Het Nederlandse beleid is gericht op het creëren van een ambitieuze studiecultuur in het hoger onderwijs. Dit is uiteengezet in "Het Hoogste Goed", de Strategische agenda voor het hoger onderwijs, onderzoek en wetenschapsbeleid.⁹ De basiskwaliteit moet omhoog, excellentie moet meer bevorderd worden en het studiesucces verbeterd. Dat laatste betekent o.a. dat minder studenten zullen uitvallen. Om deze doelen te bereiken heeft de Minister van OCW een aantal maatregelen in gang gezet:

- In 2008 zijn meerjarenafspraken gemaakt met universiteiten en hogescholen over reductie van uitval, meer differentiatie (ambitieuze programma's) en verbetering van de kwaliteit van docenten. Universiteiten en hogescholen hebben het voortouw en de vrijheid om het extra geld in te zetten, mits deze inzet uiteraard is gericht op het realiseren van de genoemde

⁹ Tweede Kamer 2007-2008, 31 288, nr. 1

ambities. Eind 2010 zal de Inspectie van het onderwijs beginnen met de uitvoering van een kwalitatieve evaluatie van de meerjarenafspraken. Deze wordt nauw betrokken bij de eindafweging die de Minister van OCW in 2011 over de meerjarenafspraken zal maken.

- Een specifiek arrangement is getroffen voor de hogescholen in de Randstad waar het gaat om het studiesucces van niet-westerse allochtone studenten. Er wordt de komende jaren 4 miljoen euro in 2008, oplopend tot 17 miljoen euro in 2011 uitgetrokken om de studieresultaten van niet-westerse allochtonen aan vijf grote hbo-instellingen in de Randstad te verbeteren en vroegtijdige uitval tegen te gaan. Ook deze meerjarenafspraken, die in principe een periode van zes jaar bestrijken, worden begin 2011 door de Minister van OCW heroverwogen op grond van een uitgebreide auditing.
- In 2008 is gestart met het Siriusprogramma, een subsidieprogramma gefinancierd uit het Fonds Economische Structuurversterking (FES) dat zich specifiek richt op het bevorderen van excellentie in het hoger onderwijs. In 2008 en 2009 zijn projecten gestart gericht op excellentie in de bachelorfase (voor een totaalbudget van € 40 miljoen). In de periode 2009-2014 wordt het programma gecontinueerd en uitgebreid (met in totaal € 11 miljoen) met projecten gericht op excellentie in de masterfase. Zowel de middelen voor de bachelor- als de masteropleidingen worden in competitie verdeeld.
- In studiejaar 2007-2008, 2008-2009 en 2009-2010 is gestart met opleidingen in het experiment Open Bestel. Op basis van de eerste uitkomsten van die monitor zal de commissie experimenten open bestel begin 2010 aan de TK rapporteren. De monitor loopt door tot 2015. Dan volgt ook de eindevaluatie. Daarnaast is een advies ontvangen van de commissie experimenten open bestel. Dit advies is gebaseerd op een onderzoeksrapport van SEO (‘Wegen naar dynamiek in het hoger onderwijs’) en gaat in op de mogelijke scenario’s van een open bestel in het Nederlandse hoger onderwijs.

3.2.2 Onderzoek en wetenschap

Ook op het gebied van onderzoek en wetenschap zet het kabinet dit jaar weer belangrijke stappen.

- NWO heeft de *Vernieuwingsimpuls* nieuwe stijl ingevoerd waarbij wordt vastgehouden aan algemeen erkende goede eigenschappen van het huidige systeem. Het Vernieuwingsimpulsprogramma is door NWO samen met KNAW en de universiteiten in 2000 opgezet met als doel om vernieuwend onderzoek een extra impuls te geven. De Vernieuwingsimpuls is persoonsgebonden en biedt talentvolle, creatieve onderzoekers de kans om onderzoek naar hun keuze uit te voeren en de doorstroom bij wetenschappelijke onderzoeksinstellingen te bevorderen.
- Naast de verhoging van zowel de hoogte als de aantallen beurzen is een verandering voorgenomen in de opzet van de Vernieuwingsimpuls. De vergelijkende kracht van de selectie in het beoordelingsproces door NWO wordt verhoogd door het introduceren van een bredere beoordeling van aanvragen binnen wetenschapsdomeinen, volgend op de beoordeling door de gebieden. Dit gaat gepaard met een verruiming van de mogelijkheden voor de beoordeling van multi-, inter- en transdisciplinaire voorstellen die de grenzen van de NWO-gebiedsbesturen overschrijden.
- Het *Aspasia programma* is gericht op het verhogen van het aantal vrouwelijke universitair hoofddocenten en hoogleraren. Sinds 2005 is het programma gekoppeld aan de Vernieuwingsimpuls. OCW stelt met ingang van 2009 structureel € 4 miljoen beschikbaar voor het vervolg van Aspasia. Daarnaast is er ook voor de component Vrouwen in de Vernieuwingsimpuls 2 miljoen euro beschikbaar.

- In 2004 startte voor vier jaar het *Mozaïekprogramma* van NWO met als doel om meer afgestudeerden uit minderheidsgroepen in de wetenschap te laten instromen. Het evaluatierapport uit mei 2008 concludeerde dat het programma succesvol is en van groot belang is om binnen de universiteiten aandacht te schenken aan allochtoon talent. Mede op basis van de uitkomsten van de evaluatie is besloten het Mozaïekprogramma voor de komende jaren te continueren. Vanaf 2009 is een bedrag van € 2 miljoen per jaar beschikbaar, dat NWO met 2 miljoen per jaar aanvult. In 2012 zal opnieuw een evaluatie worden.
- Voor de *Graduate Schools* naar Amerikaans model is het uitdrukkelijk niet de bedoeling om de universiteiten één bepaald model op te leggen, maar te bezien of er één of meerdere universiteiten zijn die met aspecten van dat model willen experimenteren. Voor de opstart hiervan is een budget van € 6 miljoen beschikbaar in 2008, dat (in geval van opschaling) oploopt naar € 15 miljoen. Het experiment is ondergebracht in een subsidieprogramma dat is uitgewerkt door NWO. De eerste call zal eind 2008 uitgaan. Medio 2009 vindt de besluitvorming over de eerste call plaats. NWO zal een plan opstellen voor monitoring en evaluatie van de pilotfase. De resultaten daarvan zullen een belangrijke rol spelen bij de opzet van het uiteindelijke Graduate Schools instrument.
- In het kader van het Fonds Economische Structuurversterking (FES) is circa 168 miljoen euro toegekend aan grootschalige onderzoeksfaciliteiten van nationaal belang¹⁰. Tegelijkertijd verloopt de uitvoering van het businessplan van het *Netherlands Genomics Initiative* volgens planning.

3.2.3 De Groene Kenniscoöperatie (GKC)

Het groene onderwijs is bezig om de van oudsher goede samenwerking met het werkveld (bedrijfsleven en maatschappelijke organisaties) en met het onderzoek te revitaliseren. De instellingen werken binnen de GKC samen met het oog op slagvaardigheid, professionaliteit en verduurzaming van vernieuwingen. Die samenwerking beoogt met name de verbetering van kennisverspreiding in innovatie ten behoeve van de sector voedsel en groen. In dat verband hebben de instellingen zich georganiseerd in circa 20 vraaggestuurde kennisprogramma's voor specifieke doelgroepen en beleidsthema's, bijvoorbeeld voeding & gezondheid, melkveehouderij, dierenwelzijn, agrobiologie, natuur & landschap en regionale transitie. Waar relevant en gelet op de behoefte van doelgroepen wordt ook het overig onderwijs betrokken bij deze programma's.

Het aantrekken van talent: ervaringen van Wetsus

Ondanks de economische recessie, is er in Nederland nog altijd behoefte aan talent. Wie wil vernieuwen moet de kracht en creativiteit hebben om keer op keer de innovatiecyclus te doorlopen. Dat vraagt om state-of-the-art technologische infrastructuur en mensen die het beste uit die infrastructuur kunnen halen. Wie wil vernieuwen moet dus talent aantrekken en aan zich binden. Werkgevers binden zich aan regio's waar voor hen gepast talent beschikbaar is, anderzijds kan dat talent ook aangetrokken worden door goede opleidingsmogelijkheden te bieden en een aantrekkelijk woon- en werkklimaat. De ervaringen van het topinstituut Wetsus zijn hiervan een voorbeeld.

Het Technologisch Topinstituut Wetsus is opgericht in Leeuwarden en richt zich volledig op technologische vernieuwing in de watersector. Wetsus is een samenwerkingsverband van bedrijven en

¹⁰ Het gaat onder andere om de projecten Nederlands Centrum voor Biodiversiteit, NanoLab, Dynamic Two Phase Flow Lab en Deltafaciliteit.

onderzoeksinstituten en richt zich op 5 soorten van activiteiten: Wetsus Research, Wetsus Business Support, Wetsus Platform, Wetsus Talent en Wetsus Education. Het opzetten van het onderzoeksinstituut Wetsus heeft ervoor gezorgd dat inmiddels 50 Phd's werkzaam zijn in de regio waar traditioneel geen wetenschappelijk onderzoek plaatshad. Aangezien door het innovatieve klimaat en een excellente programma, komen zij niet enkel uit Nederland, maar ook daarbuiten. Eind 2009 zullen het er 90 zijn.

Voor meer informatie, zie het rapport de Lissabon strategie in Nederlandse regio's en gemeenten

3.2.4 Kennismigranten

Ontwikkelingen in de wereldeconomie vereisen een aanpassing van de procedures voor toelating van vreemdelingen tot ons land en onze arbeidsmarkt. Nieuw opkomende landen en de ontwikkeling tot kenniseconomie leiden tot meer en nieuwe handelsbetrekkingen, wederzijdse bedrijfsinvesteringen, uitbesteding- en toeleveringsrelaties, inzet van hoogwaardige kennis en kennisuitwisseling. Het kabinet erkent dat hoogopgeleide kenniswerkers hierbij een cruciale schakel zijn en voert daarom een selectief uitnodigend arbeidsmigratiebeleid voor de top van de arbeidsmarkt. Dit is tot uiting gekomen in de Kennismigrantenregeling en implementatie Blaudruk Modern Migratiebeleid uit 2008. Het aantal kennismigranten, dat van de Kennismigrantenregeling gebruik maakt, neemt snel toe. In 2005 waren dat er (afgerond) 1.600, in 2006 3.600 en in 2007 5.200. In 2008 hebben 7.200 kennismigranten gebruik gemaakt van de regeling.

Daarnaast zijn recent andere initiatieven ingezet om Nederland aantrekkelijker te maken en gericht talent aan te trekken. Per december 2007 trad de regeling 'Zoekjaar Studenten' in werking. Deze regeling biedt buitenlandse studenten na afstuderen aan een Nederlandse universiteit of hogeschool een jaar lang de tijd om een kennismigrantenbaan te vinden met een salarisminimum van € 25.000. Gedurende dit jaar zijn deze studenten vrij op de arbeidsmarkt. Over 2008 hebben ongeveer 900 studenten een verzoek om wijziging beperking 'verblijf gedurende zoekjaar afgestudeerde' ingediend waarvan er iets minder dan 850 zijn ingewilligd. Daarnaast is per januari 2009 de regeling 'Hoger Opgeleiden' in werking. Deze regeling biedt afgestudeerden en gepromoveerden aan een aantal geselecteerde universiteiten in het buitenland en in Nederland (en in het geval van Nederland ook hogescholen) een jaar lang de tijd om een kennismigrantenbaan te vinden met een minimumsalaris van € 25.800. Gedurende dit jaar zijn deze afgestudeerden of gepromoveerden niet vrij op de arbeidsmarkt. Deze categorie kennismigranten krijgt toegang tot ons land door middel van een puntenstelsel waarbij de genoten opleiding, de leeftijd en ervaring met NL voor punten zorgen. Tenslotte bevindt het extra dienstverleningspakket (extra faciliteiten voor toelating en verblijf van kennismigranten voor bedrijven en kennisinstellingen die de afgelopen jaren hebben bewezen zeer integer met de IND samen te werken) zich inmiddels in de praktische uitvoerings- en intern organisatorische fase. De IND is begonnen het opzetten van een accountmanagerstructuur en het samenstellen van behandelprofielen.

3.2.5 Europese Onderzoeksruimte (ERA)

Door de steeds sterkere internationalisering van onderzoek en wetenschap gaat het Europees beleid een steeds belangrijker rol spelen. Nederland streeft ernaar om de accenten in het nationale onderzoek- en wetenschapsbeleid goed te laten aansluiten bij de Europese ontwikkelingen. Een belangrijk onderdeel van het Europese beleid vormt de ontwikkeling van een Europese onderzoeksruimte, zoals dit in 2000 als onderdeel van het Lissabonproces is

gelanceerd. In 2008 spraken de EU onderzoeksministers af om de ontwikkeling van de Europese onderzoeksruimte beter te volgen en de voortgang regelmatig in de Raad, ook in bijzijn van geassocieerde staten, te bespreken (het "Ljubljana proces"). Dit zal gebeuren op basis van een eind 2008 overeengekomen toekomstvisie ("*ERA vision 2020*"), en hiervan nog af te leiden doelstellingen, werkvormen ("governance") en indicatoren. Onderstaande box zal verder ingaan op de realisatie van de Europese Onderzoeksruimte.

De Europese onderzoeksruimte

De Europese Commissie heeft inmiddels vijf initiatieven gericht op het realiseren van de Europese onderzoeksruimte gestart. Over de Nederlandse bijdrage kan in dit stadium het volgende worden aangegeven:

1. Het tegengaan van *fragmentatie van onderzoeksactiviteiten* tussen de lidstaten. Nederland is actief pleitbezorger van en deelnemer aan Europese initiatieven die de coördinatie tussen nationale onderzoeks- en R&D programma's bevorderen, zoals het Permanente Comité voor Landbouwkundig Onderzoek en Artikel 169-initiatieven¹¹. Nederland is ook één van de belangrijkste deelnemers aan de ERA-netten van het Zesde en Zevende Kaderprogramma, waarin nationale onderzoeksfinanciers hun activiteiten onderlig afstemmen. In aanvulling op deze initiatieven heeft de Europese Commissie in 2008 een nieuw initiatief voorgesteld. Dit is erop gericht de gezamenlijke programmering van onderzoek in het kader van belangrijke maatschappelijke uitdagingen op Europees en mondiaal niveau tussen lidstaten te stimuleren. . Nederland neemt deel¹² in de High Level Group (GPC) die begin 2009 is ingesteld om het concept *Joint Programming* het komende jaar verder uit te werken.
2. *Internationale onderzoekssamenwerking* met landen buiten de EU. Hiertoe is een "*Strategic Forum for International Cooperation*" ingesteld. De Nederlandse inzet is in dit verband primair gericht op het aanbrengen van meer focus in de agenda waarbij gekeken wordt naar het Nederlandse onderzoekspotentieel en de Nederlandse ambities.
3. Het "*Europees partnerschap voor onderzoekers*", dat de aantrekkelijkheid van de Europese Unie voor onderzoekers en de mobiliteit van onderzoekers tussen landen, instellingen en tussen de (publieke) academische en de private sector moet helpen verbeteren. In het nationale actieplan zal Nederland in elk geval prioriteit geven aan het verbeteren van de informatievoorziening aan internationaal mobiele onderzoekers op het gebied van aanvullende pensioenrechten. Daarnaast kijkt Nederland uit naar de resultaten van een haalbaarheidsstudie van de Europese Commissie naar een pan-Europees pensioenfonds voor onderzoekers. Nederland ondersteunt een optimaal gebruik van de Europese instrumenten ter verbetering van het loopbaanbeleid voor onderzoekers, met name de zogenaamde Marie Curie-Beurzen. Nederland levert ook een actieve bijdrage aan het Euraxess mobiliteitsportaal om onderzoekers te kunnen ondersteunen in hun carrière en persoonlijke ontwikkeling door middel van internationale mobiliteit.
4. Het streven naar een grotere samenwerking en coördinatie op Europees niveau bij de ontwikkeling, bouw en exploitatie van *grootschalige onderzoeksfaciliteiten*. Dergelijke onderzoeksfaciliteiten zijn van groeiend belang voor het onderzoek, en voor de wervingskracht van Nederland om onderzoekers en studenten aan te trekken. Op Europees niveau heeft het European Strategy forum on Research Infrastructures (ESFRI) een roadmap opgesteld met daarin een lijst van onderzoeksfaciliteiten die voor Europa prioriteit hebben. In aansluiting hierop is in Nederland een Nationale Roadmap Grootschalige Onderzoeksfaciliteiten uitgewerkt. Op basis daarvan is besloten om vijf van de acht

¹¹ Momenteel bestaan drie van dergelijke initiatieven: EDCTP (clinical trials HIV/AIDS, TBC en malaria in Afrika), AAL (programma's gericht op ontwikkeling van medische ICT-technologie voor ouderen en langdurig zieken), Eurostars (programma's gericht op research intensief MKB).

¹² De DG Ondernemingsklimaat en Innovatie en de Voorzitter van NWO

door de Nationale Roadmapcommissie (Commissie Van Velzen) geselecteerde Europese faciliteiten te financieren uit de enveloppemiddelen van NWO (€63 miljoen)¹³.

5. *Kennisoverdracht en beheer van intellectueel eigendom*. Nederland heeft de aanbeveling aan de lidstaten en Praktijkcode voor instellingen bij de voorbereiding van een Valorisatieagenda. De overheid heeft deze samen met de verschillende stakeholders (zoals VSNU, VNO, HBO-raad etc.) opgesteld om de valorisatie van kennis een sterkere basis te geven. De modernisering van onderzoeksinstellingen en universiteiten vormt een laatste aandachtspunt voor de realisering van de Europese onderzoeksruimte. Voor Nederland is - als onderdeel van een bredere operatie gericht op transparante financiering - vooral de invoering van full cost accounting bij de Nederlandse universiteiten, een aandachtspunt.

Tegelijkertijd vormen de Europese Kaderprogramma's voor onderzoek en technologische ontwikkeling een belangrijk instrument om de ontwikkeling van de Europese onderzoeksruimte te ondersteunen. Ook in het tweede jaar van het in 2007 gestarte 7e Kaderprogramma, heeft Nederland een bovengemiddelde positie weten te handhaven. Dit betekent dat vanuit Nederland voorstellen worden ingediend die de concurrentie met anderen goed aankunnen en dat er sprake is van grensoverschrijdende R&D-samenwerking van bovengemiddeld niveau. Nederlandse indieners hebben over de eerste twee jaren van KP7 een slaagkans van 21% om voor ondersteuning in aanmerking te komen en Nederland behoort daarmee wat betreft de deelname aan het Kaderprogramma tot de succesvolste landen. Ook qua absolute aantallen deelnemers en projectcoördinatoren maar ook qua absolute ontvangsten doet Nederland het goed met een zesde plaats na de groots te EU-landen. Een punt van aandacht vormt de wat achterblijvende deelname vanuit het bedrijfsleven. Dat geldt overigens niet alleen voor Nederland. Dit is een reden te meer om onder andere de administratieve lasten om deel te nemen aan het Kaderprogramma verder terug te dringen.

3.3 ICT

3.3.1 Beschikbaarheid internet

De koppositie van Nederland binnen Europa als het gaat om het aantal huishoudens met een breedbandaansluiting blijft behouden. Uit onderstaande tabel 3.1 blijkt dat het aandeel huishoudens met toegang tot breedband internet nog steeds substantieel hoger is in Nederland dan het gemiddelde van de EU-27 en het Eurogebied.

Tabel 3.1 Huishoudens met toegang tot breedband internet (%)

	2006	2007	2008
Nederland	66%	74%	74%
Eurogebied	31%	42%	50%
EU 27	30%	42%	49%

Bron: Eurostat, percentage of households having a broadband connection

3.3.2 ICT in onderwijs

Onderwijsinstellingen maken steeds meer gebruik van ICT. In het basis- en voortgezet onderwijs is inmiddels voor gemiddeld elke zes leerlingen een computer beschikbaar. Ook het

¹³ KM3Net: een grote diepze Neutrino telescoop (astrodeeltjesfysica); BBMRI: Biobanking and Biomolecular Resources Research Infrastructure, ESSurvey: European Social Survey; E-ELT: European Extremely Large Telescoop; CLARIN: Common Language Resources and Technology Infrastructure.

aantal scholen met breedband via een glasvezelverbinding neemt snel toe. Dit geldt vooral voor het voortgezet onderwijs (78%) en het middelbaar beroepsonderwijs (74% indicatief)¹⁴.

De inspanningen van het Ministerie van OCW zijn er vooral op gericht om het gebruik van ICT te bevorderen, en uiten zich door verschillende initiatieven:

- De stichting Kennisnet is een expertisecentrum en ondersteunt scholen bij het gebruik van ict. Voor de uitvoering van het jaarplan 2008: "Leren flexibiliseren met ict" heeft Kennisnet een basissubsidie ontvangen. Kennisnet voert activiteiten uit in drie programmalijnen (professionalisering, flexibele organisatie en beschikbaar en (her) bruikbaar leermateriaal).
- Daarnaast is extra aandacht besteed aan onderzoek naar nieuwe innovatieve ict-toepassingen ("Onderwijs Bewijs"). Kennisnet is expertisecentrum en doet veel onderzoek naar gebruik en rendement van ict in het onderwijs.
- Het Ministerie van OCW is gestart met het initiatief Wikiwijs: Een initiatief om het ontwikkelen en het gebruik van open digitale leermiddelen in het onderwijs te stimuleren en te vergemakkelijken. In 2008 is Kennisnet gestart met een programma om het gebruik van digitaal leermateriaal te bevorderen, ondermeer in het kader van de gratis schoolboeken.
- Kennisnet ICT en Surfnet werken samen aan innovatieve, educatieve ICT-toepassingen, die voor het hele onderwijs in Nederland beschikbaar zijn en op grote schaal kunnen worden gebruikt.
- Met het oog op een inspirerende leeromgeving is het nodig dat uiteindelijk alle scholen beschikken over een breedbandverbinding (conform de conclusies van de Europese Voorjaarsraad van 2008 die als streven uitdrukte om dit al in 2010 te bereiken).

3.3.3 Digitale overheid

De overheid werkt aan het verbeteren van de dienstverlening met minder administratieve lasten voor de burgers en bedrijven door de inzet van slimme en betrouwbare ICT-oplossingen. Burgers en bedrijven hebben de mogelijkheid om via internet veel informatie te vinden over de dienstverlening van de overheid. Ook is het mogelijk om direct via internet diensten aan te vragen, zoals voor het aanvragen van voorzieningen voor chronische zieken, gehandicapten en ouderen via www.regelhulp.nl of een belastingaangifte via een elektronisch formulier. Waar mogelijk en gewenst wordt gebruik gemaakt van digitale mogelijkheden, daar waar het elektronische kanaal niet het juiste kanaal blijkt te zijn is het mogelijk om andere kanalen te gebruiken (bijvoorbeeld balie of telefonie)

Internationaal gezien blijkt dat Nederlanders veel gebruik maken van het elektronische kanaal om in contact te komen met de overheid. Uit cijfers van Eurostat het voorjaar 2009 blijkt dat 54 % van de Nederlandse burgers via internet contact zoekt met de overheid (zoeken van informatie, downloaden of versturen van formulieren) Nederland is hiermee koploper. Het Nederlandse bedrijfsleven doet het met 85 % in absolute zin beter, maar relatief minder (8^e positie).

Op 1 december 2008 is het Nationaal Uitvoeringsprogramma Betere Dienstverlening en e-overheid (NUP) ondertekend. Daarin zijn afspraken tussen Rijk, provincies, gemeenten en waterschappen om de potentie van de inmiddels bestaande infrastructuur van de e-overheid gericht te benutten voor betere dienstverlening aan de samenleving. Daarnaast levert dit programma een belangrijke bijdrage aan de doelstellingen voor de vermindering van

¹⁴ Rapportage "Vier in Balans 2009" van stichting Kennisnet

administratieve lasten voor burgers en bedrijven. Op 1 januari 2011 zijn zo goed als alle voorzieningen uit de basisinfrastructuur ontwikkeld en zullen in gebruik worden genomen. De uitvoerbaarheid van de verschillende NUP-onderdelen is van tevoren getoetst met een bestuurlijke uitvoeringstoets en quick scans. Grote nieuwe ICT-projecten zullen voortaan altijd eerst op uitvoerbaarheid worden verkend. Ook wordt de voortgang van het NUP nauwkeurig gemonitord. Het NUP gaat uit van één referentiearchitectuur (de Nederlandse Overheid Referentie Architectuur) en van open standaarden, waarmee 'interoperabiliteit' wordt bevorderd. Wat open standaarden betreft is bij het NUP bepaald dat alle overheden ter zake een beleid ontwikkelen dat ertoe strekt dat open standaarden wordt gevolgd en open source software, bij gelijke geschiktheid, de voorkeur krijgt boven 'closed source'.

3.4 Ondernemersklimaat

Richt snoer n°14 Het bedrijfsklimaat aantrekkelijker maken en het particuliere initiatief stimuleren door betere regelgeving.

Richt snoer n°15 Het ondernemerschap bevorderen en het klimaat voor het MKB verbeteren.

Met aanneming van de conclusies van de Europese Raad van december 2008 over de Small Business Act en het actieplan in december jongstleden is de basis gelegd voor de versterking van het concurrentievermogen van het Europese MKB. In de Europese agenda ligt de nadruk daarbij op het ondersteunen van toegang tot financiering, het verbeteren van de werking van de interne markt in de praktijk en het terugdringen van administratieve lasten. In de conclusies wordt de nadruk gelegd op het belang van de verschillende uitgangspunten van lidstaten en het subsidiariteitsbeginsel. De lidstaten worden dan ook opgeroepen om in hun nationale voortgangsrapporten in te gaan op de nationale ambities en de wijze waarop deze tot concrete resultaten worden omgezet.

In aansluiting op de Europese agenda ligt de nadruk voor Nederland op het stimuleren van meer en beter ondernemerschap, toegankelijke kapitaalmarkt, merkbare verlaging van regeldruk en versterking van ondernemerschapsvaardigheden in het onderwijs. Daarnaast vormt het MKB een belangrijk aandachtspunt bij de versterking van innovatie (zie paragraaf 3.1). Met deze aandachtspunten geven we invulling aan de realisatie van excellente randvoorwaarden voor succesvol en innovatief ondernemerschap.

3.4.1 Meer en beter ondernemerschap

Starten bedrijf

Ook dit jaar zet het kabinet zich weer in om de procedures om een bedrijf te starten verder te vereenvoudigen. Zo is het inmiddels mogelijk om in Nederland een bedrijf binnen drie dagen te starten. Op papier kunnen alle basisprocedures voor het starten van een bedrijf zelfs binnen 24 uur worden doorlopen. De door het kabinet beoogde lastenverlichting voor ondernemers is hiermee weer een stap verder.

Aanvullende maatregelen die worden genomen, zijn de afschaffing van het verplichte minimumkapitaal (op zijn vroegst ultimo 2009) en het versnellen van het afgeven van de Verklaring van Geen Bezwaar naar één dag in plaats van de huidige twee dagen. De wetsvoorstellen die deze maatregelen bevatten liggen op dit moment in de Tweede Kamer.

Overigens kan een B.V. hangende de procedure van de Verklaring Van Geen Bezwaar als een B.V. in oprichting haar activiteiten starten.

Verder is een één-loketsysteem ingesteld voor een efficiënte procedure bij de vergunningaanvraag, zodat starters in één keer alle formaliteiten kunnen regelen. Daarnaast had het kabinet eerder al twee belangrijke maatregelen genomen om de regelingen voor starters en kleine ondernemingen beter aan te laten sluiten bij hun situatie: er is nu één loket voor het aannemen van de eerste werknemer (een werkgever kan hiervoor nu in één keer terecht bij de Belastingdienst) en de mogelijkheden van www.antwoordvoorbedrijven.nl zijn uitgebreid (zie verder).

Hiermee wordt invulling gegeven aan de doelen ten aanzien van ondernemerschap zoals geformuleerd in de Small Business Act voor Europa: in Nederland kan een bedrijf weer sneller en makkelijker en goedkoper worden opgestart. De één-loketdiensten zijn tevens in lijn met de dienstenrichtlijn, die lidstaten verplicht om ervoor te zorgen dat bedrijven vóór 2010 langs elektronische weg alle relevante informatie kunnen krijgen en alle nodige procedures en formaliteiten kunnen afhandelen. Ook gemeenten hebben de ambitie om in 2015 het één-loketsysteem in te voeren voor burgers en bedrijven. Daartoe willen ze onder meer voor al hun diensten onder één telefoonnummer bereikbaar zijn. Zie tevens paragraaf 3.5.2 over de dienstenrichtlijn.

Overdracht

Bedrijfsovername is volgens onderzoek een succesvolle manier van starten. In het najaar van 2009 wordt een bewustwordingscampagne overnamepakket gestart om mensen die het ondernemerschap nastreven te attenderen op het feit dat ze ook kunnen starten door een bestaande onderneming over te nemen, waarbij de nadruk zal liggen op oriëntatie en voorbereiding.

Antwoord voor bedrijven

Het kabinet zet zich in om informatie over de overheid toegankelijk te maken voor ondernemers. Zoals aangekondigd in het Nationaal Hervormingsprogramma 2008, is hiervoor in 2008 de website www.antwoordvoorbedrijven.nl ingesteld als centrale ingang voor ondernemersvragen aan de overheid op het gebied van wetgeving, subsidies en vergunningen. Het kabinet heeft de ambitie om [Antwoordvoorbedrijven.nl](http://www.antwoordvoorbedrijven.nl) uit te bouwen tot een loket waar ondernemers 24 uur per dag, 7 dagen in de week zaken elektronisch kunnen afhandelen met de overheid. Bovendien zal het in 2010 mogelijk zijn om via [Antwoordvoorbedrijven.nl](http://www.antwoordvoorbedrijven.nl) snel en direct subsidies of vergunningen aan te vragen. Op deze wijze zal [Antwoordvoorbedrijven.nl](http://www.antwoordvoorbedrijven.nl) eind 2009 tevens het aanspreekpunt zijn voor dienstverleners conform de eisen van de Europese dienstenrichtlijn. Hiertoe worden in 2009 ca 600 overheidsorganisaties zoals gemeenten, provincies en waterschappen aangesloten op Antwoord voor bedrijven.

Het bezoekersaantal van [Antwoordvoorbedrijven.nl](http://www.antwoordvoorbedrijven.nl) is gestegen van 40.000 per maand in voorjaar 2008 naar 140.000 per maand in voorjaar 2009. Verder wordt regelmatig de bekendheid en gebruiksvriendelijkheid ('usability') van de website getest. Zo worden 2 tot 3 keer per jaar 'usability-tests' onder bedrijven uitgevoerd. Uit de 'usability-test' van februari 2009 blijkt dat de website zeer goed wordt beoordeeld: bedrijven vinden de door hen gezochte informatie op de site terug. Op dit moment loopt een tevredenheidsonderzoek onder bezoekers.

Daarnaast staat de website bij Alexa (wereldwijde ranking voor websites) in de top-10 van Nederlandse overheidssites.

Faciliteren startende ondernemingen: ervaringen iMMovator Cross Media Network

Op veel plaatsen in Nederland is ervaring opgedaan met het faciliteren van startende ondernemingen. Startersfaciliteiten vormen inmiddels een basisingrediënt voor innovatieprogramma's. Het aantrekken en behouden van kleine, startende, ondernemingen is van belang om het ondernemingsklimaat in en regio op peil te houden en werkgelegenheid te behouden

Het iMMovator Cross Media Network is een netwerkorganisatie, gevestigd op het mediapark in Hilversum. iMMovator richt zich op de versterking van de crossmediasector met de nadruk op innovatie en economische rendement. Onder de 'crossmediasector' verstaan we de toenemende integratie van radio, televisie, internet, mobiel, print en events. iMMovator Cross Media Network heeft als expertise centrum voor de crossmedia-industrie een nationale scope, maar richt zich op dit moment vanuit het kristallisatiepunt Hilversum op de Noordvleugel (Haarlem, Amsterdam, Hilversum, Utrecht) van de Randstad, ook wel de 'Creatieve As' genoemd. In dat kader is de focus van de activiteiten gericht op de thema's breedband, interactieve TV en gaming. Deze focus is dynamisch en mede afhankelijk van de uitkomsten van de periodieke Cross Media Monitor.

Eén van de soorten dienstverlening die iMMovator verzorgt, is het ondersteunen van kleine en/of startende ondernemingen. Zij krijgen via de stichting de mogelijkheid gebruik te maken van huisvesting in de nabijheid van de grote mediabedrijven op het mediapark in Hilversum. Veelal zijn kavels te groot en te duur voor de startende en/of kleine bedrijven. Incubator iMMovator geeft deze ondernemingen de mogelijkheid een locatie te huren met kortlopende huurcontracten die tussentijds open gebroken kunnen worden en tegelijk gebruik te maken van faciliteiten en ondersteunende diensten etc. Het pakket is wel geënt op marktconforme tarieven om bedrijven een betere kans te geven om op lange termijn te overleven.

Voor meer informatie, zie het rapport de Lissabonstrategie in Nederlandse regio's en gemeenten

Tweede kans en afwikkeling van niet frauduleuze faillissementen

Het bieden van een herkansing aan ondernemers na een faillissement is niet direct te sturen door de overheid omdat het grotendeels afhangt van de inschatting van de markt van het risico van zakendoen met deze groep. Indirect kan wel een gelijke behandeling worden bevorderd van ex-gefaillieerde die te goeder trouw zijn. Maatregelen die daaraan bijdragen zijn een goede toegang tot schuldhulpverlening zodat restschuldproblematiek effectief wordt aangepakt, kenbare aanpak van faillissementsfraude zodat niet langer alle gefaillieerde 'besmet' zijn met een verdenking van fraude en aanpassingen in het faillissementsrecht om de afhandeling van zaken zo vlot en economisch efficiënt mogelijk te laten verlopen. Voor de optimalisatie van de schuldhulpverlening aan ondernemers is inmiddels een zeer succesvolle pilot afgerond in Friesland. De verwachting is dat deze aanpak snel navolging zal vinden in de rest van het land. Faillissementsfraude wordt aangepakt met de invoering van een civielrechtelijk bestuursverbod en een nieuw toezicht op rechtspersonen. En tot slot is een nieuwe Insolventiewet in voorbereiding die zal bijdragen aan procedurele verbeteringen.

3.4.2 Meer doorgroei

Hoewel steeds meer mensen kiezen voor het zelfstandig ondernemerschap, zetten nog steeds weinig ondernemers de stap naar het werkgeverschap. De groei van het aantal zelfstandigen in de periode 1996-2006 was met 38% sterker dan de 5% groei van ondernemingen met werknemers. Naast persoonlijke motieven, zoals behoud van flexibiliteit en vrijheid, kan de relatief lage groeiverwachting van starters te maken hebben met de verplichtingen die samenhangen met de aannames van personeel.

De terughoudendheid om (meer) personeel aan te nemen, remt de creatie van banen en de dynamiek op de arbeidsmarkt, belemmert de doorgroei van nieuwe, succesvolle ondernemingen, en gaat uiteindelijk ten koste van innovatie en productiviteit. Mede in dit licht is op Prinsjesdag 2008 een notitie aan de Tweede Kamer gestuurd over de mogelijkheden die het kabinet ziet om het aannemen van het eerste personeel en de doorgroei van bedrijven te bevorderen.

Vertrekpunt voor het vergemakkelijken van doorgroei betreft het nemen van generieke maatregelen die voor alle bedrijven gelden, zoals het verminderen van administratieve lasten en/of het verschuiven van regeldruk. Verder speelt juist bij de overstap van zelfstandige naar werkgever een aantal specifieke problemen dat met gericht beleid dient te worden aangepakt. Zo berusten veel huiveringen om personeel aan te nemen op onvoldoende kennis van de gevolgen daarvan. Daarom is juist voor deze problematiek voorlichting een essentieel element. Een sluitstuk voor het vergemakkelijken van doorgroei betreft een verlicht regime specifiek voor startende of kleine bedrijven. Deze groep bedrijven ondervindt vanwege schaalnadelen immers meer last van regeldruk dan grote bedrijven. Het verlicht regime is er vooral op gericht de risico's die de overheid bij de werkgever heeft neergelegd te verkleinen.

Een aantal van de voorgestelde fiscale maatregelen om doorgroei te bevorderen, zoals de versoepeling van de btw-aangifte, is reeds geïmplementeerd in het Belastingplan 2009. Rond Prinsjesdag 2009 zal het kabinet de Tweede Kamer informeren over de voortgang rond de uitvoering van de notitie en de stand van zaken m.b.t. de overige voorgestelde maatregelen. Daarin wordt tevens een reactie gegeven op de top 10 aan belemmeringen voor doorgroei, die werkgeversorganisaties VNO-NCW en MKB Nederland momenteel op verzoek van het kabinet opstellen.

3.4.3 Meer snelle groei

Het kabinet zet zich in om snelle groei onder bedrijven te stimuleren. Het zijn immers juist snel groeiende bedrijven die in potentie een forse bijdrage leveren aan innovatie, werkgelegenheid en productiviteit. Nederland heeft in vergelijking met omliggende landen als het Verenigd Koninkrijk, Denemarken en de VS weinig snelgroeiende bedrijven. Zoals al aangekondigd in het Nationaal Hervormingsprogramma 2008 is het Ministerie van Economische Zaken daartoe in januari 2009 op advies van het Innovatieplatform, het programma 'Groeiversneller' gestart met de eerste 43 ondernemers. Dit programma richt zich op Nederlandse bedrijven die de potentie hebben een forse groeiversnelling te realiseren. De doelstelling van het programma is om 100 bedrijven in een periode van 5 jaar te ondersteunen bij het realiseren van een omzetgroei van enkele miljoenen per jaar tot tenminste € 20 miljoen.

3.4.4 Toegankelijke kapitaalmarkt voor ondernemers

Toegankelijkheid en beschikbaarheid van kapitaal

Het kabinet zet zich ook dit jaar weer in op het vergroten van de toegankelijkheid en beschikbaarheid van kapitaal ten behoeve van innovatieve investeringen. In 2008 is hiertoe het garantiplafond van de borgstellingsregeling voor het MKB (de BMKB) verhoogd naar €745 miljoen (€765 miljoen in 2010) en de doelgroep verbreed naar bedrijven tot maximaal 250 werknemers en is de toepassing van de BMKB voor internationaal ondernemen verruimd. Daarnaast is microfinanciering voor de micro-ondernemer geïntroduceerd en wordt investeren als informele investeerder ('business angel') aantrekkelijker gemaakt.

Om de gevolgen van de doorwerking van de financiële crisis op de kredietmarkt voor bedrijven tegen te gaan heeft het kabinet bovendien op dit terrein een aantal aanvullende maatregelen genomen om bedrijven te ondersteunen zodat zij gedurende de crisis over voldoende kredieten kunnen blijven beschikken om te ondernemen, investeren en innoveren. Allereerst is eind 2008 en tijdens Prinsjesdag 2009 de BMKB verruimd. Omdat zich ook knelpunten voor bleken te doen in de kapitaalmarkt bij grotere kredieten en bij grotere bedrijven is de Groeifaciliteit tijdelijk uitgebreid zodat de regeling ook toegankelijk wordt voor kredieten tot 50 miljoen euro. Daarnaast is tijdens Prinsjesdag 2009 aangekondigd dat het maximale garantiebedrag onder de Groeifaciliteit voor aandelenkapitaal en achtergestelde leningen wordt vergroot van €5 mln. naar €25 mln. Eerder is ook de exportkredietverzekeringsfaciliteit (EKV) geïntensiveerd. De Staat dekt voor markten (met name in Oost-Europa) waar geen commerciële exportkredietverzekeringen meer beschikbaar voor zijn, risico's af zodat handel mogelijk blijft. Daarnaast is de GO (Garantie Ondernemingsfinanciering) als tijdelijke regeling in het leven geroepen. De GO biedt banken een garantie van maximaal 50% voor nieuwe bankleningen tussen €1,5 miljoen en €150 miljoen, aan middelgrote en grote bedrijven. De totale beschikbare garantie is €1,5 miljard, zodat in totaal voor €3 miljard aan kredieten kan worden verleend. De GO heeft een geldt tot in ieder geval 2010.

Om te kijken of de regelingen daadwerkelijk effect hebben wordt het gebruik daarvan regelmatig in kaart gebracht. In de eerste vier maanden van 2009 is 722 maal gebruikgemaakt van de BMKB (-28% t.o.v. eerste vier maanden 2008) voor in totaal €162 miljoen (-21% t.o.v. 2008). De omvang van de gemiddelde borgstelling bedraagt in 2009 gemiddeld €224.000, een toename van 10% t.o.v. dezelfde periode 2008. Van november 2008 t/m 12 mei 2009 hebben de banken 210 keer gebruik gemaakt van de *verruiming* van de BMKB-regeling (18% van totaal aantal aanvragen). Van de Groeifaciliteit wordt momenteel slechts beperkt gebruikgemaakt. De benutting van de Groeifaciliteit in het eerste kwartaal van 2009 bedraagt circa €3,3 miljoen. In het kader van de EKV wordt gemiddeld tussen de €2 en 5 miljard per jaar aan nieuwe verplichtingen aangegaan. Voor de GO-regeling blijkt uit gesprekken met banken dat bij hen veel enthousiasme bestaat over de regeling. De eerste kredieten onder de GO zijn inmiddels goedgekeurd.

Terugdringen van late betalingen

Late betalingen zorgen voor verlies aan concurrentievermogen bij met name het MKB. Nederland heeft, mede in het licht van de economische crisis, de betalingstermijnen van de rijksoverheid aangeschept van 45 naar 30 dagen. Dit sluit ook aan bij een recent verschenen Europees voorstel gericht op het verder terugdringen van late betalingen door overheden.

3.4.5 Merkbare verlaging regeldruk

Vermindering van regeldruk

Het kabinet heeft ingezet op verdere vermindering van regeldruk voor bedrijven als een belangrijke manier om de economie te stimuleren. Vermindering van regeldruk moet bij bedrijven leiden tot minder kosten als gevolg van regelgeving, waardoor er meer tijd ontstaat voor ondernemen. De huidige economische crisis legt nog meer nadruk op het belang van het terugdringen van regeldruk. Bovenop het huidige ambitieuze programma treft het kabinet daarom aanvullende maatregelen voor versnellingen en verdergaande reducties in de regeldruk en verbeteringen van dienstverlening, vastgelegd in het aanvullend beleidsakkoord 'Werken aan de toekomst'.

De integrale probleemgestuurde aanpak van regeldruk van dit kabinet (waarbij de beleving van de ondernemer centraal staat), wordt gekoppeld aan meetbare doelstellingen. De kabinetsdoelstelling op het gebied van administratieve lasten is een netto reductie van 25% ten opzichte van het ijkmoment 1 maart 2007. Aan het eind van het eerste kwartaal 2009 is volgens planning 10,5% netto reductie van administratieve lasten voor bedrijven gerealiseerd. Tevens wordt er gewerkt aan een vermindering van de lasten uit toezicht, nalevingkosten, vergunningverlening en subsidies. Ook is het doel van het kabinet de dienstverlening en informatievoorziening aan ondernemers te verbeteren en wordt er gewerkt aan een verlaging van de lastendruk voortkomend uit wetgeving van medeoverheden en Europa ("Better Regulation" en meer specifiek het EU-actieprogramma ter vermindering van de administratieve lasten voor bedrijven met 25%). Op verschillende terreinen onderneemt het kabinet de volgende acties:

Toezichtlasten.

Zeker vanuit het gezichtspunt van merkbaarheid is het toezicht voor bedrijven een belangrijke bron van regeldruk. In geselecteerde toezichtdomeinen streeft het kabinet naar een reductie van gemiddeld 25% aan toezichtlasten. Uit de toezichtlastmetingen komt naar voren dat de totale toezichtlast voor 17 domeinen € 180 miljoen bedraagt. Hiervan wordt € 100 miljoen veroorzaakt door de rijksinspecties, inclusief Belastingdienst/Douane, waarvoor de rijksinspecties een taakstelling van 25% hebben. Dit komt neer op € 25 miljoen aan reducties. Relatief hoge kwantitatieve toezichtlasten worden aangetroffen in vijf domeinen (horeca, vleesketen, land- en tuinbouw, wegtransport en recreatie). Op dit moment is binnen deze domeinen € 2,6 miljoen gerealiseerd. Dit komt overeen met 2,6% van de doelstelling. De tweede doelstelling voor het programma Vernieuwing Toezicht is dat er maximaal twee inspectiebezoeken van het rijk per jaar in MKB bedrijven plaatsvinden. In de voor MKB relevante domeinen is deze doelstelling reeds doorgevoerd. Soms is er zelfs sprake van maximaal één inspectiebezoek.

Nalevingskosten

Naast administratieve lasten vormen inhoudelijke nalevingskosten één van de kostenposten waarmee bedrijven te maken hebben als gevolg van verplichtingen uit wet- en regelgeving van de overheid. Het kabinet heeft aangekondigd een meetbaar doel te formuleren op die gebieden waar volgens het bedrijfsleven de bedrijfsvreemde nalevingskosten onevenredig hoog zijn. Na een steekproefsgewijze enquête onder bedrijven, werden er 87 knelpunten geselecteerd, verdeeld over 30 wetten. Hiervoor zijn, waar mogelijk, concrete reductievoorstellen in kaart gebracht. Deze voorstellen leveren de grondslag voor het percentage van 15% reductie nalevingskosten op de onderzochte terreinen.

Vergunningverlening.

Een snelle en eenvoudige vergunningverlening belemmert bedrijven niet onnodig. Het kabinet zet dan ook in op zo min mogelijk vergunningen en kortere doorlooptijden. Lex silencio positivo is één van de middelen waarmee tijdige vergunning - verlening wordt bevorderd. In 2008 zijn alle vergunningstelsels doorgelicht, wat 24 additionele vergunningstelsels heeft opgeleverd waar de lex silencio kan worden ingevoerd.

Subsidies

Om de lasten van zowel de ontvangers als de verstrekkers van rijkssubsidies terug te dringen heeft het kabinet besloten een uniform bindend kader in te voeren voor een eenvoudiger uitvoering en financieel beheer van rijkssubsidies. Bij brief van de minister van Financiën van 29 april 2009 is de nota Kader financieel beheer subsidies, waarin dat kader is neergelegd, aan de Tweede Kamer toegezonden (Kamerstukken II 2008/09, 31 865, nr. 5). Dit Rijksbreed bindende, uniforme uitvoeringskader voor subsidies maakt onderdeel uit van het programma Regeldruk bedrijven en de Nota Vernieuwing Rijksdienst¹⁵. Dit subsidiekader dient ertoe de uitvoerings- en administratieve lasten van alle rijkssubsidies van departementen aan burgers, bedrijven, instellingen en medeoverheden te reduceren door een vereenvoudiging en uniformering van voorwaarden en procedures van de aanvraag-, uitvoerings- en verantwoordingseisen. Naast verlaging van administratieve lasten draagt dit voorstel ook bij aan de liquiditeitspositie van het bedrijfsleven doordat wordt voorgesteld voorschotten op basis van een kostenprognose vooraf automatisch te verstrekken. Vooruitlopend hierop hanteert het Ministerie van Economische Zaken dit systeem al voor een deel van zijn subsidies. Het subsidiekader wordt vertaald in Aanwijzingen voor de Rijksdienst, die per 1 januari 2010 van kracht worden voor alle nieuwe rijkssubsidieregelingen. Bestaande rijkssubsidieregelingen voor bedrijven dienen voor 1 januari 2011 te zijn aangepast aan de Aanwijzingen; voor de overige moet dit voor 1 januari 2012 zijn gebeurd.

Dienstverlening

Om de dienstverlening naar bedrijven en instellingen te verbeteren heeft het kabinet het systeem van Vaste Verander Momenten (VVM) per 1 januari 2009 definitief ingevoerd voor wetten en AMvB's. Dit sluit ook aan bij het voornemen van de Commissie om op Europees niveau VVM in te voeren. Dit systeem houdt in dat voortaan nieuwe- en wijzigingen in regelgeving met directe relevantie voor bedrijven en instellingen alleen nog maar op twee vaste momenten in het jaar in werking treden (1 januari of 1 juli). Het Rijk en gemeenten hebben voorts samen met MKB-Nederland en VNO-NCW het 'Bewijs van goede dienst' ontwikkeld. Dit zijn minimale normen voor dienstverlening, bijvoorbeeld op tijd een vergunning afgeven en oplossingsgericht met ondernemers omgaan. Met dit instrument kunnen gemeenten hun service aan ondernemers efficiënt en klantvriendelijk maken. Jaarlijks wordt gemeten of een gemeente dit goed doet. Het kabinet wil bereiken dat aan het einde van de kabinetsperiode tenminste 200 gemeenten werken naar het 'Bewijs van goede dienst'. De 33 grootste gemeenten hebben tenslotte samen met het ministerie van EZ en MKB Nederland het convenant 'Verbetering Dienstverlening en Vermindering Regeldruk voor Ondernemers' ondertekend. Afgesproken is het landelijk normenkader dienstverlening in te voeren en de administratieve lasten verder te

¹⁵ Brief van het Ministerie van Financiën aan de voorzitter van de tweede Kamer der Staten-Generaal d.d. 20 december, Kamerstuknummer 31031 / 29949, nr. 20.

verminderen met 25%. Begin april zijn zeven regionale ambassadeurs voor 'minder regels, meer service' aan het werk gegaan.

Verlaging van administratieve last bij statistieken

Het Centraal Bureau voor de Statistiek is sinds de nieuwe CBS-wet uit 2004 bij wet verplicht om haar gegevensvraag bij bedrijven te beperken door gebruik te maken van registraties die van overheidswege worden aangehouden. Pas als gegevens niet voorhanden zijn of onvoldoende blijken voor het maken van statistieken wordt overgegaan tot, zoveel mogelijk elektronische, enquêtering. Daarnaast heeft het CBS, in aansluiting op de suggesties van het actieplan, vanaf statistiekjaar 2008 de enquêtevakantie ingevoerd. Midden- en kleinbedrijven worden voor minimaal één jaar uitgesloten van enquêtering als zij in het voorgaande jaar een enquête hebben ontvangen.

Europees actieprogramma

Om het actieprogramma 'Betere Regelgeving' van de Europese Commissie een impuls te geven heeft Nederland dit voorjaar een pakket reductiemaatregelen aangeboden aan de Europese Commissie aan, ter verdieping én verbreding van het huidige AL-actieprogramma voor bedrijven en als bijdrage aan het economisch herstelplan van de EU. Het Nederlandse pakket bevat 62 rijksbrede voorstellen op 14 domeinen, een mix van structurele voorstellen en "quick wins". Naar verwachting kan het pakket het Nederlandse bedrijfsleven €500 miljoen besparing aan administratieve lasten opleveren. Dit is een additionele bijdrage van bijna 6% punt aan de nationale 25% doelstelling, mits de voorstellen worden overgenomen.

Op Europees niveau zijn sinds januari 2009 voor Impact Assessments nieuwe richtsnoeren van kracht, waar verschillende Nederlandse verbeter suggesties in terugkomen. Zo is er meer gerichte aandacht voor structurele kwantificering van administratieve lasten, een degelijke onderbouwing van de subsidiariteit en de specifieke effecten op het MKB. Om invulling te geven aan de nationale MKB-toets wordt in de Bedrijfseffectentoets van Nederlandse regelgeving nadrukkelijker gekeken naar de gevolgen voor het MKB.

Toegang MKB bij aanbesteden

Een goede toegang voor het MKB bij aanbestedingen vormt een belangrijk doel van de nieuwe aanbestedingswet die momenteel in voorbereiding is. Bedoeling is om het wetsvoorstel begin 2010 aan het Parlement aan te bieden. De wet zal een middel zijn dat bij moet dragen aan een gedragsverandering bij aanbestedende diensten. Bij het opstellen van deze wet worden de voorbeelden zoals opgenomen in de handleiding over MKB-toegang tot aanbesteden die de Commissie heeft opgesteld meegenomen. In de wet wordt het gebruik van de Eigen Verklaring en het gratis ter beschikking stellen van de aanbestedingsstukken verplicht gesteld. Hiermee wordt lastenverlichting bereikt. In aansluiting op de Europese handleiding over MKB-toegang wordt daarnaast in Nederland gewerkt aan een systeem voor elektronisch aanbesteden (TenderNed). Dit systeem zal vanaf 2010 beschikbaar komen. Ook dit aspect zal in de nieuwe wetgeving worden verankerd door het verplicht stellen van het gebruik van dit systeem voor Europese aanbestedingen. Naast deze wetgevende initiatieven is het belangrijk de professionalisering van aanbestedende diensten met flankerend beleid verder te professionaliseren en te ondersteunen. Hiervoor geeft PIANOo (kenniscentrum voor aanbesteden van EZ) bijvoorbeeld voorlichting. Ook wordt er in samenwerking met o.a. PIANOo een handreiking proportionaliteit opgesteld.

3.4.7 Ondernemerschap en Onderwijs

Ook dit jaar zet het kabinet zich in voor ondernemerschap en onderwijs met het Actieprogramma Onderwijs en Ondernemen 2008-2011. De Tweede Kamer is dit jaar geïnformeerd over de voortgang van dit actieprogramma.¹⁶ De afgelopen jaren hebben de ministeries van EZ en OCW samen met de organisaties uit het veld verschillende programma's ontwikkeld om ondernemerschap in het onderwijs te stimuleren. Dat heeft de nodige vruchten afgeworpen doordat de programma's door de onderwijsinstellingen, het bedrijfsleven en de maatschappij goed zijn opgepakt. Sinds 2008 zijn er zes Centers of Entrepreneurship, samenwerkingsverbanden van universiteiten en hogescholen met het bedrijfsleven, die inmiddels flinke slagen hebben gemaakt in het aanbieden van minor- en mastertracks en ondersteuning van startende studentondernemers over de hele breedte van de onderwijsinstelling(en). Voor wat betreft primair tot en met middelbaar beroepsonderwijs zijn er 22 ondernemerschapsprojecten uiteindelijk gestart. Daarnaast zijn er diverse initiatieven in de private sector opgestart, zoals Jong Ondernemen, het lespakket DJUNGO voor basisscholen en Certificaat Ondernemerschap voor hoger onderwijs, die er zeker aan bijdragen dat ondernemerschap in het onderwijs op de agenda staat en dat onderwijsinstellingen nu meer doen aan leren ondernemen.

De ambitie voor het Actieprogramma Onderwijs en Ondernemen 2008-2011 is in meer scholen het ondernemerschap te verduurzamen in de onderwijsprogramma's. Het kabinet stelt met dit doel voor ogen tot en met 2011 indicatief €30 miljoen beschikbaar. In 2011 wil het kabinet het volgende bereikt hebben:

1. Een toenemend aantal onderwijsinstellingen in Nederland heeft ondernemerschap in het onderwijs geïntegreerd in beleid, organisatie en programma.
2. Meer leerlingen en studenten gedragen zich ondernemender, zijn positief over ondernemerschap en starten binnen vijf jaren na afronding van hun opleiding een eigen bedrijf.

De algemene lijn vanaf 2008 is om meer te investeren in netwerken om de kennisuitwisseling tussen onderwijsinstellingen (en dus docenten) en ondernemers - zowel het regionale als het georganiseerde sectorale bedrijfsleven - te bevorderen. In 2009 zijn de volgende instrumenten opgezet:

- Regeling voor onderwijs netwerken ondernemen (ONO) is 20 april van start gegaan. Deze regeling richt zich op de versterking van de samenwerking van onderwijsinstellingen en bedrijfsleven op het gebied van onderwijs en ondernemen. Zodat het ondernemend onderwijs kan worden verankerd, aantrekkelijker wordt en de ogen van leerlingen en studenten opent. Dit is voor primair tot en met middelbaar beroepsonderwijs en lerarenopleiding primair en voortgezet onderwijs.
- Er is een pilot gestart waarbij Nederlandse studenten van goed niveau en met ondernemersplannen in competitie zijn uitgekozen om deel te nemen aan het Amerikaanse Kauffmanprogramma. De studenten krijgen toegespitst onderwijs in Nederland en worden in de VS in aanraking gebracht met organisaties met uitstekende voorbeelden van ondernemerschap door hoogopgeleiden. Hun ervaringen worden geëvalueerd.
- Daarnaast wordt er een tweede ronde voor het oprichten van Centers of Entrepreneurship uitgezet voor het HBO en WO.

¹⁶ Tweede Kamer, vergaderjaar 2008–2009, 31 288, nr. 59

- Verder is er nodige onderzoek ingezet naar de effecten van de 6 centers en 22 ondernemerschapprojecten.
- Tot slot wordt er in 2009 scholingsaanbod voor docenten ontwikkeld zodat zij zich verder kunnen scholen in ondernemend leren.

3.5 Concurrentievermogen

Richtsnoer n°10 De concurrentievoordelen van de industriële basis versterken.

Richtsnoer n°12 De Interne Markt uitbreiden en verdiepen.

Richtsnoer n°13 Zorgen voor open, concurrerende markten binnen en buiten Europa, de vruchten van de mondialisering plukken.

3.5.1 Interne markt: implementatie richtlijnen

Tijdige implementatie van interne markt richtlijnen is in het belang van bedrijven en burgers, want pas na implementatie kunnen bedrijven en burgers profiteren van de voordelen die zij met zich meebrengen.

De Europese Raad heeft afgesproken dat de achterstand op de implementatie van Europese richtlijnen vanaf 2009 maximaal 1% mag zijn. Nederland haalt dit doel momenteel gemakkelijk. In het meest recente interne markt scoreboard was de implementatieachterstand slechts 0,6% . Nederland scoort daarmee beter dan het EU-gemiddelde van 1,0%. Bovendien heeft de Europese Raad afgesproken dat geen enkele richtlijn meer dan twee jaar te laat zal worden geïmplementeerd. Ook dit laatste doel wordt door Nederland gehaald.

3.5.2 Implementatie van de dienstenrichtlijn

De Dienstenrichtlijn moet op 28 december 2009 in alle EU-lidstaten geïmplementeerd zijn. Nederland hecht groot belang aan juiste en tijdige implementatie en stelt dan ook veel in het werk om dit te bereiken. De Projectgroep Implementatie Dienstenrichtlijn – bestaande uit de Ministeries van Economische Zaken, Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties en Justitie – heeft het afgelopen jaar in nauwe samenwerking met de andere ministeries, de (koepelorganisaties van) decentrale overheden, sociale partners en de overige betrokken uitvoeringsorganisaties op veel terreinen werk verzet. De implementatiewetgeving ligt in het parlement: het 'Dienstenwetvoorstel' in de Eerste Kamer, het 'Aanpassingswetsvoorstel' in de Tweede Kamer.

Het Nederlandse dienstenloket, dat wordt ondergebracht bij het bestaande portaal Antwoord voor bedrijven, draait al en sinds het vierde kwartaal van 2008 worden de bevoegde instanties (tussen de 500 en 600) erop aangesloten. Het Europese systeem voor samenwerking tussen instanties uit alle lidstaten (het IMI) is gereed en de aansluiting van alle instanties is gestart. Ook is er een tweede serie regiobijeenkomsten door het hele land gehouden om de decentrale overheden nader te informeren over de kansen die de Dienstenrichtlijn biedt en het werk dat daarvoor door hen nog verzet moet worden. Gemeenten verwachten geen grote knelpunten als het gaat om het voldoen aan de minimale eisen van de Dienstenrichtlijn: opschonen van hun verordeningen en aansluiten op het dienstenloket en op IMI. Gemeenten worden – waar nodig – meer bewust gemaakt van de mogelijkheden om het dienstenloket te benutten als hefboom om hun informatieverstrekking en hun dienstverlening aan bedrijven op een hoger niveau te brengen (uit een vergelijking, uitgevoerd door de universiteit van Hamburg onder 63 Europese

(hoofd-)steden met > 500.000 inwoners blijkt dat Amsterdam en Rotterdam het relatief goed doen, ook wat betreft de functionaliteit die in het Engels wordt geboden. Daarnaast vinden deze maanden gerichte voorlichtingsactiviteiten richting ondernemers plaats om hen actief te benaderen en te informeren over de betekenis van de Dienstenrichtlijn. Nederland verwacht de Dienstenrichtlijn tijdig en volledig te zullen implementeren.

3.5.3 Concurrerende markten

Onderzoek marktwerking

In 2007 heeft het Ministerie van Economische Zaken een onderzoek uitgevoerd naar het marktwerkingsbeleid in een aantal sectoren. Zoals ook al uiteengezet in het Nationaal Hervormingsprogramma 2008 heeft de Minister van Economische Zaken een aantal lessen getrokken uit het onderzoek voor toekomstig marktwerkingsbeleid. Marktwerkingsbeleid kan doelmatigheid en dynamiek op markten vergroten als de vraag effectief wordt uitgevoerd en het aanbod onder concurrentiedruk effectief op die vraag inspeelt; marktwerkingsbeleid is maatwerk; doelen en verwachte effecten van het marktwerkingsbeleid moeten helder worden gesteld; goed toezicht is noodzakelijk, meer aandacht moet worden besteed aan de vraagzijde van de markt en er moet inzichtelijk worden gemaakt hoe de gevestigde (deel)belangen worden afgewogen.

Naar aanleiding van het parlementair debat over het onderzoek marktwerking van het Ministerie van Economische Zaken heeft de Tweede Kamer de Sociaal-Economische Raad (ad hoc Commissie Marktwerking en Publieke Belangen) gevraagd om een advies op te stellen over de introductie van (verdere) marktwerking in de toekomst. Onderzoeksvragen richten zich op de algemene visie op publieke belangen en marktwerking, de visie op (verdere) marktwerking in specifieke sectoren en visie op de toekomst. De verwachting is dat het advies van de SER begin 2010 wordt afgerond.

Markteffectentoets

Het kabinet heeft in 2008 de bestaande bedrijfseffectentoets – die de effecten van voorgenomen regelgeving voor bedrijven in kaart brengt – uitgebreid. Voor nieuwe voorstellen over marktwerking nodigt de aangepaste bedrijfseffectentoets uit om een uiteenzetting te geven over de verwachte doorwerking van de verandering van de werking van de markt op publieke belangen als kwaliteit, toegankelijkheid en doelmatigheid, en op werkgelegenheid en arbeidsvoorwaarden. Idee achter de nieuwe vragen is dat er bij beslissingen over marktwerking rekening gehouden dient te worden met alle belangen en dat deze helder in kaart gebracht moeten worden. De toets is inmiddels op enkele wetsvoorstellen en Algemene Maatregelen van Bestuur toegepast.

Aanpassingen Mededingingswet

De Mededingingswet zal op een aantal punten verder worden aangepast:

- Strafrechtelijke handhaving: zoals al aangekondigd in het Nationaal Hervormingsprogramma 2008 is naar aanleiding van een toezegging aan de Tweede Kamer een voorstel in voorbereiding dat de bestuursrechtelijke handhaving van de Mededingingswet aanvult met een nader uit te werken mogelijkheid van strafrechtelijke sanctionering, waarbij de NMa zaken kan aanbrengen bij het OM. Hiermee wordt beoogd om de afschrikwekkende werking van het mededingingsbeleid en -toezicht verder te vergroten.

- "Markt en Overheid": het Wetsvoorstel aanpassing Mededingingswet ter invoering van gedragsregels voor de overheid is sinds maart 2009 in behandeling bij de Eerste Kamer. Dit wetsvoorstel beoogt te voorkomen dat overheden die economische activiteiten verrichten, particuliere ondernemingen oneerlijk beconcurreren. Het wetsvoorstel bevat voor overheden de verplichting de integrale kosten van economische activiteiten in de tarieven door te berekenen, een verbod overheidsbedrijven te bevoordelen, een verbod van het vermengen van de uitoefening van publiekrechtelijke bevoegdheden met economische activiteiten en een bepaling inzake het ter beschikking stellen van op grond van publiekrechtelijke bevoegdheden verkregen gegevens voor commerciële doeleinden. De Nederlandse Mededingingsautoriteit (NMa) wordt belast met de handhaving van de gedragsregels. Afhankelijk van de voortgang van de behandeling en van de aanvaarding van het wetsvoorstel door de Eerste Kamer, kan de wet eind 2009 of begin 2010 in werking treden.

Concurrentie in retail financial services

Implementatie van het EU Actieplan financiële diensten heeft tot veel voortgang geleid. Desondanks blijft de Europese integratie op de consumentenmarkt nog altijd achter. Dit komt onder andere door beperkte concurrentie, weinig mobiliteit van klanten en diensten en hoge transactiekosten. Ook het gebruik van tying waarbij bepaalde financiële producten aan elkaar worden verbonden speelt mogelijk een rol. Nederland waardeert zeer dat de Commissie hier onderzoek naar doet en de mogelijkheid openhoudt voor nadere maatregelen op basis van de mededingingsregels. Een andere factor die de concurrentie verhindert is het feit dat regelgeving verschilt tussen de verschillende landen en dat banken bij grensoverschrijdende dienstverlening onvoldoende toegang hebben tot kredietgegevens. Tot slot is de consumentenmarkt voor financiële instellingen vergeleken met de andere markten waarschijnlijk minder interessant, omdat internationale dienstverlening aan consumenten extra kosten met zich mee brengt, zoals nabijheid, marktkennis en het opbouwen van een klantrelatie.

In aanvulling op het witboek Financiële Diensten 2005-2010, heeft de Commissie in 2007 een groenboek gepubliceerd dat zich richt op verdere integratie op de consumentenmarkt. Dit richt zich op het harmoniseren van regelgeving, en verbeteringen daarin die concreet en duidelijk zichtbaar zijn voor de consument en economisch goed onderbouwd zijn. Nederland spant zich op de verschillende terreinen in door mee te denken over de harmonisering van regelgeving. In dat kader worden momenteel verschillende richtlijnen omgezet in nationale wetgeving, aangevuld met marktinitiatieven die daarbij aansluiten. De implementatie van de richtlijn betaaldiensten en de invoering van SEPA is hier een goed voorbeeld van. Op basis van geharmoniseerde wetgeving wordt gebouwd aan een Europese betaalmarkt. Dit zal op termijn leiden tot een aanzienlijke vermindering van kosten. De Nederlandse overheid stelt zich op als 'first mover' in het gebruik van Europese betaalproducten.

De implementatie van de richtlijnen consumentenkrediet en UCITS-IV (inzake beleggingsfondsen met een Europees paspoort) in Nederlandse regelgeving is eveneens in gang gezet. Nederland is voorts sterk voorstander van het initiatief tot horizontale harmonisatie van informatieverplichtingen en verkooppraktijken op het gebied van pakketproducten voor retailbeleggers. Momenteel wordt beleid op dit gebied voorbereid door de Europese Commissie. Nederland gebruikt haar nationale ervaring met informatieverplichtingen en verkoopregels om de Europese Commissie te voorzien van input, zodat in elke Europese lidstaat eenzelfde

duurzame en functionele set aan regels geldt aangaande de verkoop van pakketproducten aan consumenten.

3.5.4 Versterken concurrentievoordelen industriële basis

Het Nederlandse industriebeleid – zoals vormgegeven in de Industriebrief 2008 (Industrie: een wereld van oplossingen) – creëert de omgeving waarin:

- De in Nederland gevestigde industrie en aanverwante diensten in staat worden gesteld om de internationale concurrentie aan te gaan;
- vernieuwend ondernemerschap volop de ruimte krijgt;
- (internationale) sterktes op gebieden waarin Nederland het verschil kan maken verder worden uitgebouwd;
- en waarin de kennis en producten van de industrie een bijdrage kunnen leveren aan de oplossing van maatschappelijke problemen (bijvoorbeeld duurzaamheid, energie, veiligheid en gezondheid).

Het industriebeleid bestaat uit twee hoofdlijnen. Ten eerste richt het beleid zich op de creatie van goede randvoorwaarden, waarvan alle bedrijven profiteren. Het gaat hierbij bijvoorbeeld om een goed fiscaal klimaat, infrastructuur, onderwijs, arbeidsmarkt, financiering en de aanpak van administratieve lasten. Ten tweede speelt het industriebeleid in op de verscheidenheid van de industrie en levert het maatwerk voor sectoren of clusters van bedrijven. Dit geldt bijvoorbeeld voor de uitbouw van sterktes op het gebied van innovatie, waarbij de overheid gericht met bedrijven en kennisinstellingen in innovatieprogramma's samenwerkt. Maar het gaat bij maatwerk bijvoorbeeld ook om de specifieke oplossing van level playing field problemen waarmee sectoren soms te maken hebben.

De Industriebrief 2008 kent zeven actielijnen. Op alle actielijnen is een beleidsagenda geformeerd, waarvan de uitvoering goed op schema ligt. De specifieke stand per actielijn van wordt elders in deze voortgangsrapportage beschreven (zie verwijzing naar de relevante paragraaf).

1. Aansluiting onderwijs – arbeidsmarkt (paragraaf 3.4.7)
2. Bevorderen fysieke bereikbaarheid en kwaliteit infrastructuur (paragraaf 3.7)
3. Kennis en innovatie (paragraaf 3.1)
4. Ondernemerschap (paragraaf 3.4)
5. Internationaal ondernemen (paragraaf 3.4)
6. Duurzaamheid (paragraaf 3.6)
7. De overheid als vragende partij (o.a. maatschappelijke innovatie en overheid als launching customer) (paragraaf 3.7).

Het stimuleringsbeleid van de Nederlandse overheid om de negatieve gevolgen van de crisis tegen te gaan past binnen de twee hoofdlijnen van het industriebeleid. Het gaat daarbij o.a. om het uitbreiden van het garantie-instrumentarium van de overheid (BMKB, Groeifaciliteit, GO!) om de kredietverlening aan het bedrijfsleven op peil te houden, maar ook bijvoorbeeld om specifieke maatregelen voor sectoren en clusters, waaronder de bouw, automotive en high tech sectoren in Zuid Oost Nederland.

In 2010 zal het kabinet de Tweede Kamer nader rapporteren over de voortgang van het industriebeleid.

3.6 Energie

Richtsnoer n°11 (deel duurzame energiehuishouding) Duurzaam gebruik van hulpbronnen aanmoedigen en de synergie tussen milieubescherming en groei versterken.

Richtsnoer n°16 (deel interconnectiecapaciteit en voorkomen congestie op elektriciteitsverbindingen) Europese infrastructuur uitbreiden, verbeteren en onderling verbinden, en prioritaire grensoverschrijdende projecten voltooiën.

3.6.1 Investerings in Nederlandse energievoorziening

De Nederlandse energievoorziening bestaat grotendeels uit fossiele brandstoffen en is in hoge mate gasgeoriënteerd. Het kabinet onderkent dat een verandering van onze energievoorziening nodig is om het hoofd te bieden aan de problemen die verbonden zijn met de huidige energieconsumptie, te weten de CO₂-emissies en de toenemende afhankelijkheid van energie-import uit politiek minder stabiele landen. Een transitie naar een duurzame energiehuishouding, zoals uiteengezet in het werkprogramma Schoon en Zuinig, is noodzakelijk. Dit is nodig om het hoofd te kunnen bieden aan de mondiale uitdagingen op energiegebied: de stijgende energievraag en de stijgende CO₂-uitstoot die op hun beurt leiden tot stijgende energieprijzen. Hierbij zal ook gekeken moeten worden naar een optimale brandstofmix. Daarnaast zal de groei in de energieconsumptie geremd moeten worden door nadruk op energiebesparing en verbeteren van energie-efficiency. Deze transitie is een zaak van lange adem en vraagt betrokkenheid van overheden, bedrijven, burgers, belangenorganisaties, en kennisinstellingen. Het kabinet zet vol in op het realiseren van een trendbreuk en investeert daarom in de jaren 2008 tot en met 2011 bijna €7,5 miljard in de energievoorziening, intensificeert het internationale energiebeleid en past de wet- en regelgeving aan om de werking van de energiemarkten en het investeringsklimaat te verbeteren.

3.6.2 Beleidsinzet duurzaamheid

Dit kabinet heeft ambitieuze doelstellingen vastgelegd voor het energie- en klimaatbeleid. De beoogde emissiereductie van broeikasgassen bedraagt 30% in 2020 ten opzichte van 1990. Daarnaast wordt ingezet op verhoging van het energiebesparingstempo naar 2% per jaar en een aandeel duurzame energie van 20% in 2020. Het kabinet heeft in het werkprogramma Schoon en Zuinig het voorgenomen beleid uiteengezet om de doelen te bereiken. In het werkprogramma zijn daarnaast ook enkele tussendoelen opgenomen voor 2011, op het gebied van verlaging van uitstoot van broeikasgassen (209 Mton CO₂eq), gecommiteerd nieuw vermogen duurzame elektriciteit (2285 MW) en extra energiebesparing (29-61 PJ).

De beleidsintensivering om de klimaatdoelstellingen te halen is gestart in 2007 met het werkprogramma Schoon en Zuinig. Langs drie lijnen moeten de klimaatdoelen in zicht komen: het stimuleren van grootschalige implementatie van bestaande technologieën, het marktrijp maken van nieuwe technologieën en tenslotte het stimuleren van verregaande innovaties die nog aan het begin van ontwikkelproces zitten. In het werkprogramma is gekozen voor een mix van marktprikkels, normering, tijdelijke financiële stimulansen, innovatiestimulering en internationale klimaat- en energiediplomatie. Het werkprogramma definieerde 88 acties die jaarlijks gemonitord worden. In het eerste jaar zijn alle acties in gang gezet.

Een belangrijk onderdeel van het werkprogramma Schoon en Zuinig, en het belangrijkste instrument om een stevige impuls te geven aan verdere verduurzaming en structuurverbetering van onze Energiehuishouding, is een ruime en robuuste financiering van de SDE (Stimuleringsregeling Duurzame Energie) middels een opslag op het elektriciteitsstarief. Na de start van de regeling in 2008 is 2009 het jaar waarin fors wordt ingezet op de uitrol van duurzame energie. Met de openstelling van de SDE in 2009 wordt rond de 1000 MW subsidiabel gesteld. De SDE is in 2009 aangescherpt en verder geoptimaliseerd, bijvoorbeeld door binnen de categorie zon-pv een subcategorie toe te voegen voor grotere bedrijfsmatige installaties. Omdat de aanvraagprocedure als tamelijk ingewikkeld werd ervaren zijn hierin bovendien verbeteringen in aangebracht. Een concrete verbetering die in 2009 wordt ingevoerd is de mogelijkheid van elektronisch indienen van de subsidieaanvraag. Daarnaast wordt in de SDE 2009 bij een aantal biomassacategorieën een zogenoemde warmtestaaf geïntroduceerd, om de restwarmte die vrijkomt bij de elektriciteitsopwekking uit biomassa nuttig aan te wenden.

Ook zijn subsidieregimes ingesteld voor de productie van duurzame energie in huizen (warmtepompen, zonneboilers), fiscale stimulering van energiezuinige auto's, scherpere regelgeving voor nieuwbouwwoningen en prestatieafspraken met MKB en industrie. De resultaten hiervan zullen pas na verloop van tijd goed zichtbaar zullen worden.

In het eerste jaar is daarnaast gewerkt aan het noodzakelijke draagvlak voor het duurzaamheidsbeleid in de samenleving. Het kabinet heeft met de ondernemersorganisaties VNO-NCW, MKB en LTO het Duurzaamheidsakkoord gesloten. Met alle relevante sectoren zijn convenanten gesloten waarin afspraken zijn gemaakt over doelbereiking. Daarnaast zijn er ook afspraken gemaakt met medeoverheden en wordt er gewerkt aan het wegnemen belemmerende regelgeving en het verkorten van vergunningsprocedures.

De Nederlandse overheid heeft haar beleid t.a.v. duurzame ontwikkeling neergelegd in de Kabinetsbrede Aanpak Duurzame Ontwikkeling (KADO). De thema's waarop wordt gefocust zijn water/klimaatadaptatie, duurzame energie, biobrandstoffen en ontwikkeling, CO₂-afvang en -opslag, biodiversiteit en duurzaam bouwen. In mei 2009 is in een brief aan de Tweede Kamer gerapporteerd over de voortgang van deze kabinetsbrede aanpak.¹⁷ Bijvoorbeeld over het thema duurzaam bouwen is het ministerie van VROM/WWI in gesprek met de bouwwereld. Belangrijkste activiteit op dit moment is een breed gedragen meetmethodiek beschikbaar te krijgen voor de milieuprestaties van gebouwen (hiermee wordt ook een bijdrage geleverd aan de vermindering van CO₂-uitstoot als gevolg van materiaalgebruik: winning, gebruik, afvalverwerking). Door samenwerking van de eigenaren van de huidige meetmethodieken zoals BREEAM, Greencalc en de Gemeentelijke Praktijkrichtlijn krijgt dit momenteel gestalte. Hierbij wordt aansluiting gezocht met Europese ontwikkelingen op dit terrein. Op basis hiervan kan ook een wettelijk minimum worden vastgesteld.

De overheid zal in zijn rol als consument de marktontwikkelingen stimuleren door duurzaam inkopen (zie verder over duurzaam inkopen § 3.1.6) en door eigen overheidsgebouwen fors energiezuiniger te maken.

¹⁷Brief van de Ministers van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer en voor Ontwikkelingssamenwerking, Tweede Kamer 2008 – 2009, 30196, nr. 56.

Het kabinet heeft ervoor gekozen de crisis aan te grijpen om haar lange termijn ambities op het gebied van energie en klimaat te herbevestigen en intensiveren. Zo zijn er extra middelen vrijgemaakt om energiebesparing in de gebouwde omgeving fors te stimuleren, zal de totale hoeveelheid windenergie op zee (gecommitteerd via de SDE) met 500 MW extra vermogen toenemen en wordt de ontwikkeling van innovatieve concepten als de elektrische auto gestimuleerd. Dit laatste met pilotprojecten en ook met fiscale voordelen. Het Ministerie van LNV investeert in het kader van de economische crisis bovendien € 50 miljoen extra in verduurzaming van de agrarische sector. Het investeringsklimaat voor duurzame energie wordt bovendien versterkt door een aantal lange termijnmaatregelen. Duurzame energie zal voorrang krijgen op het elektriciteitsnet en door de financiering van de SDE-regeling te laten lopen via een tarief op de elektriciteitsrekening van eindverbruikers wordt langjarige zekerheid gegeven over de beschikbaarheid van voldoende middelen om de ambitie van 20% duurzame energie in 2020 te realiseren.

In april 2009 is de 'Verkenning Schoon en Zuinig, stand van zaken 2009' naar de Tweede Kamer gestuurd. Hieruit blijkt dat het ingezette beleid effectief is; de tussendoelen voor deze kabinetsperiode liggen binnen bereik. De uitstoot van broeikasgassen ligt in Nederland op koers om de tussendoelen voor 2012 te halen. Het huidige besparingstempo ligt op circa 1% per jaar en het huidige aandeel duurzame energie bedraagt 3,5%, waarvan duurzame elektriciteit een 7,5% aandeel in de elektriciteitsproductie heeft. Daarnaast blijkt ook dat de mate waarin de drie Schoon en Zuinig doelen voor 2020 gerealiseerd worden met het ingezette beleid nog erg grote marges kent.

Voor het behalen van de doelen in 2020 zal de huidig ingezette intensiveringslag voortgezet moeten worden. In 2010 zal in een eerste tussenevaluatie bekeken worden of met de ingezette koers de 2020-doelen van Schoon en Zuinig in zicht blijven en waar nodig zal bijgestuurd worden door verdere beleidsintensiveringen. Het kabinet zal de komende periode hard werken aan de uitvoering en het verder invullen van het werkprogramma om te zorgen dat de marges die in de verkenning worden toegekend aan de beleidseffecten substantieel kleiner zullen zijn ten tijde van de evaluatie. Hiernaast bereidt het kabinet aanvullend en/of alternatief beleid voor, zodat indien het kabinet daartoe besluit, bij de evaluatie in voorjaar 2010 direct deze maatregelen kunnen worden genomen. Uitgangspunt is en blijft het realiseren van de kabinetsambities op het terrein van de reductie van de uitstoot van broeikasgassen, de hoogte van de energiebesparing en het aandeel duurzame energie in 2020.

Biobrandstoffen

Uit hoofde van de richtlijn hernieuwbare energie (publicatiedatum 5 april 2009) is een verplichting van minimaal 10% hernieuwbare energie in de transportsector aangenomen. Biobrandstoffen, gemaakt uit bepaalde grondstoffen (2e generatie) worden dubbel geteld. Toch zal, om de doelstelling te kunnen behalen, het leeuwendeel uit 1^e generatie- biobrandstoffen moeten worden gehaald. In de richtlijn zijn ook duurzaamheidscriteria voor biobrandstoffen opgenomen, willen deze mogen meetellen voor het behalen van de doelstelling. De richtlijn moet voor 5 december 2010 door de lidstaten zijn geïmplementeerd in nationaal beleid. Om deze doelstelling te behalen heeft het kabinet het initiatief genomen om, vooruitlopend op de algehele implementatie van de richtlijn hernieuwbare energie, de daarin opgenomen dubbeltelling eerder tot stand te

brengen. Daarnaast heeft Nederland diverse activiteiten ontplooid om de certificering van de duurzaamheid van biobrandstoffen te stimuleren.

3.6.3 EU Emissiehandel systeem (EU-ETS)

Tijdens de Europese Raad d.d. 11 en 12 december 2008 zijn de EU-lidstaten tot een akkoord over het Europese energie- en klimaatpakket waarin het ambitieniveau voor reductie CO₂-emissies overeind blijft. De systematiek van het Commissievoorstel van januari 2008 voor aanpassingen van het Europese emissiehandelssysteem (ETS) vanaf 2013 wordt gehandhaafd. Dit betekent dat de ETS-sectoren (industrie en elektriciteitproducerende bedrijven) geconfronteerd worden met een reductie van de Europese uitstoot van broeikasgassen van 21% in 2020 ten opzichte van 2005. Nieuw in het voorstel is dat vanaf 2013 één emissieplafond voor de gehele EU geldt en de broeikasgasemissies uit meer industriële sectoren – zoals aluminium en de petrochemie – uit de industrie onder dit systeem zullen vallen. Daarnaast zal overal in de EU een groter deel van de emissierechten nationaal worden geveild in plaats van gratis worden toegekend.

Het Europese energie- en klimaatpakket bevat enkele relevante elementen voor de Nederlandse beleidsinzet op het gebied van ETS:

- Nederland heeft aandacht voor het voorkomen van concurrentienadelen bij mondiaal concurrerende, energie- en uitstootintensieve bedrijven ten opzichte van concurrenten in landen die geen vergelijkbare klimaatinspanning verrichten. Het kabinet is van mening dat concurrentienadelen voor specifieke sectoren als gevolg van ETS aanleiding kunnen zijn om over te gaan tot compensatie, bij voorkeur in Europees verband. De besluitvorming in de Europese Raad heeft meer duidelijkheid geschapen over de vormgeving van de compensatie van mondiaal concurrerende sectoren. Voor de industrie gaat gelden dat (sub)sectoren die een significant risico lopen op carbon leakage als gevolg van ETS 100% gratis emissierechten krijgen toegekend, op basis van een benchmark die bepaald wordt door de 10% meest efficiënte bedrijven in de sector. Uiterlijk 31 december 2009 en elke vijf jaar daarna bepaalt de Europese Commissie, na beraad met de Europese Raad (ER), een lijst van sectoren met risico op carbon leakage. Daarbij gelden de volgende criteria: kostprijsverhoging als gevolg van ETS en handelsintensiteit met landen buiten de EU.
- Verder mogen lidstaten financiële maatregelen nemen om (sub-)sectoren te compenseren die onderhevig zijn aan het risico op carbon leakage als gevolg van het doorberekenen van de CO₂ prijs in de elektriciteitsprijs (indirecte kosten). De Commissie zal hiervoor de staatssteunregels aanpassen. In die regels zullen de criteria en de maximale hoogte van de compensatie worden opgenomen. De mogelijkheid tot compensatie zal mede gebaseerd worden op strenge benchmarks van de indirecte CO₂ emissies per productie-eenheid.
- Er is besloten om de opbrengst van 300 miljoen emissierechten uit de zgn. nieuwkomersreserve toe te kennen aan 10 tot 12 grootschalige CCS-projecten (Carbon Capture and Storage) en grootschalige duurzame energieprojecten. Het kabinet zet zich er actief voor in dat de Europese Commissie een deel van de Nederlandse CCS-plannen als Europese voorbeeldprojecten selecteert.
- Zowel in de tijdens de Europese Raad aangenomen politieke verklaring als in de ETS-richtlijn wordt bevestigd dat het de lidstaten zelf zijn die over de besteding van de veilingopbrengsten beslissen. Wel is er in de richtlijn een aanbeveling opgenomen aan de lidstaten om ofwel tenminste de helft van de veilingopbrengsten, ofwel een bedrag ter

grootte daarvan, te besteden aan nationaal, Europees en mondiaal klimaatbeleid. In de politieke verklaring wordt de bereidheid van lidstaten daartoe geconstateerd.

- In de context van een internationaal klimaatverdrag, en voor de lidstaten die dat willen, zal een deel van dit bedrag worden gebruikt om mitigatie en adaptatie mogelijk te maken en te financieren in ontwikkelingslanden die dat akkoord hebben geratificeerd. Bij de besluitvorming over de inzet van de netto opbrengsten van de nationale veiling van emissierechten vanaf 2013 zal het kabinet een afweging maken tussen de verschillende bestedingsrichtingen: EMU-saldo, terugsluis naar burgers en bedrijfsleven, nationaal klimaatbeleid en internationaal klimaatbeleid.
- Het zal lidstaten worden toegestaan om tussen 2013 en 2016 veilingopbrengsten ook aan te wenden voor de ondersteuning van de bouw van hoogefficiënte energiecentrales, waaronder centrales die 'CCS-ready' zijn.

3.7 Fysieke infrastructuur

Richt snoer n°11 (deel duurzaam ruimtegebruik) Duurzaam gebruik van hulpbronnen aanmoedigen en de synergie tussen milieubescherming en groei versterken.

Richt snoer n°16 (deel fysieke infrastructuur) Europese infrastructuren uitbreiden, verbeteren en onderling verbinden, en prioritaire grensoverschrijdende projecten voltooien.

3.7.1 Fysieke infrastructuur en ruimtegebruik

Onder het motto "sturen op duurzame groei" heeft het Ministerie van Verkeer en Waterstaat in 2008 gewerkt aan een sterker, mobieler, veiliger en schoner Nederland. De duurzame aanpak van mobiliteit en een krachtig logistiek netwerk zijn de basis onder een gezonde economie. Voor het investeringsprogramma in weginfrastructuur is gebleken dat de mix van benutten, prijszetting en bouwen met alle inzet moet worden doorgezet. De fileproblematiek maakt het noodzakelijk daarbij zoveel als mogelijk snelheid te maken. Een goed voorbeeld van snelheid maken is de Spoedaanpak van 30 wegenprojecten; in essentie regelt het wetsvoorstel het lostrekken van vastgelopen projecten en de versnelling van de besluitvorming van lopende projecten door een vereenvoudiging van de onderzoekslast.

In 2008 is de MobiliteitsAanpak uitgebracht, omdat bleek dat voor het realiseren van de doelen van de Nota Mobiliteit en de ambities van het kabinet extra acties nodig waren. Met de MobiliteitsAanpak zijn de hoofddoelen uit de Nota Mobiliteit (betrouwbaarheid voorspelbaarheid en goede bereikbaarheid) aangescherpt. Kern daarbij is een robuust mobiliteitssysteem dat bestaat uit sterke verbindingen, sterke modaliteiten, voorspelbare reistijden en een goede bereikbaarheid. Dat moet leiden tot een mobiliteitssysteem dat duurzaam en gebruiksvriendelijk is en dat reizigers en vervoerders de mogelijkheid biedt om voor een aantrekkelijke vervoerswijze te kiezen.

De MobiliteitsAanpak kent nauwe aansluiting met het programma Randstad Urgent en andere rijksnota's in het ruimtelijk domein, zoals de structuurvisie Randstad 2040. Dit onderstreept de integrale beleidsaanpak waarin de relatie tussen mobiliteit en ruimtelijke ontwikkeling wordt versterkt. De gebiedsgerichte aanpak die in onder meer de MobiliteitsAanpak en Randstad 2040 centraal staat, krijgt vorm in de gebiedsagenda's die in 2009 ontwikkeld worden. Zodoende wordt tevens de verbinding gelegd met het Meerjarenprogramma Infrastructuur,

Ruimte en Transport, waarin de Ministeries van EZ, LNV, V&W en VROM samenwerken aan het vergroten van de inhoudelijke samenhang tussen (nationale) ruimtelijke projecten, infrastructuur en (openbaar) vervoer.

Het kabinet heeft in het najaar van 2007 besloten te starten met een kilometerprijs voor vrachtvervoer en stapsgewijs de kilometerprijs voor personenauto's in te voeren. Het eindbeeld is een landelijke kilometerprijs voor alle wegen gedifferentieerd naar tijd, plaats en milieukeurmerken. Vooruitlopend op de invoering van de kilometerprijs zullen vanaf 2009 in zes stedelijke gebieden mobiliteitsprojecten van start gaan om daar de bereikbaarheid te verbeteren en ervaring op te doen met de satelliettechniek en gedragsprikkels. De projecten kunnen de vorm aannemen van prijsprikkels of innovatieve diensten die leiden tot gedragsverandering (bijvoorbeeld actuele routeadviezen).

Crisismaatregelen

In het Aanvullend Beleidsakkoord is voor 2009 en 2010 in totaal 543 miljoen euro uitgetrokken voor stimulering van de Nederlandse infrastructuur. Het betreft stimulering die zowel op korte termijn de economie stimuleert, als op de lange termijn de Nederlandse infrastructuur versterkt. Voor het hoofdwegennet is € 213 miljoen beschikbaar. Deze middelen worden ingezet voor reparaties aan zeer open asfaltbeton (ZOAB), versneld onderhoud van dicht asfaltbeton (DAB) en versneld onderhoud aan kunstwerken (zoals bruggen, viaducten en knooppunten). Voor de hoofdvaarwegen is € 200 miljoen beschikbaar. Deze middelen worden ingezet voor extra Quick Wins Binnenhavens, versneld onderhoud aan zogenoemde natte kunstwerken (zoals sluisen, stuwen en bruggen), kleinere aanleg- en onderhoudprojecten en extra baggerwerkzaamheden. Voor de hoofdwatersystemen is tot slot binnen het Deltaprogramma € 130 miljoen uitgetrokken. Vooruitlopend op de besluitvorming over het Deltaprogramma wordt gestart met de twee projecten extra zandsuppleties/zandmotor voor de Nederlandse kust en dijkversterking. Naast de budgettaire stimulering is er ook sprake van niet-budgettaire stimulering via de Crisis- en herstelwet. Deze wet beoogt wettelijke en procedurele belemmeringen voor een voortvarende uitvoering van bepaalde infrastructurele werken weg te nemen. Per saldo worden projecten door de Crisis- en herstelwet versneld. Niet alleen wordt besluitvorming over de aanleg van nieuwe wegen, zoals de A4 Midden Delfland en de A74 bij Venlo, versneld, maar ook bestaande wegen en diverse bruggen worden aangepakt. Daarnaast beoogt de wet ook belangrijke projecten op het spoor, de waterwegen en de kustverdediging te versnellen.

3.7.2 Waterhuishouding

De zorg voor een klimaatbestendige en veilige waterhuishouding is van levensbelang voor de toekomst van Nederland. Het Nationaal Waterplan is het formele rijksplan voor het nationale waterbeleid. In de waterwet is vastgelegd dat het rijk dit plan elke 6 jaar opstelt. Het nationaal waterplan omvat onder meer alle maatregelen op het gebied van waterveiligheid, de ontwerp-stroomgebiedbeheersplannen en beleid op het gebied van waterkwaliteit. In 2008 heeft de Deltacommissie geadviseerd over het waterbeleid van de komende honderd jaar. Het Nationaal Waterplan omvat een eerste beleidsmatige uitwerking hiervan. Belangrijke concrete projecten op het gebied van waterveiligheid zijn onder andere het project Maaswerken en Ruimte voor de Rivier. Na de overstromingen van de grote rivieren in de negentiger jaren van de vorige eeuw is besloten om extra te investeren in de waterveiligheid. Hiermee wordt betere bescherming geboden tegen toekomstige overstromingsrisico's en wordt tegelijkertijd gewerkt aan natuurontwikkeling. Ook met programma's als het Hoogwaterbeschermingsprogramma wordt

geïnvesteed in de kwaliteit van dijken. Met onder meer zandsuppleties wordt de kustlijn beschermd.

3.7.3 Publiek Private Samenwerking

Nederland zet onder het motto “PPS steeds meer” in op meer publiek private samenwerking in infrastructurele projecten. Echter, door de veranderende marktomstandigheden ten gevolge van de huidige economische situatie is het noodzaak de huidige praktijk nog eens goed tegen het licht te houden. Er zullen extra maatregelen genomen worden om te zorgen dat aantrekkelijke projecten, dat wil zeggen waar via PPS meerwaarde te behalen valt, in de markt worden gezet. De maatregelen zijn gericht op 3 pijlers: 1) Het terugdringen van het aantal benodigde financiers, 2) het terugdringen van de kredietbehoefte en 3) fine-tuning van contracten op marktomstandigheden. Deze maatregelen kunnen los van elkaar, maar ook in combinatie worden toegepast.

4. Werkgelegenheid

4.1 Huidige situatie en belangrijkste uitdagingen

Ruim een jaar geleden draaide de Nederlandse economie op volle toeren, op de arbeidsmarkt bleek dit uit het record aantal vacatures en een lage werkloosheid. Inmiddels ziet de wereld er totaal anders uit. In een ongekend tempo heeft de crisis zich vanuit de financiële sector als olievlek verspreid naar de reële economie. De macro-economische vooruitzichten zijn somber; een krimpende economie, een ongekend hoge werkloosheid (van 8% in 2010) en een verslechtering van de overheidsfinanciën. Hoewel eerste tekenen van herstel eind 2009 langzaam zichtbaar worden, volgt herstel op de arbeidsmarkt, het herstel van de economische groei altijd met grote vertraging.

De hoge werkloosheid maakt dat de belangrijkste uitdagingen op korte termijn zijn het afremmen van de oploop in werkloosheid en het beperken van de negatieve gevolgen van werkloosheid (o.a. door het verbeteren van de aansluiting van vraag en aanbod). Tegelijkertijd wordt het belang van de lange termijn uitdagingen (krapte en vergrijzing) door de crisis juist verder aangescherpt. Het is dan ook van groot belang dat de maatregelen die genomen worden in het licht van de crisis in overeenstemming zijn met de lange termijn uitdagingen en de werking van de Nederlandse arbeidsmarkt verbeteren. Het kabinet heeft zich, mede naar aanleiding van een advies van de SER, gecommitteerd aan een participatiedoelstelling van 80% in 2016. Deze doelstelling blijft, ondanks de crisis, dan ook onverminderd van kracht.

Ook de Europese Commissie ziet het arbeidsaanbod als een belangrijke lange termijn uitdaging voor Nederland. Sinds de invoering van de landenspecifieke aanbevelingen, krijgt Nederland elk jaar slechts één aanbeveling en wel op dit terrein. De aanbeveling, zoals aangenomen door de Europese Voorjaarsraad werd dit jaar als volgt geformuleerd: het ontwikkelen van maatregelen, waaronder het bevorderen van arbeidsmarkttransities binnen een geïntegreerde flexicurity aanpak, om de participatie van vrouwen, ouderen en kwetsbare groepen te verbeteren met als doel het algehele aantal gewerkte uren te vergroten. De Lissabon participatiedoelen (zie tabel 4.1) zijn door Nederland reeds behaald in 2008. Grootste uitdaging voor Nederland ligt bij het verder opschroeven van het aantal gewerkte uren en om te voorkomen dat mensen die in de afgelopen jaren met veel moeite een weg hebben gevonden naar de arbeidsmarkt, zich nu door de crisis weer gaan terugtrekken. Het beperken van hysteresis (voorkomen dat de hogere conjuncturele werkloosheid omslaat in een hoger niveau van structurele werkloosheid) is dan ook van groot belang.

Tabel 4.1 Arbeidsparticipatie conform ILO-definitie

Arbeidsparticipatie conform ILO-definitie

	Lissabon- doelstelling	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Netto-arbeidsparticipatie totaal	70% (2010)	74,1	74,4	73,6	73,1	73,2	74,3	76,0	77,2
Vrouwen	60% (2010)	65,2	66,2	66,0	65,8	66,4	67,7	69,6	71,1
Ouderen (55-64 jaar)	50% (2010)	39,6	42,3	44,3	45,2	46,1	47,7	50,9	53,0

Bron: Eurostat

Richtsnoer n°17 Ten uitvoer leggen van werkgelegenheidsbeleid dat gericht is op het bereiken van volledige werkgelegenheid, het verbeteren van de kwaliteit van het werk en de arbeidsproductiviteit en het versterken van sociale samenhang.

Richtsnoer n°18 Een benadering van het werk bevorderen die gebaseerd is op de levenscyclus.

Richtsnoer n°19 Arbeidsmarkten creëren die integratie bevorderen, de aantrekkelijkheid van werken verhogen en werken financieel aantrekkelijk maken voor werkzoekenden, ook voor mensen met een achterstandspositie en mensen die niet actief zijn

Richtsnoer n°20 Beter inspelen op de behoeften van de arbeidsmarkt

4.2 Arbeidsaanbod

Nederland kent een hoge arbeidsparticipatie in personen maar het totaal aantal gewerkte uren ligt relatief laag vanwege het grote aantal mensen dat in deeltijd werkt. Tevens participeren bepaalde groepen (vrouwen, ouderen en kwetsbare groepen) relatief weinig. De afgelopen jaren zijn het arbeidsaanbod en de werkgelegenheid sterk toegenomen. Steeds meer vrouwen zijn gaan werken, mede als gevolg van een hoger opleidingsniveau en betere mogelijkheden om arbeid en zorg te combineren. Financiële prikkels en een cultuuromslag hebben ervoor gezorgd dat ouderen steeds langer doorwerken. Deze extra participatie heeft niet geleid tot extra werkloosheid maar wel tot hogere werkgelegenheid. Daarnaast is de positie van kwetsbare groepen verbeterd in de afgelopen jaren; de werkloosheid onder niet-westerse allochtonen daalde sneller dan de totale werkloosheid (inhaalslag), de werkloosheid onder jongeren was historische en in internationaal perspectief gezien laag en ook herbeoordeelde arbeidsongeschikten vonden steeds vaker duurzaam werk. De aanbevelingen die de Commissie Bakker vorig jaar heeft gedaan om de participatiegraad verder te verhogen zijn grotendeels geïmplementeerd en veelal vanaf 1 januari 2009 in werking getreden. Het kabinet blijft streven naar een bruto participatiegraad van 80%. Tot voor kort lag het kabinet op koers, maar door de economische crisis is de Nederlandse economie een paar jaar teruggezet.

Tabel 4.2 Arbeidsparticipatie conform nationale definitie

	Nederlandse doelstelling								
		2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Netto-arbeidsparticipatie totaal	(geen)	65	64,8	64,2	63,3	63,2	64,6	66,2	67,5
Vrouwen	65% (2010)	52,9	53,2	53,3	52,7	53	55	57,2	59
Ouderen (55-64 jaar)	45% (2010)	33,7	36,4	37,5	38	38,2	39,8	42,7	44,8
Niet-westerse allochtonen	"evenredig" [1][1]	52,7	51,7	49,6	48,7	49,2	49,7	53,3	56,5

1[1] Opmerking: "evenredig" bij niet-westerse allochtonen staat voor een gelijke ontwikkeling van de netto-arbeidsparticipatie tussen autochtonen

Bron: CBS

Om (meer) werken aantrekkelijk te maken, moet het financieel lonen. Dit is echter niet altijd in voldoende mate het geval. Bij werklozen kan het aanvaarden van werk vergeleken met de uitkeringssituatie op de kortere termijn relatief weinig opleveren (armoedeval). Ook het aanvaarden van werk vanuit een situatie zonder eigen inkomsten (herintredersval) is soms weinig aantrekkelijk door een hoge marginale druk. Juist omdat deze groep het zich financieel kan permitteren niet te werken – het gaat vaak om partners van een kostwinner – is het belangrijk dat de inkomensvoortgang voldoende groot is. Verder kan een hoge marginale druk uitbreiding van het aantal gewerkte uren (deeltijdval) in de weg staan. Een belangrijk onderdeel van de aanpak van het kabinet om de participatie van vrouwen, oudere werknemers en

kwetsbare groepen te verbeteren is daarom de versterking van financiële prikkels in de fiscale sfeer om werken lonender te maken. Tabel 4.3 geeft de financiële prikkels bij werkaanvaarding weer.

Tabel 4.3 Financiële prikkels bij werkaanvaarding (werkloosheids-, herintreders- en deeltijdval)						
	Vooruitgang in %			Extra euro's per maand (afgerond op € 5)		
	2009	2010	verschil*	2009	2010	verschil
Werkloosheidsval (inkomensvoortgang bij aanvaarden werk in plaats van bijstand)**						
<i>Aanvaarden werk op minimumloonniveau</i>						
Alleenverdiener met kinderen	2%	2%	0%	35	35	0
Alleenstaande	14%	14%	0%	150	155	5
Alleenstaande ouder (gaat 4 dagen werken)	-1%	-2%	-1%	-25	-35	-10
<i>Aanvaarden werk op 120% minimumloonniveau</i>						
Alleenverdiener met kinderen	6%	6%	0%	110	115	5
Alleenstaande	24%	24%	-1%	265	260	-5
Alleenstaande ouder (gaat 4 dagen werken)	11%	10%	-1%	190	175	-15
Herintredersval (inkomensvoortgang bij 2½ dag werken door niet-werkende partner)***						
Hoofd minimumloon, partner minimumloonniveau	15%	15%	0%	275	270	-5
Hoofd 120% minimumloon, partner 120% minimumloonniveau	24%	22%	-2%	440	410	-30
Deeltijdval minstverdienende partner (inkomensvoortgang bij 1 dag extra werken)***						
<i>Hoofd minimumloon</i>						
partner gaat van 2 naar 3 dagen werk (minimumloonniveau)	8%	7%	-1%	165	145	-20
partner gaat van 3 naar 4 dagen werk (minimumloonniveau)	8%	8%	0%	180	175	-5
<i>Hoofd modaal</i>						
partner gaat van 2 naar 3 dagen werk (minimumloonniveau)	7%	6%	0%	165	160	-5
partner gaat van 3 naar 4 dagen werk (minimumloonniveau)	6%	7%	1%	165	195	30
partner gaat van 2 naar 3 dagen werk (120% minimumloonniveau)	8%	8%	0%	210	215	5
partner gaat van 3 naar 4 dagen werk (120% minimumloonniveau)	8%	8%	0%	220	230	10
partner gaat van 2 naar 3 dagen werk (modaal niveau)	12%	13%	1%	335	350	15
partner gaat van 3 naar 4 dagen werk (modaal niveau)	8%	8%	0%	260	245	-15

Bron: berekening SZW.

* Vanwege afronding zijn de waarden niet altijd gelijk aan het verschil in de eerste twee kolommen.

** Er wordt uitgegaan van een voltijd baan (5 dagen), tenzij anders vermeld.

*** Er wordt uitgegaan van een huishouden met 2 kinderen tussen 6 en 11 jaar.

4.2.1 Vrouwen

De participatie van vrouwen is de afgelopen jaren sterk gestegen. De relatieve arbeidsmarkt positie van vrouwen lijkt iets te verbeteren als gevolg van de economische crisis. Dit komt vooral omdat vrouwen vaker in minder conjunctuurgevoelige sectoren werken, zoals de gezondheidszorg en het onderwijs. Niettemin werken vrouwen nog steeds relatief weinig uren,

waardoor een groot deel van hen niet economisch zelfstandig is. Daarom wordt er beleid gevoerd om vrouwen te stimuleren om (meer uren) te gaan werken.

Financiële prikkels

Om (meer) werken lonender te maken heeft het kabinet een aantal fiscale maatregelen geïntroduceerd. Zo is vanaf 1 januari 2009 gestart met het omzetten van de aanvullende combinatiekorting naar een inkomensafhankelijke combinatiekorting (IACK). Meer werken wordt hierdoor vooral aantrekkelijker voor alleenstaanden en de minst verdiende partners met kinderen omdat de korting groter is naarmate de minst verdienende partner meer uren werkt.

De overdraagbaarheid van de heffingskorting zal in 15 jaar afgebouwd worden. Per 1 januari 2009 is hiermee gestart. Door de afbouw kan de algemene heffingskorting niet meer via de werkende kostwinner verzilverd worden en wordt het voor de partner financieel aantrekkelijker om betaald werk te accepteren.

Kinderopvang

Op 24 april 2009 heeft de Commissie van Rijn haar eindrapport gepubliceerd. De Commissie had de opdracht te onderzoeken of de regeling Kinderopvangtoeslag beter toegesneden kan worden op het bevorderen van de arbeidsparticipatie. Een eventuele herziening moest beoordeeld worden op randvoorwaarden ten aanzien van budgettaire consequenties, uitvoerbaarheid, keuzevrijheid en evenwichtige inkomensverdeling.

De belangrijkste conclusie van de Commissie is dat het niet voor de hand ligt om, naast de huidige systeemwijzigingen op korte termijn opnieuw wijzigingen in het systeem kinderopvangtoeslag te veranderen. Dit zou leiden tot onzekerheid bij gebruikers en de sector. Bovendien is er nog geen aanleiding voor wijzigingen, omdat het nog niet mogelijk is om eenduidig de effecten van de kinderopvangtoeslag op de arbeidsparticipatie vast te stellen. Zodra hier aanleiding voor is, zal het kabinet de vormgeving van de kinderopvangtoeslag heroverwegen.

Verder heeft het kabinet besloten de vormgeving van de gastouderopvang te wijzigen, met het oog op het misbruik en oneigenlijke gebruik en de financiële beheersbaarheid. Zowel de Eerste als de Tweede Kamer heeft inmiddels ingestemd met het plan van het kabinet om het stelsel te herzien en de gastouderopvang professioneler te maken. Aan gastouders zullen strengere deskundigheidseisen worden gesteld. De verwachting is daarbij dat het aantal gastouders zal dalen. Gastouderopvang wordt daarbij nadrukkelijk in stand gehouden. De gastouderopvang voorziet immers op meerdere manieren in een behoefte: van die ouders die een voorkeur hebben voor kleinschalige opvang in huiselijke kring, van ouders die zijn aangewezen op opvang op flexibeler tijden dan het kinderdagverblijf of de bso kan bieden en van ouders die wonen in gebieden waar de grootschaliger opvang niet rendabel kan worden georganiseerd.

Gemeenten hebben met de Wet kinderopvang de taak van toezicht en handhaving op de kinderopvang gekregen. De verschillende locaties voor kinderdagopvang en buitenschoolse opvang en de gastouderbureaus, een soort bemiddelingbureau tussen vraagouder en gastouder, werden object van toezicht en handhaving. Met de stelselwijziging worden vanaf 1 januari 2010 ook de locaties waar de gastouderopvang wordt aangeboden object van toezicht en handhaving.

Taskforce DeeltijdPlus

Begin 2008 is de Taskforce DeeltijdPlus opgericht. De Taskforce is bezig met het ontwikkelen van een integrale visie over hoe er in de nabije toekomst in Nederland een verhoogde arbeidsparticipatie van met name vrouwen in kleinere deeltijdbanen (minder dan 24 uur) tot stand gebracht kan worden. Belangrijk onderdeel hiervan is het inzichtelijk maken van belemmeringen voor arbeidsdeelname van vrouwen en de mogelijkheden deze belemmeringen op te heffen.

Het afgelopen jaar is een start gemaakt met de uitvoering van de in het werkplan gepresenteerde activiteiten. Een belangrijk onderdeel hiervan bestaat uit het uitvoeren van onderzoek. Zo wordt er in opdracht van de Taskforce een behoefte-onderzoek uitgevoerd door het SCP naar de rol van werkgevers. Ook laat de Taskforce een onderzoek uitvoeren naar het ambitieniveau van vrouwen en de invloed hiervan op het aantal gewerkte uren. Een derde onderzoek is het 'tone of voice'-onderzoek, waarin de toonzetting en inhoud van gevoerde discussies over vrouwen op de arbeidsmarkt wordt geanalyseerd. Naast onderzoeken zijn er bij verschillende organisaties pilot-projecten opgezet gericht op het vinden van praktische oplossingen voor belemmeringen bij de omzetting van kleine in grotere deeltijdbanen. Ter ondersteuning van het debat heeft de Taskforce drie Argumentenkaarten laten ontwikkelen: een werknemerskaart, een werkgeverskaart en een samenlevingskaart.

In maart van dit jaar is de mediacampagne gestart waarmee de Taskforce het onderwerp meer uren werken op de agenda wil zetten en het debat hierover wil stimuleren. Ook is de Taskforce volop vertegenwoordigd in het debat en op bijeenkomsten in het land. In het najaar gaat de Taskforce de regio in om op een luchtige manier het debat aan te gaan met de doelgroep. Recentelijk is de Taskforce de Webwijzer Werk en Geld op internet gepubliceerd (www.werken-geld.nl). Deze webwijzer bevat een eenvoudige rekentool om uit te rekenen wat het financieel oplevert om meer uren te werken en bevat daarnaast praktische informatie, tips en checklists over vrouw, werk en geld.

Verlofregelingen

Om de combinatie van arbeid en zorg beter mogelijk te maken is het ouderschapsverlof en de periode waarin ouderschapsverlofkorting kan worden verkregen, verlengd van 13 naar 26 weken voor beide partners. Het is voor ouders bovendien eenvoudiger geworden om in aanmerking te komen voor de ouderschapsverlofkorting, omdat hieraan niet langer de voorwaarde van deelname aan de levensloopregeling is verbonden.

Het kabinet heeft in de Beleidsverkenning modernisering regelingen voor verlof en arbeidstijden mogelijkheden geïnventariseerd voor een flexibeler inzet en bredere gebruiksmogelijkheden van verlofrechten. De Stichting van de Arbeid zal nog met een advies komen.

Charter 'Talent naar de Top'

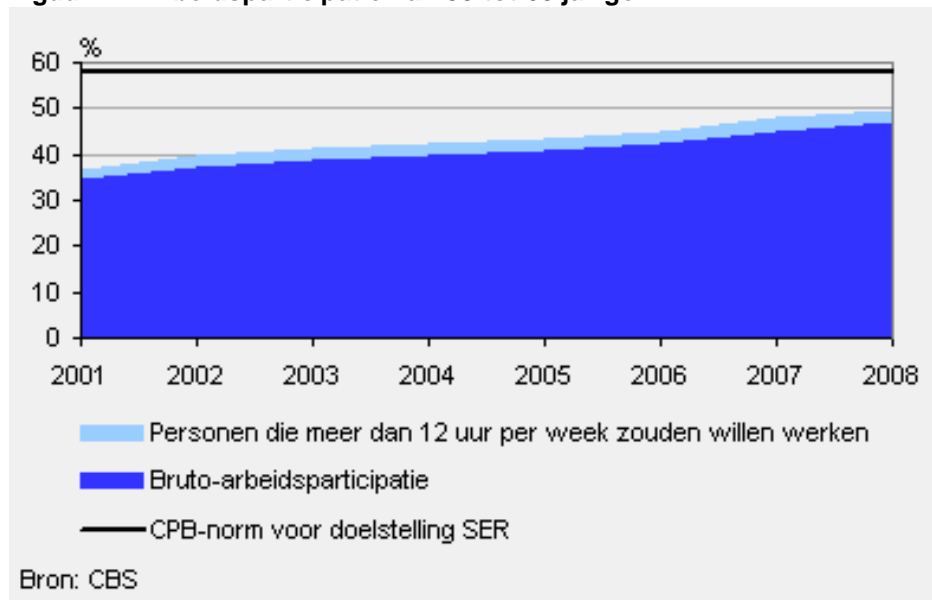
Ruim een jaar na de start hebben 87 organisaties het charter ondertekend en hun aantal groeit nog steeds. Het doel is om eind 2009 meer dan 100 ondertekenaars te hebben. De eerste ondertekenaars hebben in januari van dit jaar hun nulmeting en doelstellingen aangeleverd bij de Commissie Monitoring Talent naar de Top. Gemiddeld streven de ondertekenaars naar een relatieve groei van 50% meer vrouwen in topposities binnen een tijdsbestek van vijf jaar (groei

van 18% naar 25%). De ondertekenaars zijn verplicht om, naast het formuleren van een diversiteitsbeleid en het stellen van kwantitatieve doelen, jaarlijks te rapporteren over hun voortgang. Begin 2010 zal het eerste rapportage-moment plaatsvinden. Het charter vloeit voort uit de inspanningen van de Taskforce 'Talent naar de Top'.

4.2.2 Ouderen

De participatie van ouderen groeit gestaag, maar blijft nog steeds achter bij de nationale wenselijke norm van bijna 60%. Een oorzaak dat de ouderenparticipatie achterblijft, ligt in het feit dat tot voor kort nog op grote schaal gebruik werd gemaakt van vervroegde uitreedroutes. Met het oog op de vergrijzing is het belangrijk te voorkomen dat ouderen hun baan verliezen of vervroegd uittreden. Want eenmaal buiten het arbeidsproces (al dan niet via vrijwillige uittreding) is het problematisch om ouderen weer terug naar de arbeidsmarkt te leiden.

Figuur 4.4 Arbeidsparticipatie van 55 tot 65-jarigen

Het kabinet tracht de ouderenparticipatie te stimuleren met diverse beleidsinstrumenten, gericht op zowel de vraag- als de aanbodkant. Instrumenten om de vraag naar ouderen te stimuleren zijn bijvoorbeeld de tijdelijke loonkostensubsidie voor 50-plus en de loonkostensubsidie voor werkgevers voor behoud van ouderen van 63 jaar en ouder. Deze loonkostensubsidies verlagen de totale loonkosten voor ouderen, waardoor het financieel aantrekkelijker wordt om een ouder iemand aan te nemen. Daarnaast worden ouderen zelf via onder meer de doorwerkbonus¹⁸ verleid om langer aan het arbeidsproces deel te nemen.

Verhoging AOW leeftijd

¹⁸ Ouderen in de leeftijd vanaf 61 jaar en met inkomsten uit tegenwoordige arbeid van meer dan € 8.860 hebben recht op de zogenaamde doorwerkbonus. De doorwerkbonus wordt berekend over het inkomen boven € 8.860, tot een maximaal inkomen van € 54.776. Het exacte percentage is afhankelijk van de leeftijd.

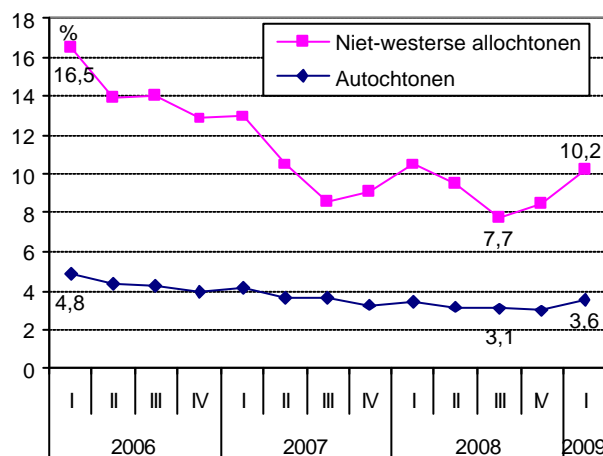
Door de economische crisis is de aandacht nu vooral gericht op de toenemende werkloosheid op korte termijn, maar op langere termijn krijgen we nog steeds te maken met een afnemend arbeidsaanbod. De economische crisis houdt de vergrijzing niet tegen. Het aantal ouderen wordt steeds groter, terwijl de potentiële beroepsbevolking steeds kleiner wordt. Daarom kunnen we het ons niet veroorloven om mensen te vroeg af te schrijven voor de arbeidsmarkt. Om op langere termijn een onwenselijk tekort aan arbeidskrachten te voorkómen, is het noodzakelijk dat mensen langer blijven werken.

In het aanvullend beleidsakkoord wordt een zogenaamd houdbaarheidspakket aangekondigd, waarvan de vormgeving en invoering in deze kabinetsperiode wordt vastgelegd. Een element daaruit is het brengen van de AOW-leeftijd naar 67 jaar (rekening houdend met zware beroepen). Achtergrond van het voornemen de AOW-leeftijd te verhogen tot 67 jaar is voor het kabinet de bijdrage die deze maatregel heeft op de houdbaarheid van de overheidsfinanciën (0,7% BBP) en van de aanvullende pensioenen, de verhoging van de arbeidsparticipatie en de verlaging van de collectieve uitgaven. In het kader van het overleg met sociale partners over het sociaal akkoord heeft het kabinet zich evenwel bereid verklaard om de SER in de gelegenheid te stellen vóór 1 oktober 2009 in een advies een alternatief aan te reiken. Het SER-advies zal bij de definitieve besluitvorming door het kabinet een zwaarwegende rol spelen.

4.2.3 Kwetsbare groepen

De werkloosheid van kwetsbare groepen is doorgaans meer conjunctuur afhankelijk dan de totale werkloosheid. Zo hebben we gezien dat in de afgelopen opgang de werkloosheid sterker afnam onder kwetsbare groepen (zoals jongeren en niet-westerse allochtonen) dan de afname van de totale werkloosheid. Dit komt mede doordat kwetsbare groepen onevenredig vaak tijdelijke contracten hebben. In de huidige crisis zien we het tegenovergestelde effect. De werkloosheid onder niet-westerse allochtonen en jongeren stijgt meer dan gemiddeld. Hierdoor is de afstand tussen zowel niet-westerse allochtonen en autochtonen (zie figuur 4.5), als tussen jongeren en de totale beroepsbevolking het afgelopen halfjaar weer toegenomen.

Figuur 4.5 Werkloosheidontwikkeling onder niet-westerse allochtonen

Bron: SZW Maandbericht arbeidsmarkt (mei 2009)

De Nederlandse uitgangssituatie was gunstig aan de vooravond van de crisis (met een in internationaal perspectief gezien lage werkloosheid van o.a. jongeren en niet-westerse

allochtonen). Daarnaast hebben een aantal grote beleidshervormingen van de afgelopen jaren (o.a. introductie WIA en WWB) de activerende werking van sociale zekerheidsstelsel verbeterd. Het is de vraag in welke mate de verschillen tussen kwetsbare groepen en de totale beroepsbevolking komende tijd zullen toenemen.

Op 1 januari 2009 is de inkomensafhankelijke arbeidskorting (IAK) geïntroduceerd, die werken financieel lonender maakt voor vooral mensen aan de onderkant van de arbeidsmarkt. Dit zal een positief effect hebben op het arbeidsaanbod (in personen).

Het kabinet wil ook werkgevers een financiële stimulans bieden om mensen die lang langs de kant staan aan de slag te helpen. Het Uitvoeringsinstituut Werknemersverzekeringen (UWV) kan per 1 januari 2009 aan werkgevers maximaal een jaar lang een loonkostensubsidie toekennen voor het in dienst nemen van werknemers jonger dan 50 jaar die (gedeeltelijk) arbeidsongeschikt of langer dan één jaar werkloos zijn en een WW-uitkering genieten (wet stimulering arbeidsparticipatie STAP). Voorwaarde voor deze loonkostensubsidie is onder meer dat het om een echte baan gaat: een bestaande vacature of een nieuwe baan die na dat jaar (in beginsel) wordt voortgezet. De subsidie is maximaal 50% van het wettelijk minimumloon.

Jongeren

In tijden van crisis zijn jongeren extra kwetsbaar. Als nieuwkomers op de arbeidsmarkt hebben ze minder werkervaring en dikwijls een tijdelijk contract. Daarom komen zij wanneer er minder banen zijn vaak als eerste aan bod voor ontslag of slagen ze er niet in om een baan te bemachtigen.

Daarom heeft het kabinet, na advies van Hans de Boer ('Tegen de stroom in', 2009) € 500 miljoen uitgetrokken voor de bestrijding van jeugdwerkloosheid. Er wordt € 250 miljoen uitgetrokken om jongeren langer op school te houden. Daarnaast is er een actieplan Jeugdwerkloosheid opgesteld, hiervoor is € 250 miljoen extra gereserveerd (uitgesmeerd over 2009, 2010 en 2011). De acties van het Kabinet komen samen in de volgende hoofdlijnen: 1) jongeren langer op school houden met het School Ex-programma (zie 4.5.1), 2) Convenanten met 30 regio's, 3) Matching-offensief (zie 4.5.2), 4) Leerwerkbanen/stages en 5) kansen voor kwetsbare jongeren. Het zwaartepunt ligt bij de op korte termijn te sluiten regio-convenanten. Basis hiervoor is een regionaal plan van aanpak. Alle partijen die kunnen bijdragen aan het creëren van participatiemogelijkheden van jongeren, kunnen in de regio aankloppen voor ondersteuning. Het Kabinet stelt voor dit regio-offensief € 153 miljoen beschikbaar.

Daarnaast hebben sociale partners grote bereidheid getoond om een bijdrage te leveren aan bestrijden van jeugdwerkloosheid. Zo hebben zij in maart 2009 al afgesproken om jongeren die langer dan drie maanden werkloos zijn stageplaatsen aan te bieden.

Actieplan Friesland

In de regio Friesland spraken de gemeenten op 1 juli 2009 met de bouwsector over de invulling van een Fries actieplan om de jeugdwerkloosheid te bestrijden. Afgesproken is dat de gezamenlijke inzet zal zijn om in de bouw 500 extra werkplekken voor jongeren te creëren. Er zijn meerdere plannen over hoe dit het beste kan worden gerealiseerd: door op 1 werkplek twee leer-werkbanen voor jongeren te creëren, door jongeren via "dynamic duo's" te koppelen aan een oudere werknemer, of door jongeren via 'millenniumwerkplaatsen' in te zetten in dienst van ontwikkelingslanden. Eind augustus komen de partijen

bij elkaar om hier definitieve afspraken over te maken. In de regio wordt verder ook nog met de metaalsector, de zorg en de politie overleg gevoerd over het creëren van extra plekken voor jongeren. Het is de bedoeling dat op deze manier vanaf oktober 2009 zo'n 1500 jongeren aan het werk worden geholpen.

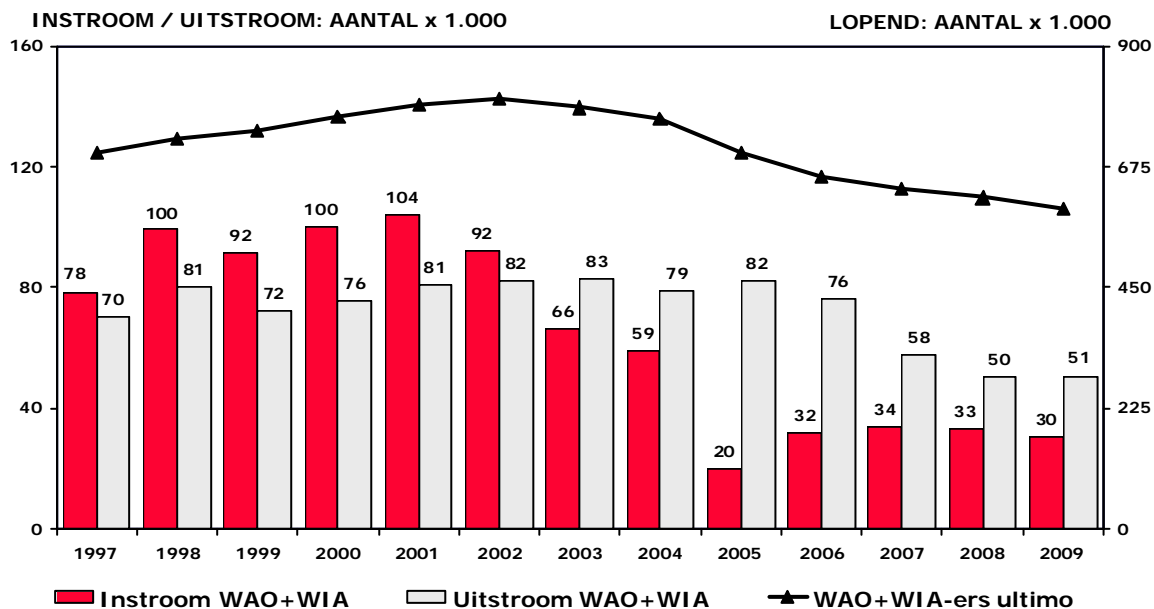
Wet Investeren in Jongeren (WIJ)

De Wet WIJ zal per 1 oktober 2009 ingevoerd worden. Het hoofddoel van de WIJ is duurzame arbeidsparticipatie van jongeren in regulier werk. De WIJ geeft jongeren het recht op een werkleeraanbod. De WIJ verplicht gemeenten om aan werkloze jongeren tot 27 jaar die zich melden bij de gemeente voor een uitkering binnen twee maanden een aanbod op maat te doen. Gemeenten kunnen bij jongeren scholing (leeraanbod, stages of werkervaringsplaatsen) inzetten om hun beroepsvaardigheden op peil te houden of om nieuwe vaardigheden te verwerven. Hiermee kunnen jongeren betere kansen op de arbeidsmarkt krijgen. Het is aan de jongere om het werkleeraanbod aan te vragen.

Arbeidsongeschikten

De wet Werk en Inkomen naar Arbeidsvermogen (WIA) is ingevoerd per 29 december 2005, nadat per 1 januari 2004 de loondoorbetalingsplicht bij ziekte tot twee jaar was verlengd. Sinds 2002 is de instroom gedaald tot onder het niveau van de uitstroom. De instroom bedraagt de laatste jaren ongeveer eenderde van het niveau in de jaren 2000-2002 (zie figuur 4.6). Het gevolg is dat het aantal arbeidsongeschikten steeds verder afneemt. Het niveau zal eind dit jaar waarschijnlijk onder de 600.000 duiken, ruim 200.000 minder ten opzichte van het hoogste niveau namelijk 802.000 in 2002.

Figuur 4.6 Ontwikkeling arbeidsongeschiktheidsvolume

Bron: UWV (2009)

In maart 2009 is er een extra meting verricht naar de arbeidsmarktpositie van herbeoordeelde gedeeltelijk arbeidsgeschikten. Hieruit blijkt dat het aandeel werkenden verder is toegenomen (zie tabel 4.7) en meer werkenden een stabiele positie hebben verkregen. Vorig jaar was de

arbeidsmarktpositie van werkhervatters nog niet altijd stabiel, maar dit is inmiddels fors verbeterd: ruim 70 procent van de werkhervatters binnen de 2005-groep en 60 procent binnen de 2006-groep heeft na 42 respectievelijk 30 maanden een duurzaam of redelijk duurzaam dienstverband, zo is uit de extra meting gebleken. Van de werkbehouders (beide cohorten) heeft bijna 85 procent een (redelijk) duurzaam dienstverband.

Tabel 4.7 Percentage werkenden in de loop der tijd, binnen het 2005- en 2006-cohort

Peilmoment	T0	T1	T2	T3	T4a	T4b
Doorlooptijd	maand 0	maand 4	maand 8	maand 18	maand 30	maand 42
Kalendermaand	mei	september	januari	november	november	november
cohort 2005	36%	41%	44%	51%	-	60%
cohort 2006	42%	47%	52%	62%	65%	-

Bron: Astri (2009)

Wet werk en arbeidsondersteuning jonggehandicapten (WAJONG)

De gewijzigde Wajong ligt voor behandeling bij de Eerste Kamer. Beoogde datum van inwerkingtreding is 1 januari 2010. De wet Wajong biedt jonggehandicapten die kunnen werken recht op arbeidsondersteuning. Als onderdeel van de arbeidsondersteuning kunnen zij desgewenst inkomensondersteuning aanvragen. Voor de jonggehandicapte die als gevolg van zijn ziekte volledig en duurzaam niet (meer) in staat is om te werken, staat inkomensbescherming voorop. Als gevolg van de gewijzigde Wajong uitvoeringskosten zullen de Wajong'ers door het UWV meerdere jaren intensiever worden begeleid dan nu onder de huidige Wajong, het geval is. Voor het UWV betekent dit dat er per instroomcohort meerjarig extra uitvoeringskosten zullen zijn. Het kabinet wil met de gewijzigde Wajong jongeren met een arbeidshandicap die wel perspectief hebben op het verrichten van arbeid, maximaal ondersteunen bij het vinden en behouden van arbeid en zo de uitstroom uit de Wajong verhogen.

Wet sociale werkvoorziening (Wsw)

Het doel van de Wsw is het faciliteren van de arbeidsparticipatie van personen met lichamelijke, verstandelijke en/of psychische beperkingen, die uitsluitend onder aangepaste omstandigheden tot regelmatige arbeid in staat zijn. Per 1 januari 2008 is de wijziging van de Wsw in werking getreden. Met de wetswijziging worden voor gemeenten en uitvoerders betere randvoorwaarden geboden om beleid en verantwoording zodanig vorm te geven dat deze gericht zijn op het doel van de Wsw. Tevens is met de wetswijziging de stimuleringsuitkering begeleid werken ingevoerd. Deze wetswijziging biedt echter geen antwoord op een aantal andere vraagstukken waaronder het voortgaande beroep dat wordt gedaan op de Wsw. Hiertoe heeft het kabinet de commissie fundamentele herbezinning Wsw (commissie De Vries) in het leven geroepen. Deze commissie heeft in oktober 2008 geadviseerd tot een fundamentele wijziging van het stelsel van werk en inkomen. Werken naar vermogen is het kernthema van het advies. Daarbij stelt de commissie een uniforme benadering voor van alle mensen die ondersteuning nodig hebben; voor iedereen moet het zelfde instrumentarium beschikbaar zijn ongeacht uitkeringsachtergrond, om vervolgens maatwerk te (kunnen) bieden en hen zoveel mogelijk te laten participeren op de reguliere arbeidsmarkt. Werk boven uitkering en werkzoekende en werkgever centraal als basis om tot een sluitend en efficiënt stelsel van werk en inkomen met gelijke kansen op participatie en ontwikkeling voor iedereen te komen. De voornoemde systematiek dient wat de commissie betreft te gelden voor alle mensen die niet in

staat zijn het WML te verdienen en die daardoor zijn aangewezen op langdurige ondersteuning om te kunnen werken.

Het kabinet ondersteunt de hoofdlijnen van het advies, maar vindt de uitwerking zo ingrijpend dat het conform het advies van de commissie eerst de mogelijke effecten ervan in een aantal pilotprojecten gaat testen. De vier projecten gaan over:

- Het creëren van werkplekken voor personen met een beperking bij reguliere werkgevers
- De omslag van bedrijven in de sociale werkvoorziening van productiegerichtheid naar gerichtheid op het ontwikkelen van arbeidsvaardigheden van mensen voor de arbeidsmarkt;
- Betere dienstverlening op de zogenoemde werkpleinen (bemiddelen naar werk) voor mensen met een beperking.
- Een nieuwe beloningssystematiek voor werknemers en financieringssystematiek voor gemeenten waarin de prikkels voor (regulier) werk centraal staan.

De vier projecten richten zich zowel op betere mogelijkheden in het wettelijk systeem als op de praktische toepassing: de dienstverlening vanuit de werkpleinen, sw-bedrijven als leer- en werkbedrijven en het creëren van kansen voor de doelgroep bij werkgevers.

De verwachting is dat de pilots in het najaar van 2009 daadwerkelijk van start gaan.

4.4 Flexicurity

Richtsnoer n°21 Flexibiliteit bevorderen zonder afbreuk te doen aan werkzekerheid en segmentering van de arbeidsmarkt verminderen, met de vereiste aandacht voor de rol van sociale partners.

Richtsnoer n°22 Erop toezien dat de arbeidskosten en de regelingen voor het vaststellen van de lonen zich ontwikkelen op een wijze die bevorderlijk is voor de werkgelegenheid.

Juist in deze economische crisis met een snel oplopende werkloosheid, is het vormgeven van het beleidsconcept 'flexicurity' van groot belang. Bedrijven worden plotseling geconfronteerd met grote vraaguitval en problemen op de kredietmarkt. Werknemers worden met ontslag bedreigd of zelfs ontslagen. Zowel het creëren van werkzekerheid voor met ontslagbedreigde werknemers als het bieden van flexibiliteit aan bedrijven die geconfronteerd worden met grote vraaguitval is een belangrijk onderdeel van de Nederlandse crisisaanpak.

Stimuleren arbeidsmobiliteit

Het stimuleren van de arbeidsmobiliteit is van groot belang, niet alleen om met ontslagbedreigde werknemers naar nog openstaande vacatures te begeleiden maar ook om langdurige werkloosheid te voorkomen. Vanaf één maart is er een landelijk dekkend netwerk van mobiliteitscentra, gekoppeld aan 30 werkpleinen met een specifieke functie binnen het regionale arbeidsmarktbeleid (plusvestigingen). In de mobiliteitscentra werken gemeenten, UWV WERKbedrijf, werkgevers, kenniscentra en onderwijsinstellingen samen. Het doel is om met ontslag bedreigde werknemers zo snel mogelijk naar ander werk te begeleiden. De belangrijkste taak van deze mobiliteitscentra is om alle regionale publieke en private partijen bij elkaar te brengen. In regio's waar veel werklozen afkomstig zijn uit één sector zal er intensieve samenwerking met een sector of een poortwachtercentrum ontwikkeld worden.

Het UWV Werkbedrijf gaat nieuwe werkzoekenden actief wijzen op de vele vacatures in de publieke sector en zorg (zoals o.m. bekend op www.werkenbijdeoverheid.nl). In overleg met

publieke werkgevers wordt verder gekeken hoe de dienstverlening van de UWV Mobiliteitscentra zo effectief mogelijk kan worden ingericht om vacatures bij publieke werkgevers te vervullen.

Mobiliteitscentrum Eindhoven

December 2008 werd het eerste mobiliteitscentrum in Eindhoven geopend. Omdat de economie in Noord-Brabant, en met name in Eindhoven, relatief zwaar is getroffen, is het mobiliteitscentrum daar meer dan nodig. Werkzoekenden in de regio Eindhoven en Helmond hebben zich al in grote getale bij het mobiliteitscentrum aangemeld voor crisishulp. Zij willen graag blijven werken. Er hebben zich reeds 15.000 werknemers gemeld wiens werkgever failliet ging, of die anderszins in de problemen raakten. Meer dan tweeduizend mensen hebben inmiddels een nieuwe baan, dat is één op de acht.

Behoud van de arbeidsrelatie

De acute vraaguitval plaatst bedrijven voor de keuze om hun arbeidscapaciteit te heroverwegen. Vakmensen ontslaan die het bedrijf na de crisis weer nodig heeft, kan op langere termijn nadelige gevolgen hebben. Zo kan er (bedrijfspecifiek) menselijk kapitaal verloren gaan en zijn er kosten verbonden aan ontslag (en na de crisis het weer aannemen) van personeel. Om te voorkomen dat bedrijven overhaaste beslissingen moesten nemen, heeft het kabinet sinds in december 2008 de regeling voor werktijdverkorting opengesteld. De WTV-regeling richtte zich op de zwaarst-getroffen bedrijven en subsidieerde daarmee banen die niet-levensvatbare zijn waardoor structurele hervormingen werden vertraagd. Daarom is de regeling per 21 maart jl. komen te vervallen en vervangen door de nieuwe mogelijkheid voor deeltijd WW (1 april 2009). Doel van de Deeltijd WW is om vakkrachten te behouden voor bedrijven die voldoende gezond zijn om, ondanks tijdelijke vraaguitval door de crisis heen te komen. Werkgevers krijgen hierdoor de mogelijkheid het aantal gewerkte uren van een werknemer te verminderen met ten hoogste 50%, gedurende welke periode de werknemer voor de niet-gewerkte uren een WW-uitkering ontvangt. De WW-uitkering komt in mindering van de opgebouwde WW-rechten en de werknemer bouwt geen nieuwe WW-rechten op over de niet-gewerkte uren. De re-integratieverplichtingen uit de WW gelden niet, evenmin het in acht nemen van de opzegtermijn. Beroep op de regeling is in eerste instantie voor een periode van drie maanden en kan vervolgens vier keer worden verlengd met telkens drie maanden. De regeling wordt opengesteld voor eerste aanvragen tot 1 januari 2010 of zoveel eerder als het plafond wordt bereikt. De werknemers dienen tijdens de deeltijd WW gedurende een periode van ten minste een derde van de duur na de deeltijd WW (met een minimum van 3 maanden) in dienst te blijven, anders is de werkgever verplicht een vergoeding aan het UWV te betalen gelijk aan de helft van de door de ontslagen werknemer genoten WW-uitkering (gedurende deeltijd WW). Hierdoor richt de regeling zich op 'gezonde' bedrijven en niet op de bedrijven die het hardst getroffen werden (zoals bij de WTV-regeling). Door het intensieve gebruik van de regeling in de eerste paar maanden werd het budgettaire plafond bereikt en heeft het kabinet besloten om de regeling tijdelijk op te schorten om hem vervolgens aan te passen. Het budgettaire plafond is fors opgehoogd tot €950 miljoen om meer bedrijven de mogelijkheid te bieden van de regeling gebruik te maken. Daarnaast zijn de voorwaarden aangepast om de regeling meer aan te laten sluiten bij het doel. Bedrijven worden gestimuleerd om een scherpe afweging te maken over de inzet van de deeltijd WW in het licht van hun toekomstperspectief. Indien bedrijven kiezen voor het onderbrengen van een groot deel van hun personeelsbestand betekent dat minder lang van de regeling gebruikt gemaakt kan worden. Indien er een kleiner deel van het personeel bestand ondergebracht wordt kan er langer een beroep op de regeling

gedaan worden. Ook wordt misbruik strenger bestraft. De Deeltijd WW heeft een dempend effect op de oloploop in de werkloosheid, met name in 2010.

Omscholingssubsidie

Door middel van een tijdelijke subsidie wil het kabinet bevorderen dat werknemers die hun baan verliezen door middel van scholing snel weer aan de slag kunnen bij een nieuwe werkgever. Om werkgevers te stimuleren werknemers uit een andere sector aan te nemen wordt de omscholing gesubsidieerd. De nieuwe werkgever kan in aanmerking komen voor een subsidie van 50% van de scholingskosten tot maximaal € 2500. Voorwaarde voor de subsidie is dat het gebruikt wordt voor om- of bijscholing met als resultaat een certificaat of diploma. De regeling richt zich op werknemers met een regulier arbeidscontract die een ontslagaanzegging hebben ontvangen, werknemers met een uitzendovereenkomst, oproepkrachten en werknemers met een tijdelijk contract dat binnen vier maanden eindigt.

Loonkostenontwikkeling

In het akkoord van de Stichting van de Arbeid (STAR- 25 maart 2009) zijn er afspraken gemaakt over een verantwoorde loonkostenontwikkeling. Zo zal de loonrealisatie gedifferentieerd uitpakken, maar over de hele linie bescheiden zijn. Dit geldt voor allen in de onderneming, inclusief de topinkomens. Hoofddoel is behoud van koopkracht voor werknemers in de marktsector, de publieke sector en voor uitkeringsgerechtigden.

In sectoren en bedrijven zullen werkgelegenheidsafspraken worden gemaakt op een breed terrein, waaronder scholing, en zal de uitkomst van de loononderhandeling rond inflatieniveau liggen, mits er geen lastenverzwarende maatregelen worden getroffen, ook op lokaal niveau, waardoor de koopkracht verslechterd. Deze globale afspraak tussen werkgevers en werknemers heeft betrekking op 2009 en 2010. Een definitieve vaststelling van de loonvraag voor 2010 zal in het najaar plaatsvinden, op het moment dat de relevante cijfers van het CPB bekend zijn. Daarbij zullen ten aanzien van de verhoudingen tussen structurele en incidentele componenten van eventuele loonsverhogingen alle opties aan de orde komen, met als hoofddoel de loonvraag zo in te vullen dat de solidariteit tussen werkenden, uitkeringsgerechtigden en gepensioneerden verzekerd is.

Richtsnoer n°23 Investeren in menselijk kapitaal opvoeren en verbeteren.

Richtsnoer n°24 Onderwijs - en opleidingsinstellingen aanpassen aan de nieuwe behoeften op het gebied van vaardigheden

4.5 Menselijk kapitaal

4.5.1 Investeren in menselijk kapitaal

Participatie in een dynamische kenniseconomie vereist dat mensen investeren in hun kennis en vaardigheden. Het kabinet stimuleert deze investeringen op verschillende manieren.

Tabel 4.8 Voortgang op streefwaarden voor menselijk kapitaal

	Situatie 2003		Situatie 2008		Streefwaarde 2010	
	NL	EU	NL	EU	NL	EU
Percentage voortijdig schoolverlaters	14,2	16,3	12,0*	15,2*	8	10
Percentage 20-24 jarigen met een diploma hoger secundair onderwijs	75,0	76,9	76,2	78,5	85	85
Percentage volwassenen dat deelneemt aan levenlang leren	16,4	8,5	17,0	9,6	20	12,5

* Cijfer 2007.

Bron: Eurostat

Terugdringen van voortijdig schooluitval

Lager opgeleide jongeren hebben slechtere kansen op de arbeidsmarkt. Dit blijkt onder andere uit een hogere kans op werkloosheid, een lagere participatiegraad en een kleinere kans op een vast dienstverband. Om het opleidingsniveau van jongeren te verhogen wil het kabinet het aantal voortijdig schoolverlaters (VSV) halveren van 71.000 in 2002 tot 35.000 in 2012. In het schooljaar 2007-2008 verlieten 48.800 scholieren voortijdig hun opleiding. Dit is een daling van 10% ten opzichte van het schooljaar 2005-2006. Deze daling loopt in de pas met de ambitie het aantal nieuwe uitvallers in 2012 terug te dringen tot maximaal 35.000. Het ministerie van OCW heeft net zoals in voorgaande jaren convenanten gemaakt met gemeenten en scholen. Deze convenanten moeten bijdragen aan de verdere daling van het aantal voortijdig schoolverlaters. Het accent ligt op preventie van voortijdig schoolverlaten. Scholen ontvangen € 2000 van het ministerie van OCW per elke schooluitvaller minder.

Verder schaft het kabinet op korte termijn de maximale verblijfsduur in het vmbo af. Met het wegnemen van de maximale verblijfsduur krijgen scholen meer handvatten in hun strijd tegen uitval. Daarnaast ontstaat er meer tijd en ruimte om laatbloeiers naar een hoger vmbo-diploma te leiden.

Voorts is het doel om eind 2009 te starten met experimenten om het effect van teambeloning op het onderwijsproces in kaart te brengen. Doelgerichte teams binnen een onderwijsinstelling kunnen een bijdrage leveren aan verbeteringen in het onderwijsproces, zoals hogere cijfers, minder zittenblijvers, maar ook een vermindering van het aantal schooluitvallers.

Tot slot zijn in mei ruim 17.000 jongeren tussen de 12 en 23 jaar persoonlijk aangeschreven door de minister en staatssecretaris en opgeroepen om verder te leren. Het gaat om jongeren die tussen 1 oktober 2008 en 1 april 2009 het bekostigd onderwijs zonder startkwalificatie hebben verlaten. In de brief wordt het belang om door te leren nog eens extra benadrukt.

Overbelaste jongeren

Het kabinet wil verder de kansen voor overbelaste jongeren vergroten. Dit zijn leerlingen die gebukt gaan onder een opeenstapeling van problemen, variërend van beperkte vaardigheden en gedragsproblemen tot gebroken gezinnen, schulden, verslaving of criminaliteit in de directe omgeving. De WRR adviseert het kabinet overbelaste jongeren meer structuur en verbondenheid te geven. De regering heeft er daarom voor gekozen 'plusvoorzieningen' te gebruiken. Scholen kunnen zich omvormen tot 'plusvoorziening'. Dit is geen nieuw schooltype

maar een uitbreiding van het aanbod op bestaande (v)mbo-scholen. Het gaat om een totaalpakket van onderwijs en ondersteuning dat nodig is om de jongeren met behulp van structuur en verbondenheid naar een plek in de samenleving te begeleiden. Een plusvoorziening vertaalt zich bijvoorbeeld in kleinere groepen, een vaste mentor, nabijheid van zorg- en hulpverlenende instanties die nauw samenwerken en zeer praktijkgericht onderwijs met een sterke verbinding met de lokale arbeidsmarkt. Gemeenten hebben op bijna alle relevante terreinen belangrijke bevoegdheden en worden daarom verantwoordelijk voor de organisatie van de ondersteuning aan overbelaste jongeren. Het rijk heeft hierbij een faciliterende rol. Er komt zowel in 2009 als in 2010 € 30 miljoen per jaar beschikbaar om de vorming van plusvoorzieningen tijdelijk te stimuleren. Daarnaast worden reeds beschikbare budgetten (€ 21,7 miljoen GSB-VSV en € 16 miljoen Campusmiddelen) gecontinueerd en vanaf 2010 gebundeld in een decentralisatie-uitkering Jeugd voor grote gemeenten.

Om overbelaste jongeren de juiste hulp te kunnen verlenen is naast schoolgebonden zorg ook intensieve samenwerking met externe zorg- en hulpverleningsinstanties nodig. Het gaat hierbij bijvoorbeeld om schuldhulpverlening, verslavingszorg, psychische zorg, woonbegeleiding en reclassering. In een ZorgAdviesTeam (ZAT) worden afspraken gemaakt over hulpverlening aan jongeren met meervoudige problematiek, die de verantwoordelijkheid van de scholen te boven gaat. Alle voortgezet onderwijs scholen moeten uiterlijk in 2011 een ZAT hebben. De samenwerking in veel ZAT's is nu nog vrijblijvend. Het kabinet wil dat veranderen. Er wordt daarom een wetsvoorstel ingediend dat partijen verplicht samen te werken in de zorgstructuren in en om het onderwijs. Gemeenten, scholen en instellingen maken afspraken over het gebruik van een escalatiemodel om in te grijpen als partijen gemaakte afspraken niet nakomen. Indien gemeente en instellingen er in individuele gevallen niet uitkomen, krijgt de burgemeester in dit voorstel de bevoegdheid om een instantie op het gebied van de jeugdgezondheidszorg of het maatschappelijk werk aan te wijzen en te belasten met de coördinatie.

School Ex Programma

Het kabinet streeft ernaar om 10.000 mbo-leerlingen niet van school te laten gaan maar langer door te laten leren. Deze ambitie ligt vast in het School Ex programma (exit=vertrek en extension=verlengd verblijf), dat onderdeel uitmaakt van de kabinetsbrede aanpak van jeugdwerkloosheid. Door middel van een gesprek worden jongeren gewezen op de mogelijkheid om door te leren en zo meer kansen op de arbeidsmarkt te creëren. Mocht doorleren niet aan de orde zijn dan kunnen jongeren doorgeleid worden naar een traject waarbij op de arbeidsmarkt werkervaring wordt opgedaan, bijvoorbeeld via een stage, leerwerktraject of baan.

Bevorderen van leven lang leren

Participatie in de dynamische kenniseconomie vereist dat mensen hun kennis en vaardigheden op peil houden. Technologische, sociale en organisatorische innovaties zorgen immers voor meer veranderingen binnen functies en beroepen. Daarnaast is er geen sprake meer van 'de baan voor het leven'. Werknemers hebben gemiddeld met meer baanveranderingen te maken dan vroeger. Het is dus van belang dat werknemers en zelfstandigen tijdens hun hele loopbaan blijven leren om breed inzetbaar te blijven en hun werkzekerheid te vergroten. Investerings in kennis en competenties worden nu vooral gedaan door en voor relatief jonge en relatief hoogopgeleide werknemers. Om soepel van baan te kunnen veranderen, ook op hogere leeftijd, zullen ook ouderen en laagopgeleiden moeten investeren in hun inzetbaarheid.

De verantwoordelijkheid voor scholing tijdens het werkzame leven en een leven lang leren ligt primair bij werkgevers en werknemers. Het kabinet acht het noodzakelijk dat sociale partners afspraken maken over de invulling van scholing, waaronder individuele trekkingsrechten op de O&O-fondsen, het periodiek verkennen van verworven competenties en combinaties van leren en werken voor met name werklozen. Het kabinet voelt zich verantwoordelijk voor het scheppen van de juiste randvoorwaarden waarbinnen investeringen in scholing en inzetbaarheid optimaal gedijen. De Projectdirectie Leren en Werken speelt hierin een belangrijke rol (zie box hieronder).

Projectdirectie Leren en Werken

De interdepartementale projectdirectie Leren en Werken (OCW/SZW) is in 2005 opgericht met als doel een leven lang leren te bevorderen en de aansluiting tussen onderwijs en arbeidsmarkt te verbeteren. Door de goede resultaten is eind 2007 besloten het project te verlengen tot 2011. De ambitie voor deze periode is om 90.000 leerwerktrajecten te realiseren. Specifieke doelstellingen zijn daarbij werkende jongeren zonder startkwalificatie, moeilijk bemiddelbare werkzoekenden en met werkloosheid bedreigden.

Verder wordt ingezet op het vergroten van zowel de kwaliteit als de bekendheid van het Ervaringscertificaat (EVC). Ook komt in juli 2009 de denktank Leren en Werken onder leiding van Roger van Boxtel met haar advies op het terrein van een leven lang leren.

Ambitie 2008/2009 40.000 leerwerktrajecten	Per 1 januari 2009 is bijna 75% gerealiseerd. Naar verwachting wordt eind 2009 de 100% gehaald.
Ambitie 2009/2010 50.000 leerwerktrajecten	De projectaanvragen voor deze ronde zijn inmiddels binnen en zitten opgeteld rond de 50.000.
Samenwerkingsverbanden	47 regionale en sectorale samenwerkingsverbanden
Leerwerkloketten	Er zijn inmiddels ruim 40 leerwerkloketten

4.5.2 Betere aansluiting onderwijs en arbeidsmarkt

Erkenning verworven competenties

Het kabinet wil Erkenning Verworven Competenties (EVC) trajecten bij ontslag tijdelijk stimuleren. Het UWV krijgt een geormerkt budget bestemd voor stimulering van EVC-trajecten. Doel van de stimuleringsmaatregel is een oude werkgever een extra stimulans te bieden om de werknemer die met ontslag wordt bedreigd te ondersteunen bij de overstap naar ander werk. Door middel van een EVC krijgt een werknemer meer inzicht in zijn competenties en kan hij dit ook kenbaar maken bij een nieuwe werkgever. In eerste instantie dient de werkgever 50% van de werkelijke kosten van de EVC-trajecten te betalen. Hiervoor kan de werkgever een beroep doen op het Opleidings- en Ontwikkelingsfonds (O&O) fonds. Het is echter mogelijk dat het UWV met de werkgever afspraken maakt om (een deel van) deze kosten van EVC voor rekening van het UWV te nemen. Als het gaat om een onderneming met minder dan 25 werknemers worden altijd de volledige kosten door UWV betaald. Er wordt een maximumprijs

van € 1300 per EVC gehanteerd. De regeling kent dezelfde doelgroep als de omscholingssubsidies en maakt ook onderdeel uit van de kabinetsbrede aanpak van de economische crisis.

Leerwerk loketten

Leerwerkloketten hebben als doel de aansluiting tussen onderwijs en arbeidsmarkt te verbeteren. In 2009 worden bij de 30 Locatie Werk en Inkomen (LWI) plus vestigingen, waar ook de mobiliteitscentra aan gekoppeld zijn, leerwerkloketten gecreëerd en structureel gefinancierd. Daarnaast worden voor een betere bereikbaarheid 10 leerwerkloketten behouden en gefinancierd.

Matchings-offensief

Het matchings-offensief is onderdeel van de kabinetsbrede aanpak van jeugdwerkloosheid en heeft als doel om de vraag van werkgevers en de kwaliteiten van jongeren beter bij elkaar te brengen. Ook moet er meer aandacht komen voor stages en vrijwilligerswerk. De uitvoering ligt bij de dertig regionale Werkpleinplusvestigingen van het UWV Werkbedrijf en de gemeenten. Voor het "matchings-offensief" worden 200 jongeren ingezet als junior-werkcoaches bij het UWV.

Regionale agenda arbeidsmarkt beroepsonderwijs

Behalve het adequaat reageren op dreigingen die samenhangen met de economische crisis, biedt de huidige economische situatie nog steeds kansen voor jongeren in het mbo. Er zijn nog steeds sectoren waar op korte termijn vraag is naar goed opgeleide jongeren. Een vraag die vanwege de vergrijzing op langere termijn structureel blijft. In de kabinetsreactie op het advies van de commissie Arbeidsparticipatie is aangegeven dat het kabinet de aansluiting tussen het aanbod aan beroepsopleidingen en de vraag vanuit de arbeidsmarkt zal versterken. Afgelopen maanden is, in samenwerking met de ministeries van EZ, SZW en LNV door OCW een pilot uitgevoerd in vier regio's waarbij mbo-instellingen met hun partners in de regio (onder andere werkgevers, gemeenten, UWV Werkbedrijf/mobiliteitscentra) analyseren hoe de aansluiting verbeterd kan worden en daarover concrete acties afspreken en uitvoeren ('Regionale agenda arbeidsmarkt beroepsonderwijs'). Voorbeeld hiervan is het Twents Arbeidsmarktplan waarin het roc met o.a. gemeenten, werkgevers en UWV Werkbedrijf acties heeft afgesproken over o.a. meer jongeren opleiden voor tekortsectoren. In Zuid-Limburg wil men een impuls geven aan het Zorginnovatiecentrum waarin o.a. zorginstellingen, beroepsonderwijs en UWV Werkbedrijf samenwerken om deelnemers aan het beroepsonderwijs en werklozen praktijkgericht op te leiden voor vacatures in de zorg en Rotterdamse roc's hebben samen met bedrijven in de haven het 'Maintenance college' opgezet om tekorten aan personeel in de installatietechniek op te lossen.

4.6 Overig

4.6.1 ESF

In het kader van de crisis heeft Nederland besloten de beschikbare middelen voor de programmaperiode 2007-2013 naar voren te halen. In 2009 is een extra grote jaartranche voor ESF aanvragen in het kader van scholing voor werkenden opengesteld en een extra aanvraagtijdvak voor subsidieaanvragen voor re-integratie van werklozen opengesteld. Daarnaast heeft Nederland ter instemming een wijziging van het Operationeel

Programmade aam de Europese Commissie verstuurd. Met deze wijziging wordt het mogelijk gemaakt ESF middelen in te zetten voor bestrijding van de jeugdwerkloosheid. Deze actie sluit aan bij de aangekondigde maatregelen in het actieplan jeugdwerkloosheid.

Bijlage 1 Structurele indicatoren: positie Nederland

Deze bijlage geeft de score van Nederland op de short list van 14 structurele indicatoren. Voor verschillende jaren is Nederland vergeleken met het EU27 gemiddelde en het gemiddelde van de Eurozone. De bron voor de gegevens is de 'Structural Indicators Database' van Eurostat. De Nederlandse gegevens zijn verzameld door het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS)

1. BBP per capita

BBP in koopkrachtpariteiten per hoofd van de bevolking. Index: EU27 = 100

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
EU27	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Eurozone	115.5	115.7	115.5	115.0	113.5	112.6	111.8	110.6	110.6	110.2	109.7	108.9
Nederland	127.0	128.6	130.8	134.3	133.7	133.4	129.3	129.2	130.8	130.9	131.2	134.9

Nederland neemt op deze indicator binnen de EU in 2008 de 3e plaats in (2007: idem).

2. Arbeidsproductiviteit

BBP in koopkrachtpariteiten per werkende. Index: EU27 = 100

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
EU27	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Eurozone	117.3	117.0	115.9	114.4	113.0	112.0	111.4	110.3	110.5	110.2	109.9	109.5
Nederland	110.1	110.8	111.6	114.2	113.1	113.1	110.7	112.1	113.8	113.5	112.7	115.3

Nederland neemt op deze indicator binnen de EU in 2008 de 5e plaats in (2007: 7e).

3. Arbeidsparticipatie

Percentage werkenden op totaal binnen leeftijdsgroep 15-64

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
EU27	60.7	61.2	61.8	62.2	62.6	62.4	62.6	63.0	63.6	64.5	65.4	65.9
Eurozone	58.6	59.3	60.6	61.7	62.2	62.4	62.7	63.1	63.8	64.8	65.7	66.1
Nederland	68.5	70.2	71.7	72.9	74.1	74.4	73.6	73.1	73.2	74.3	76.0	77.2

Nederland neemt op deze indicator binnen de EU in 2008 de 2e plaats in (2007: idem).

4. Arbeidsparticipatie van oudere werknemers

Percentage werkenden op totaal binnen leeftijdsgroep 55-64

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
EU27	36.2	36.2	36.5	36.9	37.7	38.5	40.0	40.7	42.3	43.5	44.7	45.6
Eurozone	33.2	33.3	33.7	34.2	35.2	36.5	37.9	38.7	40.6	41.8	43.3	44.4
Nederland	32.0	33.9	36.4	38.2	39.6	42.3	44.3	45.2	46.1	47.7	50.9	53.0

Nederland neemt op deze indicator binnen de EU in 2008 de 11e plaats in (2007: idem).

5. Bruto binnenlandse uitgaven aan R&D

Als percentage van het BBP

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
EU27	1.78	(s) 1.79	(s) 1.84	(s) 1.85	(s) 1.86	(s) 1.87	(s) 1.86	(s) 1.82	(s) 1.82	(s) 1.85	(s) 1.85	(s) :
Eurozone	:	:	:	1.84	(s) 1.85	(s) 1.87	(s) 1.86	(s) 1.84	(s) 1.83	(s) 1.86	(s) 1.87	(s) :
Nederland	1.99	1.9	1.96	1.82	1.8	1.72	1.76	1.78	(p) 1.72	(p) 1.71	(p) 1.7	(p) :

Nederland neemt op deze indicator binnen de EU in 2007 de 9e plaats in (2006: 12e).

6. Opleidingsniveau jongeren

Percentage van de populatie in de leeftijd 20 tot 24 met afgerond secundair onderwijs

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
EU27	:	:	:	76.6	76.6	76.7	76.9	77.1	77.5	77.9	78.1	78.5
Eurozone	:	:	71.2	72.7	72.6	72.7	72.8	73.5	73.7	73.9	74.5	75.1
Nederland	70.3	72.9	72.3	71.9	72.7	73.1	75.0	75.0	75.6	74.7	76.2	76.2

Nederland neemt op deze indicator binnen de EU in 2008 de 21e plaats in (2007: 23e).

7. Prijsniveaus

Prijsniveaus van consumptie door private huishoudens, incl. indirecte belastingen (index: EU27 = 100)

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
EU27	100	100	100	100	100	100	100	100	100	(b)	100	100
Eurozone	103.4	102.2	101.6	100.2	100.5	100.5	103	103.1	102.1	(b)	102.1	102
Nederland	103.4	102.1	102.7	100	102.9	102.9	107.8	106.1	104.7	(b)	104.1	103.4

Nederland neemt op deze indicator binnen de EU in 2008 de 10e plaats in (2007: 11e).

8. Investerings private sector

Bruto vaste kapitaalformatie door private sector als percentage van het BBP

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
EU27	:	17.8	18.1	18.4	17.8	17.3	17.0	17.2	17.7	18.2	18.8	18.4
Eurozone	17.7	18.0	18.5	18.9	18.4	17.8	17.6	17.8	18.2	18.9	19.3	19.1
Nederland	19.0	19.3	19.9	18.8	17.9	16.4	15.9	15.6	15.6	16.4	16.6	17.2

Nederland neemt op deze indicator binnen de EU in 2008 de 21e plaats in (2006: 25e).

9. Armoederisico

In procenten na sociale transfers

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
EU27	:	:	:	:	:	:	:	:	:	16	(s) 16	(s) 16
EU25	:	:	15	(s) 16	(s) 16	(s) 16	(s) :	(i) 15	(s) 16	(s) 16	16	16
Eurozone	:	:	:	:	:	:	:	:	:	15	16	16
Nederland	12	10	10	11	11	(ip) 11	(ip) 11	(ip) 12	(ip) :	(i) 11	(b) 10	10

Nederland neemt op deze indicator binnen de EU in 2007 met Tsjechië de gedeelde 1e plaats in (2006: idem).

10. Langdurige werkloosheid

Percentage langdurig werklozen (12 maanden of meer) als percentage van de totale beroepsbevolking

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
EU27	:	:	:	4.0	3.9	4.0	4.1	4.2	:	3.7	3.0	2.6
Eurozone	5.4	5.0	4.4	3.9	3.6	3.6	3.9	4.0	3.9	3.8	3.2	2.9
Nederland	2.3	1.5	1.2	0.8	0.6	0.7	1.0	1.6	1.9	1.7	1.3	1.0

Nederland neemt op deze indicator binnen de EU in 2008 de 5e plaats in (2007: idem).

11. Spreiding van regionale arbeidsparticipatie

Coëfficiënt van variatie in werkloosheidspercentages tussen regio's (NUTS 2 level) binnen landen

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
EU27	12.9	13.0	13.2	13.2	12.9	12.1	11.9	11.4	11.1
Eurozone	13.3	13.0	12.7	12.1	11.5	10.5	10.6	10.6	10.8
Nederland	2.3	2.2	2.3	2.2	2.3	2.3	2.0	2.2	2.2

Nederland neemt op deze indicator binnen de EU in 2007 de 1e plaats in (2006: idem).

12. Totale broeikasgasemissies

Percentage verandering sinds uitgangsjaar en doelstellingen conform Kyoto Protocol/EU Concil Decision voor 2008-2012 (in CO2 equivalenten).

Geïndexeerd naar werkelijk uitgangsjaar = 100.

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	doel
EU27	93.7	92.7	90.8	90.8	91.8	91.0	92.6	92.6	91.9	91.8	90.7	:
EU15	97.2	97.6	96.1	96.3	97.4	96.8	98.0	98.0	97.1	96.5	95.0	92.0
Nederland	106.0	106.7	101.0	100.7	101.3	101.1	101.7	102.4	99.6	97.9	97.4	94.0

Door de inwerkingtreding van het Kyoto Protocol en de flexibele mechanismen (waarmee landen een deel van hun reducties uit het buitenland kunnen inkopen) is de positie van Nederland binnen de EU positiever dan in de tabel is weergegeven.

Naar verwachting haalt Nederland met de aangekochte buitenlandse reducties haar Kyoto doelstelling van -6% t.o.v. 1990.

13. Energie-intensiteit

Bruto binnenlandse consumptie van energie gedeeld door BBP kgoe (kilogram of oil equivalent) per 1000 Euro

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
EU27	211.58	204.20	200.40	193.20	187.39	187.85	185.00	187.28	184.88	181.51	176.06	169.39
Eurozone	189.33	184.79	183.40	178.99	174.56	175.44	173.91	176.86	175.76	172.96	167.71	162.16
Nederland	217.88	206.52	198.44	188.35	184.33	185.71	186.99	191.48	191.54	184.81	174.59	177.12

Nederland neemt op deze indicator binnen de EU in 2007 de 10e plaats in (2005: 8e).

14. Volume vrachttransport

Index van binnenlandse vrachtvervoer in verhouding tot BBP; gemeten in ton-km / BBP (constante prijzen, 2000=100)

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
EU27	99.8	(s) 101.5	(s) 101.1	(s) 100.1	(s) 100.0	99.0	(s) 100.0	(s) 99.4	(s) 105.5	(bs) 105.4	(s) 106.3	(s) 106.8
Eurozone	95.4	(s) 96.6	(s) 98.6	(s) 99.6	(s) 100.0	99.0	(s) 99.7	(s) 98.0	(s) 104.8	(bs) 103.2	(s) 103.1	(s) 103.4
Nederland	101.6	103.7	106.7	106.9	100.0	97.4	95.5	96.2	105.6	98.7	95.2	88.7

15 van de 27 EU-landen (inclusief Nederland) hebben in 2007 een daling doorgemaakt in de verhouding ton-km / BBP t.o.v. 2000.

Legenda:

- : = niet beschikbaar
- s = Eurostat schatting
- p = voorlopige waarde
- b = breuk in serie
- e = schatting
- i = zie toelichting